

66.61(2)273.2

Г67

кар. 3184-1

М. С. Горбачев

КПСС-ни
АРА КОМИТЕТИНИ
СОВЕТ СОЮЗНУ
КОММУНИСТ ПАРТИЯСЫНЫ
XXVII СЪЕЗДИНЕ
ПОЛИТИКА ДОКЛАДЫ

Черкесск 1986

Бютеу къралланы пролетарлары, бирлешигиз!

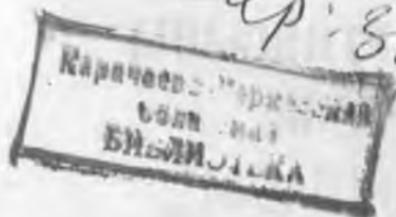
М. С. Горбачев

**КПСС-ни
АРА КОМИТЕТИНИ
СОВЕТ СОЮЗНУ
КОММУНИСТ ПАРТИЯСЫНЫ
XXVII СЪЕЗДИНЕ
ПОЛИТИКА ДОКЛАДЫ**

1986 джыл февралны 25

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ БАСМАНЫ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЕЛЮМЮ
ЧЕРКЕССК 1986

Кар: 31871

Печатается на карачаевском языке по тексту газеты «Ленини байрагы» № 25—26, 27 февраля 1986 года: «Политический доклад Центрального Комитета КПСС XXVII съезду Коммунистической партии Советского Союза: 25 февраля 1986 г.»

Джолдаш делегатла!

Хурметли къонакъла!

КПСС-ни XXVII съезди къралны, бютеу дуняны бусагъат заманда джашауларыны бек магъаналы бурулуу кёзююнде джыйылгъанды. Биз ишни партия бла совет халкъны алларында кесибизни джууаблылыгыбызны терен ангылау сезим бла башлайбыз. Бизни борчубуз — джашай тургъан заманыбызны кенг, ленинча ангылау, кюрешиуюу уллу муратлары бла керти мадарларын, партияны планларын хар адамны муратлары бла излемлерин бирбирлери бла къысха байламлы эталлыкъ реалист, не джаны бла да чегилген программасын джарашдырыу. XXVII съездин бегимлери бизни алгъа барыуубузну, совет социалист джамагъатны джангы асыулу болумгъа барыууну халисын да, джюрюшюн да джылла бла, он джыллагъа алгъа ачыкъла къыдыла.

Съезд КПСС-ни Программасыны джангы редакциясын, партияны Уставында тюрленюлени, халкъ милюкню бешджыллыкъгъа эмда перспективагъа ёсююню Баш джолларын сюзерге эмда алыргъа керек боллукъду. Ол документлени бизни партиягъа, бизни къралгъа, бизни халкъгъа къаллай уллу магъаналары болгъанларыны юсюнден айтыргъа да керек бол-

маз. Алада ётген джолубузгъа багъа берилиб, баджарылыргъа керекли борчла салыныб къалмай, келир заманга къарамыбыз да кёргюзюлгенди. Совет Союз XXI ёмюрге къаллай болуб кирлигини, халкъла арасы аренада социализмни тюрсюню бла позициясы къаллайла боллукъларыны адам улуну тамблагъы кюню къаллай боллугъуну юсюнден барады сёз.

Партияны бусагъатда джюрютюлюб тургъан Программасы къабыл этилгенден бери кёзюуде совет джамагъат кесини ёсююнде узакъ алгъа баргъанды. Кертисин айтханда, биз къралыбызны джангыдан къурагъанбыз, экономикада, культурада, социал джашауда бек онглу тюрлениулеге джетген биз, джангы джамагъатны къураучулары тёлюлерин ёсдюрген биз. Адам улугъа космосха джол ачханбыз. Аскер-стратегия паритетни баджаргъанбыз, ол империализмни агрессивли планлары бла ядро къазауатны ачар мадарларыны джолларын иги танг кесгенди. Бизни Ата джуртубузну, дуня социализмни халкъла арасы аренада позициялары иги танг бегигендиле.

Кърал ётген джол, аны экономика, социал эмда культура джетишимлери марксист-ленинчи илмуну джашаулудугъун, социализмде болгъан, совет джамагъатны про-

грессни тамалны салгъан онгду потенциалны ачыкъ кѣргюзгендиле. Биз бу джыллада — къаджыкъмай урунуу бла кюрешинуу джылларында — этген джетиишимлери биз бла махтаныркъа толу эркинбиз!

Этилген джетииш м л е г е тыйыншылысыча багъа бере, политика эмда практика джашауда джиберген кемликлерибизни, экономика бла социал-тин джашауда табысиз тенденциялары, аланы болдургъан чурумлары юсюнден партия бла халкъга ачыкъ эмда тюзюнлей айтыуу КПСС-ни башчылыгъы кесини борчуна санайды. Бир къауум джылны узагъына, къуру объективли факторлары себеби бла тюл, неден да алгъа субъективли халили чурумлары юсю бла, партия эмда кърал органлары ишлери заманы, джашауу кесини да излемлеринден артха къалыб тургъандыла. Къралны ёсюмюню проблемалары аланы баджарылгъанларындан эсе дженгил ёсюб баргъандыла. Башчылыкъ этинуу сериуюнлюю, аны формалары бла джорукъларыны джюрюшюз тургъанлары, иште динамизмни тюшгени, бюрократизмни ёсгени — бу затлары бары иште аз заран келтирмегендиле. Джамагъатны джашауунда бир джерде турууу затлары чыгъыб башлагъандыла.

Болум тюрленуулени излей эди, алай а ара органлада, ол къой, тебениги органлада да баш орунуу быллай психология алыб тургъанды: джукъну да тюрлендирмегенлей болумну къалай иги этерге боллукъду экен. Джолдашла, алай болмайды. Бир кесекчикге тохтасан — бир къычырымкъа артха къалырса деб сѣз барды. Баджарылыркъа джетиб тургъан про-

блемаланы баджарыудан бир джанына джанларгъа болмайды. Алай позиция къралгъа, партиягъа асыры бек къатылады. Келигиз ол затны юсюнден толу ауаз бла айтыйкъ!

Джамагъатны социал-экономика ёсюмюнде негативли затлары терк кѣоратыркъа, аны керекли тутхучлукъ бла дженгил джюрюш берирге къалай боллукъду, келир заманга этген оноуларыбыз не къадар тюз эмда джууаблы, этген ишлерибиз не къадар нюзорулу эмда этимли блур ючюн, кетген замандан къаллай дерсле алыркъа боллукъду, — ма быллай уллу борч чыкъгъанды аллыбызгъа.

Бурулуу болум къуру ич ишледе къуралыб къалмагъанды. Алай хали тыш ишледе да болгъанды. Бусагъат дуняны ёсюмюнде тюрлениуле алай уллудула эмда алай магъаналыдыла, алагъа джангыдан къарамай, бусагъат заманы бютеу факторларыны барына комплексли анализ бермей болмайды. Бир-бирине ядро къаршы турууу болуму тюрлю-тюрлю социал системаланы, къралланы эмда регионланы араларында иш джорютюулеге джангыча къараргъа, аны джангы амаллары бла формаларын излерге борчлу этеди.

Империализмни терслиги блэ чыкъгъан къызыу сауутланьу алай болумгъа келтиргенди — XX ёмюр дуня политикада быллай белгини вопросу бла тамамланады: адам улу ядро кѣоркъуудан къутулаллыкъмыды огъесе ядро палахны ышаны ёсдюрюб баргъан конфронтацияны политикасымы алыкъды онглулукъну. Капиталны дунясы гегемонизмни идеологиясын тохтатыб къой-

магъанды, аны бапчылары алкъын социал реванш алып умутларын атмагъандыла, ала алкъын кюч бла онгду болууну дыгаластарын джюрютедиле. Кърал бапчылыкъны тутхан классны акъылында къалын умутламы эмда джораланы юслери бла бек къыйын болумда ётедиле бола тургъан затлагъа тюз багъа бериуно оюмлары. Алай а история кёзюню табсызлыгъы эмда тиклиги ядро сауутну законсуз инге санауно, аны эмда адамланы кёб санда къыргъан башха мадарланы толусу бла къурутууну, халкъла арасы иш джюрютюулени иги этуню борчун бекден бек саладыла.

Бизни джамагъатны социал-экономика ёсюмю дженгилетиюню юсюнден апрель (1985 дж.) Пленум чыгаргъан установка къралны ичинде эмда дуняя аренада принципни джангы болумну партия терен сезгенин, Ата джуртну джазыуу ючюн джууаблылыгъын ангылагъанын, этилирге джетип тургъан тюрленулени бардырыуда аны нюзюрлюлюю бла таукеллилитин кёргозген зат болгъанды.

Узакъ болджаллы, принципни магъаналы борчланы джарашдыра, Ара Комитет марксизмни-ленинизмни — джамагъат ёсюмю керти илму теориясын — бапчылыкъгъа джанлаусуз тутады. Ол урунууно адамларыны баш излемлерин, социал тюзлюкню идеалларын ачыкълайды. Аны джашау кючю — аны хамаи джашлай тургъанындады, джангы факторла бла болумланы, революцион кюреш бла социал тюрлендириулени сынамын творчестволу байындырыуундады.

Биз бапчылыкъгъа тутхан теорияны тюрленмезлик схемала бла рецептлени джыйы-

мына бурургъа, хар къайда да эмда джашауноу къайсы джеринде да хайырландырыргъа боллукъду деуге тырмаиыуну къайсы тюрлюсю да марксизмни-ленинизмни халисине, иннетине тубелек къаршычы келеди. Маркс бла Энгельс, деб джазгъанды 1917 джыл В. И. Ленин, «история прогрессни хар белгили кёзюю чыгаргъан кескин экономика эмда политика болумда къуб-къуру тюрлендирирге боллукъ бютеулей борчланы белгилерге, джангы тюрсюн берирге мадар берлик «формулааны» азбар этиучюле бла бош къайтарыб айтычуланы» тюз хыликке этгендиле. Ма, джолдашла, хар къайсыбыз сагъыш этерге керекли сёзле, сауутланыргъа керекли сёзле.

Ма ол биз джашаб тургъан кескин экономика эмда политика болум, история прогрессни совет джамагъат эмда бютеу дуняя ётуб баргъан ма ол белгили кёзюю партиядан, хар коммунистден творчестволу, джангыча ишлеуно, эскирген къарамладан чыгъа билиюно излейдиле.

Съезд аллы документлени сююю баргъан заманда бизни джашауубузну эмда партия политикабызны баш проблемаларыны юсюнден урду, ачыкъ эмда конструктивли сёз баргъанды. Биз съезде бютеу партияны, бютеу халкъны акъылы бла, сынамы бла байыныб келгенбиз. Бизни алгъа барыу джюрюшбюз керекли дженгил джюрюни алып ючюн, къаллай джорувъда не этеригибиз, къайсы рычаглары ишлетирге кереклибиз бусагъатда иги кёрюнедиле.

Энди кёб зат, кертисин айгъарда, хар не да биз социалист къуралышыны онглулукълары бла мадарларын, аны экономика кючю бла социал

потенциалын кьаллай бирге
этимли хайырландыра бил-
генибизге, эскирген джама-
гьат формаланы, ишни стили
бла методларын джангыртха-
пыбызгьа, аланы тюрленген
болумлагьа келишдире бил-
генибизге кёре боллукъду.
Къуру ма алай боллукъбуз
къралыбызны кючюн кер-
лерге, совет халкъны мате-
риал эмда тин джашауун
джангы асыулу дараджагьа
кёлтюрюрге, социализмни —
джамагьат къуралышны —
дуния ёскомге тийишиу юл-
гюсюн ёсдюрюрге.

Биз келир заманга таукел
къарайбыз, нек десенг, биз
борчларыбызны эмда аланы
толтурууну джолларын иги
кёребиз. Биз келир заманга
таукел къарайбыз, нек де-
сенг, биз халкъны кючлю
джакълыгьына таянабыз.
Биз келир заманга таукел
къарайбыз, нек десенг, биз
социалист Ата джуртубузну
излемлерини аш ы л ы г ь ы.
коммунистлени партиясы ке-
сини джашауун къуллукъ
этерге чексиз берген уллу
идеалланы хорламлары ючюн
кюрешебиз.

I. БУСАГЪАТ ДУНИЯ: БАШ ТЕНДЕНЦИЯЛА БЛА КЪАРШЧЫЛЫКЪЛА

Джолдашла! Партияны Программасыны проектинде бусагъат дуния ёсюмню баш джоллары бла башхалыкъларына не джаны бла да анализ берилгенди. Программа хар бир иши кескин кёрюннген келлик заманны алгъа чабыб кёргюзюр муратны тутмайды. Алай этиу бош иш боллукъ эди. Алай бирге башха джаны да тюздю. Керти болумну баш тенденцияларын ачыкъ ангылаб боллукъду тюз. илму тамалда джарашдырылгъан политиканы бардырыргъа. Бола тургъан затланы диалектикасын, аны объективли логикасын терен ангылау. заманны джюрюшюне кере тюз оюмла эте билдиу — ол бош зат тюлдю, алай а бек кереклиди.

Октябрь революциягъа дери огъуна, къуру капиталист милкню эсге алыб, В. И. Ленин, бютеу тюрлениулени, эмда аланы джетеклерини барын 70 Маркс огъуна эсге алыб къояллыкъ тюл эдиле, дсб чертгенди. Алай а, дегенди андан ары Владимир Ильич, марксизм «ол тюрлениулени законларын ачханды, ол тюрлениулени эмда аланы историялы ёсюмлерини объективли логикаларын баш этиб эмда толусу бла кёргюзгенди...»

Бусагъат дуния къыйынды,

кёб тюрлюдю, динамикалыды, бир-бирине къаршчы тургъан тенденцияладан. къаршчылыкълардан толуду. Ол бек къыйын альтернативаланы, къайгъылананы эмда муратланы дуниясыды. Бизни джорююбюз бусагъатдача ауур политика эмда зат джюкленни бир заманда да кёл-тюрмегенди. Адам табигъадан бусагъатдача кёб зат бир заманда да алмагъанды эмда кеси къурагъан кючно алдында бусагъатдача къоркъуулу бир заманда да болмагъанды.

Джамагъатны историясы — ол бош къошууланы саны, «Броуну джюрюшюча» кеси аллына баргъан джюрюш болуб къалмай, таймаздан баргъан джорукълу процесс болгъаныны юсонден марксизмни-ленинизмни тамамлы оюму тюз болгъанын бегитеди дуния ёсюм. Аны къаршчылыкълары, къуру эски дуниягъа, алгъа барыргъа чырмав болгъан затланы барына кесемат болуб къалмай, джамагъат прогрессни алгъа элтген кючно да ачыкълайдыла. Кюрешни, джегилгенле бла джегичю классла къуруб кетгинчи амалсыз болуб турлукъ кюрешни болумларында кюч ала баргъан прогрессни да.

XX ёмюрню тюрсюнюн Ул-

лу Октябрь бла башланган азатлау революцияла ачыклайдыла. Илму бла техниканы джетишимлери к'аллай бирге маг'аналы болсала да, илму-техника прогрессни дженил ёсюб барганы джамаг'ат джашауг'а к'аллай бир тийише да, социал эмда тин азатлык' бередиди адамг'а керти эркинликни. Ол джолда к'аллай табсызлык'ла — объективли эмда эски дунья чыг'арг'ан табсызлык'ла — болсала да, историяны джюрюшюн ызына к'айтарырг'а мадар джок'ду.

Ёмюрню социал тюрлениу-лери джамаг'ат ёсюмню болумларын тюрлендиредиле. Ёюрешиге джангы экономика, политика эмда илму-техника, ич эмда халк'ла арасы факторла к'ошуладыла. К'ралла бла халк'ланы бир-бирлери бла байламлылык'лары ёседиле. Сёз тышхы политиканы, экономика бла социал иш джюрютююню, джамаг'атны тин тюрсюнюню юсюнден барса да, ол затланы бары хар к'ралг'а бек к'баты излемле саладыла.

Визни заманыбызда прогресс социализм бла тюз тенглешдириледи. **Дунья социализм** — халк'ла арасы к'ючлю к'уралыду, ол уллу ёсген экономика, илму тамалг'а, ышаннгылы аскер-политика потенциалг'а таянады. Ол адам улуну ючден биринден асламын бирикдиреди, анга она бла к'ралла эмда халк'ла киредиле. Ала уа адам бла джамаг'атны интеллектуал эмда адеб-намыс байлык'ларын ачык'лауу джолу бла барадыла. Социалист тюзлюкню джорук'ларыны тамалында к'уралг'ан джангы джашау хали чык'ганды. Анда не унук'дуруучула, не унук'ганла, не джегиучюле, не джегилучюле

джок'дула, анда власть халк'ны к'олундады. Аны баш шартлары — коллективизм эмда бир-бирине джоллашлык' болушлук' этиу, эркинликни идеяларыны хорламы, джамаг'атны хар членни эркинликлери бла борчларыны айырымлазлык' бирликлери, адамны сыйы, керти гуманизм. Социализм — бютеу адам улуг'а ачылг'ан к'ерти мадарды, келир заманга нюзюр тутхан юлгюду.

Социализм ол кёзюуде экономика эмда джамаг'ат дараджаларына кёре алай алчы болмаг'ан, джашауларына, история эмда миллет адетлерине кёре бир-бирине асыры тенг болмаг'ан к'ураллада чык'ганды эмда к'уралг'анды. Аланы хар к'айсысы, Марксны бир базисни тюрлю-тюрлю болумларында «чексиз кёб вариациялары бла градацияларында» барырг'а боллук'ду деб, алг'а к'араб айтхан оюмун бегите, джангы формацияг'а кесини джолу бла барганды.

Ала сыйдам эмда бош джолла болмаг'андыла. Артка к'атыб келген неча чачылг'ан мюлкню келтирген, миллионла бла адамланы не азында джазарг'а, ок'ург'а юретген, аланы мекам бла, азык' бла, хак'сыз медицина болушлук' бла баджарг'ан бек к'ыйын эди. Джамаг'ат борчланы кеслерини джангылык'лары, империализмни тохтаусуз аскер, экономика, политика, психология к'ысым этиб тург'аны, к'орууланыр ючюн, уллу джоюмла этиу — была бары да ишни барыууна, аны халисине, социал-экономика программала бла тюрлендириулени бардырууу джюрюшюне к'атылмай к'алмаг'андыла. Политикада джангыдычла, тюрлю-тюрлю субъективист тайышыула бол-

май да квалмагъандыла.

Не этериксе, джашау алайды, ол кёб тюрлю къаршчылыкъла, бир-бирледе сакъламай тургъанлай чыккыган къаршчылыкълада кёрюнеди. Эм магъаналысы башхасыды. Социализм джамагъат проблемаланы толтурууну бусагъатха дерн болмагъан принципли джангы, алай демеклик, коллективист тамалда толтурууну мадарларын кёргюзгенди, къралны ёсюмню уллу чеклерине чыгаргъанды, урунууну адамларына тыйыншылы эмда ышангылы джашау бергенди.

Социализм джамагъат келишнулени таймаздан игилендире барады, болдурулгъан джеттишимлени нюзюрлю керелейди, кесини юлгюсюню кючю бла ышангылылыкъын ёсдюредди, джашауну бютеу болумунда керти гуманизмни бегитеди. Алай бла, къазауат бла милитаризмни, реакция бла зорлукъну, адамны кёрюб болмауну формаларыны барыны идеологиясыны эмда политикасыны джолун таукел кеседи, социал прогрессни джашауа сингдирирге тири болушады. Ол кючю адеб — намыс эмда материал кючге бурулгъанды, бусагъат цивилизацияны болумунда кваллай мадарла ачылыргъа болдукъларын кёргюзгенди.

Социал прогрессни джорюшю **колониализмге къаршчы** революцияла бла миллет-азатлау кюзгъалыу бла, кёб къралны джашауну бла эмда онла бла къралланы чыгыулары бла къысха байламлыды. Ала, политика бойсунмауа чыгыбы, арха квалыуну, джарлылыкъны, кёбюсюне уа ачылыкъны - джалангачлыкъны — кзул болууну эски замандан квалгъан ауур халларын — къроратыр ючюн, кыйын кюреш бардырадыла. Ала, алгын империализм-

ни эркинликсиз объектлери, энди энчи история творчествону джолуна чыккыгандыла.

Джамагъат прогресс кесини кючюн **халкъла арасы коммунист эмда ишчи кюзгъалыуда**, ичинде къазауатха къаршчы, ядро къазауатха къаршчы кюзгъалыула да болуб, бусагъат заманы джангы кёбчюлюк демократ кюзгъалыууну ёсгенинде табады. Ол зат, империализмни метрополиясы — АБШ да — ичинде болуб, капиталист дуняда политика кючлени орунлашханларында да кёрюнеди. Былайда прогрессивли тенденцияла, адамланы акытларын чайкър дыгалас бла уллу пропагандист машина берген дезинформация да ичинде болуб, къруралыб бардырылгъан реакцияны таймаздан къатылыб тургъан кысымын сынай, монополист тотализмни системасыны арасы бла ётерге керек боладыла.

Маркс джегилиучю джамагъатда прогрессни «нектарны ёлтюрюлген адамланы баш сюеклерииден башха зат бла ичерге ушамагъан осал меджисуу идол» бла тенглендиргенди. «Визни заманыбызда, — деб джазгъанды ол, — хар зат да кесини башха затха къаршчы тургъаны бла къроркзуулуду. Биз кёребиз, адамны урунуун кысхартыргъа эмда хайырлыракъ этерге джарагъан алакат кючлери болгъан машинала адамлагъа ачылыкъ бла аруу-талыу келтиредиле. Джангы, байлыкъны бусагъатха дерн белгили болмагъан ёзеклери, куджур, ангылашынмагъан загланы юсю бла ачылыкъны джалангачлыкъны ёзеклерине буруладыла. Техниканы хорламлары адеб-намыс джаны бла бузулууну багъасына сатылыб алынганчадыла. Адам улу табигъатны кесине

бекден бек бойсундура баргъаны сайын бир адам башха адамлашы бекден бек къулу бола барады, алай демеклик, кесини аманлыгышы къулу болады. Ол къой, илмуну таза джарыгы да, бир ишексиз, джахилликни келлеккесиндечадан башха тюрлю джарыталмайды. Бизни бютеу илму джангылыкъларыбыз эмда бизни бютеу прогрессибиз материал кючлени интеллектуал джашаугъа кёре белюуге келтиредиле, адамны джашауу уа, кесини интеллектуал джанындан айырылыб, бош материал кючню дараджасына бурулуб къалады».

Марксны анализи кесини историяты масштабы бла, тюз айтылгъаны бла эмда теренлиги бла сейирсиндиреди. Джыйырманчы ёмюрге буржуаз кертлик бла тенглендирсек, ол оюм, эшта, онтогузунчу ёмюрге болгъанындан да магъаналыды. Бир джанындан, илму бла техниканы дженгил ёсюб баргъанлары табигъатны кючлерин хайырлан д ы р ы д а, адам улуну джашау болумларын игилендириуде чексиз уллу мадарла ачадыла. Экинчи джанындан а, «билити» XX ёмюр историягъа эм уллу къан тёгюш къазауатлары болгъан, милитаризм бла фашизм, геноцид къутургъан, миллионла бла адамланы джаланнгачлыкъгъа джетдирген ёмюр болуб киргенди. Капиталны дунясында джахиллик эмда зулмулукъ илму бла культураны уллу джеттишимлери бир-бири къатларында джашайдыла. Ма быллайды бизге хоншулукъда джанаргъа, иш джорютюрге эмда бир-бирибизни ангыларгъа керекли джамагъат. История алай оноу этгенди.

Адам улуну прогресси илму-техника революция бла да кысыха байламлыды. Ол,

ёмюрню ахыр джыйырма беш джылында адамны материал эмда тин мадарларына кёчюню бютюн онглу аллын берир ючюн. аз-аз, акъыртын-акъыртын ёсюб баргъанды. Мадарланы эки къауумуну адам улуну чыгъарыучу кючлеринде болгъан асыулу атлам кимге да белгиледи. Аны бла бирге оюнуу, къазауат ишлени, историяда биринчи болуб, адамгъа джер джюзюнде бютеу джаны болгъан затны къырыргъа кюч берген мадарланы асыулу атламы да.

Тюрлю-тюрлю джамагъат-политика системалада илму-техника революция тюрлю-тюрлю джаны бла эмда ишлери бла къайтады. 80-чы джылланы капитализми, электроника бла информатиканы, компьютерле бла роботланы ёмюрюню капитализми, ичлеринде джаш эмда билимли адамла да болуб, орамлагъа адамланы джангы миллионларын атады. Байлыкъ бла власть бир бурху адамны къолуна андан да бек джыйышдырыладыла. Хар атламдан властны политика рычагларын алтыргъа излеб кюрепген милитаризм къызыгу сауутланыну юсю бла бютюн бек кёбюб барады. Ол XX ёмюрню эм джыйыргеншли эмда эм къоркъууду аманлыкъчысына бурулады. Аны кюрешиуюу бла эм алчы илму-техника оюм кёбчюлюкню къыргъан сауутха эритиледи.

Илму-техника революция ёсюб келген къраллагъа сорууну тик салады: алагъа илму бла техниканы джеттишимлери бла толу хайырланыргъа, алай бла неокOLONIALISM бла империалист джегюге къаршы кюрепде кюч джыйышдырыргъа буюрулгъанмыды огъесе биягъында дуня ёсюмню къыйырында къалыбмы кетерикди-

ле? Илму-техника революция дуняны бу кесегинде кѳб социал-экономика проблеманы баджарылмай тургъаны прогрессге чырмау болгъанын бек ачыкъ кѳргюзеди.

Социализмде бусагъатчы илму бла техниканы адамлагъа къуллукъ этерге салырча не тюрлю мадар да барды. Алай а илму-техника революция социалист джамагъатны алмына да проблема чыгъармайды десек, тюз боллукъ тюз эдик. Аны ёсюмю, джашау кѳргюзгенча, джамагъат иш джюрютюулени игилендирюу бла, оюм этиуню джангыртыу бла, джангы психологияны джарашдырыу бла, динамизмни джашау халисича, джашауну мардаларынча бегитюу бла байламлыды. Ол хар заманда башчылыкъ этиуню къуралыб тургъан схемаларына джангыдан къарауну, аланы джангыртыуну гъаты излегенлей турады. Ёшха сѳзле бла айтсакъ, илму-техника революция, къуру перспективаланы ачыб къоймай, бютеулей ич эмда халкъла арасы джашауну къурауну излемин да салады. Илму-техника прогресс, иги да дейсе, джамагъат ёсюмю законларын, аны социал магъанасын къурутмайды. Ол дуняда бола тургъан бютеу процессге, аны къаршчылыкъларына бютюн уллу тийишеди.

Эки социал-экономика система чыкыгъан проблемалагъа къарауда эмда аланы толтуруугъа хазырлыкъ бла да, этимлини бла да башха тюрлю болгъанларын кѳрмезге боллукъ тюрлю.

Ма алайды биз джашагъаюнчмингинчи джылны аллындагъы дуня. Ол умутладан толу дуняды, нек десенг, бу сагъатха дерича адамла бир заманда да сауутланмагъандыла не джаны бла да цивили-

зацияны мындан ары да ёсдюрге. Алай а ол дунич къоркыуула бла къаршчылыкълардан толу да дуняды. Алагъа къараб айтсанг, историяны эм къайгылы кѳзююю деб къояргъа аздан къаласа.

Адам улуну джазыуларындан къараб айтсакъ, къаршчылыкъланы биринчи, эм магъаналы къаууму эки системачы. Эки формацияны араларында иш джюрютюле бла байламлыды. Ол къаршчылыкъланы кѳбджыллыкъ кетген заманлары барды. Россияда Уллу Октябрь хорлагъандан, дуняа социал-класс шарт бла экиге бѳлюнгенден бери бола тургъан затлагъа багъа бериудеча, дуняаны социал перспективасына къарауда да принципли башхалыкъла чыкыгъандыла.

Капитализм социализмни тургъанына «тюзетилерге» керекли история «джангылыкъхача» тюбегенди. Не да этиб, аны тюзетирге, не мадар бла да къолланыргъа, право бла моральгъа къарамай тюзетирге сауутланган интервенция бла, экономика блокада бла, оюу иш бла, санкцияла бла эмда «джууабха тартыу бла», не тюрлю иш джюрютюуню да керу этиу бла. Алай а джангы къуралышыны, аны джашаргъа история эркинлигин бегитирге джукъ чырмау болмагъанды.

Капиталист дуняаны башчылыкъ этген классларыны керти затланы ангылауда къыйынлашханлары, эки дуняаны бир-биринден бѳлген къаршчылыкъланы бютеу къауумун кюч бла баджарыргъа излегенлерини дыгаласларыны кѳзю-кѳзююу бла бола тургъан рецидивлери, иши да дейсе, алай бош чыкмагъандыла. Эки системаны арасында баргъан эршиуню аскер джаны бла къаршчы

тургургъа ич пружинала, имперализмни социал-экономика тамалыны кеси излетедиле. Имперализм кесини джамагъат табигъатына кёре хар заманда агрессивли, авантюрист политиканы бардырыргъа излеб турады.

Былайда ол затланы излетиб тургъан чурумланы комплексини юсюнден айтыргъа боллукъду: сауут чыгъарыучу фабрикантлары бла онглу аскер-бюрократ къауумланы джыртхыч муратларыны, монополияланы сырье бла товарланы сатыуу рыноктларыны учуз источниклерин табаргъа излегенлерини, буржуазияны бола тургъан тюрленуелени алларында сескекли болуб тургъанларыны, эм ахырында, социализмни юсю бла кеслерини тикликге баргъан проблемаларын баджарыргъа дьгалас этгенлерини юсюнден.

Ол айтылгъан АБШ-ны имперализмине артыкъ да бек келишеди. 1945 джылдан сора башланган ядро эмда бирси сауутланы къызыу чыгъарыуу башлауу ары джанында империялы идеология бла политика, социализмни, СССР-ни не къадар табсыз тыш болумлагъа салыу тургъандыла. Ол заманда уа фашизм бла милитаризмни ууатылгъанлары дунияны къазауатсыз къуарыргъа керти иги мадарла ачхандыла, ол ишни бардырыр мурат бла халкъла арасы иш джюрютуулени механизми — Бирлешген Миллетлени Организациясы — къуралгъанды. Алай а имперализмни табигъаты бу джол да кесини халисин кёргозгенди.

АБШ-ны монополист буржуазиясыны онг къанаты халкъла арасы тикликни ёсдорсуге бююн да аскер джоюмларын, дуняа болумда уллу дауларын, баиша кърал-

ланы ич ишлерине къатышыуун, американ урунганланы излемлери бла эркинликлерине этген чабыууларын ариулауу мадарылача къарайды. Халгъа кёре, союзниклерини къысыб, аланы кесине не къадар иги тынгылатыр, Вашингтонну диктатына бойсундурур ючюн да хайырланчырады тикликни, алга аз магъана да бермейди.

Бютеулей къаршычылыкъ этиуун, аскер конфронтацияны политикасыны келир заманы джокъду. Кетген заманга къачыуу келир заманны чакъырыууна джууаб этмейди, ол неден да алгъа тюнжюлюкюню актыды, алай а аны ючюн деб аллай позицияны къоркъууу аз болмайды. Вашингтонда аны къачан эмда къаллай дараджада ангыларыкъларын ишлери кёргозюрле. Халкъла арасы болумуу иги джанына тюрлендирир ючюн, биз кесибизни джаныбыздан къолдан келгени барын этерге хазырбыз. Алай этер ючюн, социализмге не кесини джорукъларын, не кесини идеалларын керек этерге керек боллукъ тюлдю. Ол, баиша системалагъа кирген къралла бла рахатлыкъда келишиб джашар ючюн, таймаздан кюренгенлей тургъанды, кюренгенлей да турлукъду.

Социализмни истор ияны джюрюшюю кюч бла тохтатыргъа, алгъын заманларын ызларына къайтарыргъа дьгалас этген имперализмден баишалыгъы аны халкъла арасы проблемаланы баджарыуда келир заманын кесини излеми бола бир заманда да аскер оноула бла байламлы этмегениндеди. Аны Уллу Октябрны хорламындан сора бизни партияда баргъан биринчи дискуссия огъуна бегитгенди. Аны кёзююнде, белгилисича, «солчу комму-

нистле» бла троцкистлени, бапха къраллагъа социализмни келтирирге себеб боллукъду дегенни айтыб, «революцион къазауатны» теориясын джакълагъан кърармалары тюбелек кери этилгендиле. Ол позиция, В. И. Ленин 1918 джыл огъуна чертгенча, «революцияны болдургъан класс кършчылыкъланы джитилигине кере есе баргъан революцияланы «тебериуню» хар заманда да кери этиб тургъан марксизмге толусу бла кършчы барлыкъ эди». Биз бюгюн да толу ийнанабыз: революцияны тышындан, артыкъ да бек аскер мадарла бла тебериуню хайыры джокъду, алай этерге боллукъ да тюлдо.

Капиталны дунясы чеге тургъан проблемала бла кризисле аны кесини табигъа тындан чыгъадыла, ала эски джамагъатны ич антагонист кършчылыкъларыны джорукълу халын кѣргюзедиле. Ол магъанада капитализм, есе барыб, кеси кесин кери этеди. Кесни ёсюмюню фазасыны тикге баргъан проблемаларын джарашдырыргъа кѣолларындан келмегени себебли, империалист къралланы башчылыкъ этген къауумлары история ёлюмге бургъан джамагъатны кутхарыргъа хыйсаблары болмагъанлары алындан огъуна белгили болуб тургъан мадарла бла методланы хайырландырыргъа чабадыла.

Совет неда коммунист «кѣоркѣуу» деген таурух джоруйдю бюгюн. Кѣызыу сауутланыуну, кеслерини агрессивли муратларын джабар ююн чыгъаргъандыла аны. Алай а аскер сокъмакъда оюмлу оноу — не халкъла арасы джашауда, не ич джашауда — табылмазлыгъы ачыкъдан ачыкъ болуб барады. Дуня ёсюмюню

перспективаларына кѣарауда бир-бирине кършчы туруу эмда тюрлю-тюрлю кѣарауланы кюренлери артыкъ да кѣыйын халичи болгъандыла. Дуняда ядро сауутланы уллу запаслары кѣуралгъан эмда специалистле адам улуну неча кере неда онла бла кере кѣурутургъа боллугъундан бапха даулашыргъа зат табмай тургъан сагъатда къазауатха джууукълашдырыб тургъан балансандан, кѣоркѣууну тенглигинден эки системаны къралларыны араларында ич джюрютюулени цивилизацияны ашхы мардаларына кере кѣураугъа кѣайтыуну практика ишлерин башлар заман джетгенди.

Аллыбызда джыллада баш кюреш, халгъа кѣре, рахатлыкълны сакъларгъа боллукъ политиканы керти магъанасыны вопросларыны тѣгереклеринде барлыкъ бслур. Ол кѣыйын, кѣб джанлы кюреш боллукъду, нек десенг, башчылыкъ этген къауумлары дуняны эмда аны перспективасыны керти болумуна тюз багъа берирге, кесини эмда башхаланы сынамларындан тюз оюм этерге суймеген джамагъат бла ич джюрютюрге керек болабыз. Ол затны бары аны «иммун системалары» дынгырдаб башагъанларын, социал джаны бла тозурагъанларын ачыкълагъан кѣргюзюмдю, ол а башчылыкъ этген кючлени политикаларында онглу тюрлениуле этилликлерине умутну тюшюреди, аны оюмсузлугъуну дараджасын а ёдюреди.

Ма ол себебден кѣуралыб тургъан болумда социалист къралла бла капиталист къралланы, СССР бла АБШны араларында ич джюрютюуле кѣалай кѣуралыргъа боллукъларын тюзетиб ай-

тыргъа тынч тюлдю. Былайда баш факторла дуня аренада кючлени тенгликлери, рахатлыкны кючюню ёсгени бла тирилиги, аны ядро къазауатны кюркюууна хайырулы кършчы тура билгени боллукъдула. Кёб зат а болумгъа багъа берюде Западны башчылыкъ этген къауумларыны реализмлерини дараджаларына кёре кюраллыкъды. Алай а политикле, кюру кёзлери бла сокъур болуб къалмай, джюреклери бла да сокъур болсала, аманды. Ядро къазауатха чыртда джол бермеую болумларында къралла арасы иш джюрютюлени закону конфронтация тюл, джамагъат системаланы рахатлыкъда келишиб джашаулары болургъа керекди.

Кършчылыкъны экинчи къауумна капиталист дуняны кесини ич кършчылыкълары киредиле. Кетген кёзюу капитализмин бютеулей кризиси теринге кириб баргъапын кёб зат бла бегитгенди. Бусагъатхы капитализм, аны джегиучю табигъаты тюрленмей турады, XX ёмюрюу аллындагъындан къой ёсенг, аны орта сюреминдеги капитализмден кёб заты бла башхады. Илму-техника революцияны тийишнююю эмда аны кёлеккесинде бек уллу ёсген чыгъарыучу кючле бла джамагъат келишиулени энчи иелик халисини арасында конфликт алгъындан да джити болуб барады. Былайда ишсизлик да, социал проблемаланы бютеулей комплексини тиклиги да ёседиле. Хар затха да терен сингиб баргъан милитаризм экономиканы кысыуну кенг джюрюген сауутуду. Политика институтланы, адеб-намыс джашауну кризислери ёседиле. Реакция бютеу санагъат-

ланы барында — ич эмда тыш политикада, экономикада эмда культурада, адам улуну фахмусуну джетишимлерин хайырландырыуда — унукъдурюучу кысымын кенг сингдире барады. Консерватизмни адетли формалары орунларын авторитар традициялагъа бердиле.

Капитализмни кризисини антикоммунизм бла антисоветизмча кюркюуулу затларыны юсюнден айырыб айтыргъа керекди. Ол кюру тыш политика тюлдю. Имперализмни бусагъатхы системасында ол ич политиканы да бек магъаналы джолуду, бютеу алчы эмда прогрессивли капиталны къралларында, дуняны социалистсиз бёлегинде джашагъан эмда кюрешген къауумланы барын кысыуну сауутуду.

Тюздю, бютеулей кризисни бусагъатдагъы кёзюую да капитализмни алай тургъанлай толусу бла бузлатыб къоймайды, аны экономикасыны ёсерини, джангы илму-техника джолланы хайырландырыуну мадарларын да керн этиб къоймайды. Ол кескин экономика, аскер, политика, башха позициялада, бир-бир частоклада, алгъын тас этген затларын къайтарыуну социал реванш бардырыргъа тыйгыч салыуну да «джибереди». Алай болса да урунган кёбчюлюкню излемлерин баджаргъан позитивли мурадлары бла ориентирлери болмагъаны себебли, капитализм бусагъатда кесини кършчылыкъларыны бир-бирине къатышыб келген, бир-бирин ёсдюрюге болумла кюрагъан кършчылыкъларыны барыны къауумларына кършчы кюреширге керек болады. Кесини ёсюмюню ёмюрлерини бир заманында да тюбемеген социал эмда башха кър-

ичылыкъланы ма аллай уллу кѳаууму бла тубеширге керек болады.

Неден да алгѳа **урунуу бла капиталны арасында** кѳаршчылыкѳа тикге айланадыла. 60—70 джыллада, экономика конъюктураны ашхы болумларыны халында ишчи классха, урунганлагѳа кеслерини болумларын бираз игилendirирге мадар чыкѳгъанды. Алай а 70-чи джылланы арасында дженгил-дженгил баргъан экономика кризисле бла производство кѳзююлю технология джарашдырыу болумну тюрлендиргендиле, капиталгѳа контур чабыуул бардырыгѳа, урунганланы социал хорламларыны иги кесегинден айырыгѳа мадар бергендиле. Джашауну дараджасыны бир кѳауум кѳргюзомлеринден урунганла кѳб джылны артха ыхтырылгъандыла. Кѳзауатдан сорагѳы кѳзюуде ишсизлик рекорд болумгѳа чыкѳгъанды. Элчиле бла фермерлени болумлары танг аман болгъандыла: бир-бир мюлке тоналыб, джокъ боладыла, аланы алгъынны нелери урунуу адамларыны сафларына кѳошуладыла. Вирсиле уа онгу эл мюлк монополияла бла банклары бойсунууларына тюшедиле. Социал кѳауумлагѳа юлешиниу терен болады, айрылыкъ бекден бек еседи. АБШ-да сѳз ючюн, эм бай юйдегилени бир проценти мюлк джюрюктенлени пирמידасыны туб джанында тургъан юйдегилерини 80 процентинден эсе байлыкъны бир бла джарым кереге аслам тутады.

Быллай болум социал кѳаугѳала чыгъарыгѳа, политика тутхучсузлу кѳгѳа джетдирирге боллугъун империализмни башчылыкъ этген кѳауумлары ангыламай турмайдыла. Алай а ол аланы

политикаларын оюмлуракъ эталмайды. Ол кѳой, арт джыллада башчылыкъ этген классны эм осал реакцион кѳауумлары алгѳа чыгѳыб барадыла. Ол кѳзюу монополияланы урунганланы эркинликлерине артыкъ да кѳб эмда артыкъ да кѳаты чабхан кѳзюулерни болуб белгиленгенди.

Капитализм джыйышдыргъан мадарланы бютеу арсеналы хайырландырылады. Профсоюзлагѳа кѳаршчы юсдюрюле эмда экономика шантажла бардырыладыла. Ишчилеге кѳаршчы законла алынадыла. Солчу, прогрессивли кючлени кѳайсы бирин да ызлау барады. Таймаздан контрольда тутуу, тююзрек айтсакъ, адамланы акъыллары бла халилерини болумларыны ызлау марда болгъанды. Индивидуализмни, кечинир ючюн кюрешиуде кючлю болууну эркинлигин, аморализмни, бютеу демократиялы затланы барын кѳржюк болмауну юсюнден кѳлтюрткюб айтыу бир заманда да болмагъанча кенг джайылгъанды.

Урунуу бла капиталны арасында баш кѳаршчылыкъ мындан ары кѳалай есеригин, кѳурагъан болумдан кѳалай оюмла этиллингин келир заман, урунганла кеслерини эркинликлери, социал прогресс ючюн кюрешигенлерини баргъаны кѳргюзюрюкдюле. Алай а бир кѳауум капиталист кѳраллада политиканы, бютеу ич болумну кѳысыуну халкѳла арасы иш джюрюктюулени бардырыгѳа уллу кѳоркѳуу салгъанын айтмай кѳояргѳа болмайды. Ол ишни ахыры не бла бошаллыгъын алгѳа кѳараб айтхан кѳыйынды, аны кѳоркѳуулу зат болгъанын айтмай кѳояргѳа да болмайды.

Емюрию ахыр онджыл-

лыкълары империалист кършчылыкъланы араларында джангы кьаугъала бла, кюрешни джангы формалары бла джоллары чыкгъанлары бла белгиленгендиле. Капитализми кършчылыкъларыны бу кьауумун не аланы класс джууукълукълары, не кючлерин бирлешдирирге кьызышулары, не аскер, не экономика не да политика интерациялары, не илму-техника революция кьурутуб кьоялмагъандыла. Илму-техника революция, сьэсюз да, капиталист производствону интернационализация процессин дженгиллетгенди, капитализми кьралларыны дараджаларыны бирча болмагъанларын кючлю этген бла кьалмай, аланы тюрлю-тюрлю болумлада ёсюулерини айрылыкъларын да бир-бирине кършчы кючлю салгъандыла. Илму-техника прогрессни тамалында алгындан да бек айрыгъа айланган конкуренция артха кьалгъанлагъа эвди андан да бек кьатылады. Капиталист воспроизводствону болумларыны танг кьыйынига бурулгъанлары, кьб тюрлю кризис процессле, халкьла арасы конкуренцияны кършчылыгыны ёсгени империалист эришуге айырылыб бек тырмашыргъа керекли этгендиле. Дуня джармалыкьда сатыу-аэкономика кюреш «ата джуртлу» кьрал-монополия капитализмени кючлерине таныуларыны ёсюу, буржуаз кьралны агрессивли муратларыны эмда кесине аслам юзюу магъанасыны ёсе баргъан болумуда барады.

Транснационал монополист капитал дженгил кюч алыб баргъанды. Ол, бир-бир кьралланы масштабларында, бютеулей дуня мюлкь производствону саулаф санагъатларына башчылыкь

этеди эмда аланы кесине монополия этеди. 80-чы джылланы аллында промышленность производствону юч этиб биринден асламын, тыш сатыу-аэлюну джартысындан кьбюн, капиталист дуняда джангы техника бла технологиягъа берилген патентлени 80 процентге джууугъун транснационал корпорацияла кьолларында тутхандыла.

Транснационал корпорацияланы тамалын американ корпорацияла кьурайдыла. Ала кьурагъан тыш кьраллы предприятиелени комплекси ишчиле бла кьулукьчуланы кьошакь аскерин хайырландырады, аны саны АБШ-ны кесинде джарашдырыгучу промышленностда ишлегенлени джартысы чакьлы бирди. Ол компексе бусагъатда 1,5 триллион доллар сом багъасы бир товар чыгъарады эмда джумуш этеди джылына. Ол а АБШ-ны бютеулей продукциясыны 40 проценти чакьлы бирди.

АБШ-ны «экинчи экономикасыны» размерлерни ГФР-ча, Францияча, Англияча алда баргъан запад-европа кьралланы экономикаларындан эки-юч кьатха асламдыла. Джангыз Япониягъа оздурадыла ала. Бусагъатда АБШ-ны онглу транснационал монополиялары империяладыла, аланы экономика ишлерини масштабларын бютеулей чыгъарылгъан сау кьрал миллет продукт бла тенгешдирирге боллукьду.

Кършчылыкъланы джангы туюмчегин чыгъыб, ол кючлю кьысылыб барады — **транснационал корпорацияла бла джамагъатны политика организациясыны миллет-кьрал формасыны ара-**

сында. Транснационал корпорацияла ёсюб келген къралланы къраллыктарын бузгъанча, ёсюмлю капиталист къралланы къраллыктарын да бузадыла. Кеслерине хайыр тюшер джерде ала кърал-монополия джарашдырыуну таукел бардырадыла. Буржуй правительстволаны ишлеринде кеслерине тюшген хайыргъа не аз кърккъуу эслеселе да, ала къаугъаны кючлю бардырадыла. Алай кёзюде улуу американ транснационал монополияла, адетдеча, кърал гегемонизми, ол къралны башчылыкъ этген къауумларыны империя муратларын джашауда таукел бардырыучула боладыла.

Бусагъатдагъы империализмни юч онглу аралыгъыны бир-бири бла иш джиркюслери ачыкъ эмда таша кяршчылыкъладан толудула — АБШ-ны, Запад Европаны эмда Японияны. АБШ 60-чы жылланы аягына дерн кеснин эм джууукъ конкурентлеринден экономика, финанс, технология джаны бла онглу болуб тургъанды. Энди ол онглулукъ ажымлы халгъа киргенди. Запад Европа бла Япония американ джюйюсханны бир талай затда арха ыхтыргъанды. Ала Американы Бирлешген Штатларына джангы техника дегенча ёмюрден келген американ гегемонияны санагъатында да ёшюн салгъандыла.

Бир-бири бла къаугъагъа кючню къротмазгъа деб, Вашингтон союзниклерин хаман да чакъырады. Алай а бююнню империализмни юч аралыгъын бир къашпакъны тюбюне къалай джыйгъын, американлыла, долларлары эмда процент

ставкалары бла махтапа, кеслерини экономикаларына Запад Европа эмда Япония хакъындан ашау берирге огъай демей эселе? Империализмни юч аралыгъын бир муратха келишдириу болгъанына кёре, ол зат американ къысыудан эмда ачыкъ буйрукъ бернуден чыккъаны эслене барады. Кеси да неден да алгъа АБШ-ны излемлери бла муратларына къуллукъ этеди. Алайлыгъы айрылыкъланы къротхан къой эсенг, аланы бютюн да тик этиб барады.

Эшта, ишни алай болгъаныны чурумларыны къайгъысын асламдан аслам эте тебрегенча кёрюнедиле. Биринчи болуб, запад-европа къралланы бир къауумну правительстволарында, социал-демократ эмда либерал партияларында, джамагъатны арасында ачыкъ даулашыу барады: бусагъатдагъы американ политика Запад Европаны кесини кърккъуусулугъуну юсюнден этген муратларына келишемиди, АБШ кесини «башчылыкъгъа» тырмашыуунда асырытсениге кириб кетген болурму, деб сагъышланадыла. Бирлешген Штатланы игерлерни бир не эки кере тюл, биреуню кёзлюклерни кесини кёзлерини орнун тутмагъанларына кёб кере шагъат болгъандыла.

Сёзсюз да, империализмни системасында тышына тартхан эмда ичине тартхан кючлени бир-бири бла кюрешнулери мындан ары да барыб турлукъду. «Кючню юч аралыгъыны» экономика, аскер-политика эмда башха излемлерини бусагъатда къралгъан комплекси бююнлюкде бузулур, деб ыпаныргъа къыйынды. Алай болса да ол комплекс-

ни ичинде Вашингтон союз-циклени-конкуренцилени американ буйрукъгъа сёзсюз бойсунуб барлыкъларына, бютюн да бек кеслерини излемлерине къаршы келген кёзюуде, Вашингтон ышавыргъа болмайды.

Бюгюнлюкде империалистлени арасында айрылыкъланы башхалыгъы неди десенг, келлик онджыллыкъланда аланы башха тюрлю тюрсюнлери къуралыргъа, капиталист кючню джангы «аралыкълары» кеслеринден хапар билдирирге боллукъдула. Ол зат, сёзсюз да, айрылыкъланы андан да кёб этерикди, аланы бир-бири бла эшиллулери, тикликлери да аслам боллукъду.

Империализм бла ёсюб келген къралланы эмда халкъланы арасында джангы, кыйын эмда тюрлениучю къраршылыкъланы комплекси къралгъанды. Алгъыннгы колонияла бла джарым колонияланы азатланганлары капиталист системагъа кючю политика эмда идеология таякъ болуб тийгенди. Ол система алгъыннгы кёзююндеча XIX ёмюрде къралыб, XX ёмюрню джарымына да кечген заманындача халындан голу айырылгъанды. Адам улуну кёбюсю болуб тургъан халкъланы социал-экономика джашауларында акъыргын баргъан, кыйын, алай а гоxtатылмазлыкъл тюрлениуле боладыла. Ол процесс кёб джангы зат келтиргенди, кёб кыйын халгъа да тюртюлгенди.

Политика хыйлалыкъланы, сёз бернуле бла улху бернулени, аскер къроркьюу салыула бла къроркьутууланы, бир-бирде уа азатланган къралланы ич ишлерине къатышыуланы

себеби бла капитализм аланы алгъараакъдан къруралыб келген экономика бойсунууларын кёб джерде сакъларгъа мадар табханды. Ол затда империализм колония джегиуно джангы, бютюн да хыйла формасын кърураб джарашдыргъанды, башларына эркин болгъан къралланы ичи кесегин кесине тартханды.

Ол ишни ахыр болуму джылаулукъду. Кеслеринде 2 миллиарддан артыкъ адам джашагъан ёсюб келген къралла джарлылы къны кенг джайылгъан региону болгъандыла. 80-чы джылланы аллында азат болгъан къралланы халкъларыны хар адам башына алгъан хайырлары саулай да ёсюмлю капиталист къраллада аллай хайырдан 11 кереге аз болгъандыла. Кетген юч онджыллыкълны узуну ол башхалыкъ кысыхартылгъан къой эсенг, конгериб баргъанды. Иш къруру аллай джарлылыкълда да тюлдю. Сёзюю баргъаны джюзле бла миллион адамланы кърарыгылыкъларыны, таймаздан ач-джаланган болуб тургъанларыны, сабий ёлюмюню кемсиз уллулугъуну, джайылгъан аурууланы хаталарыны юсюндеди.

Аллай болум цивилизациялы адам улуну беднишиди! Анда терслиги болгъан — империализм. Ол терслик къруру историяны кёзюнден кърарауда кёрюноб кълмайды — колониялы аманлыкълчылыкълны сау континентледе баргъанындан, ол ишден артха къллыу кемсиз уллу азаб болуб тюшгенинден, ол терслик бюгюнню джашауну кёзюнден кърарауда да кёрюнеди. Арт онджыллыкъллада АВИИ-ны корпорациялары ёсюб келген къралла-

дан саууб алгъан хайыр АБШ алагъа салгъан ачхадан терт кереге аслам болгъанды. Латин Америка бла Кариб бассейнин регионунда уа ол кезюноу ичинде АБШ-ны монополияларыны алгъан хайырлары ала салгъан ачхадан сегиз кереден аслам болгъанды.

Кёлтюртмегецлей айтыб бегитирге боллукъду: империализмни системасы асламысына ёсюб келген къралланы тонау бла, аланы хатерсиз джегниу бла джашаб барады. Сёз ючюн, АБШ-да миллет хайырны танг кесеги ол источникледен къраллады. Ёсюб келген къралланы бютеу империалист къралла бары да джегедиле, алай а АБШ-ны империализмни ол ишни бютюн да бююреусюз бардырады. Тенгсизлик халда товар ауушдуруу, тенгсизлик халда сатыу-алыу ишле, тергеу ставкаланы сюйгенлерича этну эмда башха хыйлалыкъла, транснационал корпорацияланы эмиулеры — бары да бир мурат бла ишлейдиле. Ала бир къауумну ачлыгы бла джалангачлыгын бютюн да терен, башхаланы байлыкъларын бютюн да уллу этедиле, дуняаны капиталист миллюнде эки джанына айырылыуну кючлю тукъум кърарайдыла.

Ёсюб келген къралланы къраруусуз болумлары бютеу дуняаны эм уллу проблемасыды. Азияда, Африкада, Латин Америкада кеб къаууғаны керти чурumu башха затда тюлду, ма ол затдады. Империялы къралланы башчылыкъ этген къауумлары, кеслерини джангы колония политикалары, бютеу дунягъа джугланганларын джашырыр ючюн, «Москеаны кьолу»

деб, не кьадар кычырсала да, керти болум ма алайды. Борчланы проблемасын алыб кьарайыкъ. Джыл сайын ёсюб келген къралладан алынган хайырны саны бла аланы борчларын тенгешдириб кьарасакъ, бир затны эслейбиз: аланы ёсюмлерини джоллары кесилгенни, алайсыз да ауур тийиб тургъан социал, экономика эмда башха проблемаланы мындан ары да теренге кирликлерин.

Бююнню болумда кеслерини борчларын кьайтарыргъа ол къралла, айхай да, болмайдыла. Тюзлюк джаны бла оноу табылма-са, быллай болум халкъла арасы ишлени бек кыйын социал-экономика эмда политика халгъа келтирликди. Банчылыкъ этген империалист къауумла былайдагъы таша кьоркьууну эслемейдиле. дерге джарамаз. Алай болса да аланы этген кьайгьылары бир затха келиб тиреледи — ёсюб келген къралланы халкъларын, кемсиз джегиб байыныуларыны бююнню системасын кьутхарыуну кьайгьысына.

Дагъыда башха зат барды: ол къралланы триллион борчлары бла АБШ-ны арт он джылда аскер джоумлагъа салгъан триллиондан артыкъ ачхасыны арасында байламлылыкъ. Джыл сайын ёсюб келген къралладан 200 миллиард доллардан артыкьны сыбдырыб аладыла, АБШ-ны арт джыллада аскер бюджетини объему да алай бирди. Бу санла бир-бирине алай бош келишмейдиле. Ол себебден милитаризм джангы колониялы джегиуноу системасын сакъларгъа эмда бегитирге тырманады.

Дагыда бир зат танылады: капитализмни тикликлери кызыгуга кирген, аны бийлигини чеклери кысхартылган кезюуде джангы колониализм хайыр тюшюрююню бютюндө магыаналы источниги болады. Ол мадар береди монополист капиталга джашау джаны бла хыйлалыккыла этерге, алчы буржуй кыраллада джашау тикликни джумушатыргыа, урунганланы бир кыауумларын терилтирге. Бютюнда сейир источник — ёсюмлю капиталист кыраллада ишни хар сагыатына хакъ тёлеу. Ол зат Азияны, Африканы, Латин Американы кыралларында ишчилени кюнлюк хакъларындан бир-бирде талай кереге аслам болады.

Былай хал ёмюрю барыб турургыа боллукъ тюлдю. Бир сейир затла болурла деб. айхай, ышаныргыа джокъду мадар — болум кеси аллына тюзеллик тюлдю. Кырал эркинлигин сакълар ючюн, АБШ таянган аскер кюч монополияла бла аскер-промышленность комплексни кыорууларыкыды, азатланган кыраллада прогрессив тюрленчулени андан ары барыуларын тыярыкыды, алайгыгы болумну бютюндө кыйын этерикди, джангы кыаугыала чыгыарлыкыды. Машокла бла джыйылган ачхала шок отну бечкелерине бурулдукъдула. Эртде, неч болса да былайда капитализм кючню эмда уятсыз тонауну политикасы бла тюзлюк тамалда иш джюрютюулени политикасыны арасында сайлаугыа кирирге керек боллукъду. Тамырындан этилген оноула керек боллукъдула — ёсюб келген кырал-

ланы халкыларыны излемлерине келишгенле.

Этда бир кыауум айрылыккылары — планета масштабы. цивилизацияны джашаууну тамалларына кыатылган айрылыккылары — анализи кериде ауур оюмлагыа келтиреди. Сёзюно баргыаны тегерегибизде табигъатны, хауа бассейни эмда океанланы кирлендириуну, табигъат ресурсланы таркыйтыуну юскондиди. Кыуру илму-техника революция, адамны ишлерини масштабыны ёсгенини себепинден табигъат системалагыа кемсиз уллу джюк тюшгени кыйын этмейди проблемаланы. Табигъат бла хайырланыуну рынок кючлени сокъур оюнларына бойсундурууну ахыры кыаллай кыйын болумгыа келтирлигин албаракъда Энгельс да кёрюзген эди кёзюне. Планетаны ресурсларын, бютеу адам улуну хазнасыча кёрюб, оюмлу хайырландырыргыа джарарыкъ онглу халкыла арасы процедурала бла механизмлени керек болганлары ачыкъдан ачыкъ кёрюне барады.

Бютеу адам улуну, планетаны проблемаларын бир кыралны неда бир кыауум кыралны кючлери бла баджарыб кыояргыа боллукъ тюлдю. Былайда бютеудуния масштаба иш джюрютююле, кыралланы кёбюсюню бир кыолдан кескин ишлеулери керекди. Ол ишле хар кыралны тенглигин, кыраллыгыын сакълау халда этилирге керекдиде. Боюнда борчланы, халкыла арасы эркинлики мардаларын халал толтурууну тамалында этилирге керекдиде ала. Биз джашаган заманыны кыаты излемлери ма алайдыла.

Капитализм халкыларыны

культураларын да тоздурады, ёмюрле бла къуралыб тургъан тин хазналары джукъартады. Билимден бек джукъ да кёлтюрмейди адамны. Алай а, баям, адам улу джашаб келгенли джалгъанлыкъ бла алдауну бусагъатдача ауур джюгюн бир заманда да сынамагъанды. Буржуй пропаганда бютеу дуняда адамлагъа кеси суйгенча джарашдырылгъан информацияны ырхысын къуяды, оюмла бла сезимлени джалгъайды, башчылыкъ этген кючлеге джарагъан гражданд эмда джашау ангыны программасын салады. Халкыгъа ангылатыргъа эмда окъуу системагъа къаллай билимле, къаллай хазнала адеб мардала салынныкълары — ол неден да алгъа политика проблемады.

Джашау кеси культураны сакълауну, аны буржуй чирикликден, кийиклендирюден къоруулану юсюнден вопросну салады. Ол зат бютеу адам улуну эм магъаналы борчуду. Имперализмни культура санагъатда бюгюнню адетлерини узакъ заманнга психология эмда адеб джаны бла саллыкъ хаталарыны юсюнден сагъыш этмезге джарамайды. Буржуй саудюгерлик бла зорлукъну культуу ауурлукъларындан тозуб баргъан культура, тюрсюнчюлюкню, учуз умутланы пропагандасы, аманлыкъчы дуняны эмда джамагъатны «аякъ тюбюне» тюшген къауумланы адеб-намыслары дегенча затланы адам улу керитюртерге керекди.

Проблема, кесигиз кёргенден, джолдашла, кёбдюле — масштаблыла эмда къыйынла. Алай а аланы ангылау саулай да чыгъыб келген борчланы кенгликле-

ри бла теренликлеринден арта къалгъанын кёрмезге да джарамайды. Халкыла арасы джашауда джетиб тургъан вопросланы баджарыуда джетишимни амалсыз мадары — политика келишиулени излеуге кетерик заманны къысхартуу, тутхучлу ишлеге не къадар дженгил кёчюу.

Кёб затны этерге бизни кёлубуздан келмезин, кёб зат Западны оюмуна таянганын, аны башчылары магъаналы историялы джол айланчлада ачыкъ ангыларын тас этмей ишлей билгенлерине кёре боллугъун биз бек ариу ангылайбыз. Бизни планетагъа башха планетачыла тюшедиле деген къоркъуу чыккъса, СССР бла АБШ терк огъуна бир тил табарыкъ эдиле, деген эди бир джолда американ президент. Сора ядро отдан тюб болуу башха планетачылары бери тюшериклеринден эсе кертирек къоркъуу тюлмюдю? Экология къоркъуу а уллу тюлмюдю? Есюб келген къралла бла халкъланы проблемаларына оюмлу эмда тюз кёзден къараргъа бютеу къралла издёмей болурламы?

Ахырсы, къайсы болса да бир кёзююлю кризисни сакълаб турмай, бюгюн огъуна керти оюмла этерге адам улу джыйышдыргъан сынам джетмеймиди? Бирлешген Штатла, бизни планетабызны тар чеклерине сыйынмагъан американ къорктуусулукъну донтриналарын чыгъара, узакъ перспективада къаллай хайыр табаргъа умут этеди?

Историяны ат джеринден джыгъылмазгъа тырмаша, имперализм не тюрлю мадаргъа да атады мыллыгын. Аллай полити-

ка уа дунягъа багъалы
тёлеу болуб тюшеди.
Халкъла аны ючюн уллудан
уллу багъа төлерге керек
боладыла. Тюзюча, терсича
да төлерге. Миллионла бла
адамланы джашаулары бла,
миллет ресурсланы джоюу
бла, кемсиз уллу хагъны
къызыу сауутланыугъа атыу
бла төлерге. Кемсиз кёб,
къыйындан къыйын болуб
келген баджарылмагъан
проблемала бла төлерге.
Келлик заманда уа, ким
билсин, адам кёлюне кюч-
ден келтираллыкъ эм мий-
ик багъа бла да төлерге.

АВШ-ны башчылыкъ эт-
ген къауумлары историяны
бу къыйын кёзююнде кер-
ти ышанлада аджапдыла.
Халкъла арасында кеслерин
агрессив къылыкълы
этиу, политиканы эмда оюм-
ну ёсюб баргъан милитари-
зациясы, башхаланы излем-
лерин къулакъгъа алмау
американ империализмни
адеб эмда политика быр-
наклыкъгъа амалсыз элтеди-
ле, аны бла адам улуну
арасында айрылыкълны ёс-
дюредиле. Бу къралда ра-
хатлыкълны джаулары ядро
саут хазыр болгъан сагъат-
да заман бла дуняа цивили-
зацияны аллында белгили
тюрсюнлерин тас этгенле-
рин, адам улу да бир бош
чурумну джесири болуб
тургъанын билмегенча эте-
диле.

Капиталны башчылыкъ
этген аралыкълары болэ
тургъан затлагъа тюз акъ-
ылдан тутхучлу багъа бе-
риуню джолуна тюшал-
лыкълмыдыла? Анга эм тынч
джууаб быллай боллукъ
эди: не тюшерле, неда тюш-
мезле. Алай а история ал-
лай прогноз этерге бизге
эркинлик бермейди. Адам
улу джашарыкъмыды, огъе-
се джашарыкъ тюлмюдю?
деген соруугъа биз «огъай»

деген джууабны алыргъа
суймейбиз. Биз айтабыз:
джамагъат прогресс, цивили-
зацияны джашауу мындан
ары да барыргъа керекди-
ле эмда барлыкълдыла.

Биз алай къруу комму-
нист джарыкъ кёллюлюк-
ден айтмайбиз, адамланы
ангыларына, тюз акъылла-
рына ишаннгандан айтабыз.
Биз кертиликни суйген
адамлабыз, эки дуняаны
бир-биринде кёб зат айыр-
гъанын эмда терен айыр-
гъанын толу ангылаб тура-
быз. Алай а башха затны
да ачыкъ кёребиз: амалсыз
керекли дуняа борчланы
баджарыргъа салынган из-
лемле аланы бир-бири бла
келишиб ишлерге алланды-
рыргъа, адам улуну кесин
сакъларгъа бир заманда да
болмагъанча излеген кюч-
лерин уятыргъа керекдиле.
Заманны керти излемине
келишген бегимлени этдир-
лик магъана ма былайдады.

Историяны джюрюню,
джамагъат прогрессни джюр-
юню къралла бла халкъ-
ланы бютеу планетаны
масштабларындан тутхучлу,
этимли, бирикген иш джюр-
ютюулерин бек къаты из-
лейди. Къруу излеген къыл-
лы къалмай, ол затха ке-
рекли политика, социал,
материал мадарланы да къу-
райды.

Ядро къыйынлыкълны бол-
дурмаз ючюн, цивилизация-
ны джашауу юзюлмез ючюн,
къралла ма алай биригиб иш-
лерге керекдиле. Ол хар-
кимни да излеми ючюн, бю-
теу адам улуну проблема-
ларын тикликге иймез ючюн
биргелей кюрешиню излей-
ди. Эки системаны эришиуле-
ри, къаршчылыкълары эмда
дуняа джамагъатны бир-би-
ри бла байламлыгълны ёс-
юб келгени бююнню ёс-
юмню керти диалектика-
сыды. Аллай къаршчылыкъл-

ланы кюрешиулерини юсю бла, кыйын халда, хазна эсленмей къралады бир-бири бла байламлы, кѣб джаны бла бир болгъан дуня.

Коммунистле социал прогрессни джолун аны ич кыйынлыкълары, айрылыкълары бла да бирге кѣруб тургъандыла. Алай а, ол процесслени ара ѳзеге адам, аны излемлери бла кыйгъылары болгъандыла. Коммунист ангыны айырылыб башхалыгъы ма ол затдады. Адамны джашауу, аны не джаны бла да ачаргъа кълундан келгени, деб чертгенди В. И. Ленин, эм уллу хазнады, джамагъат ѳсюмню излемлери неден да

мийикдедиле. КПСС кесини ишлеринде ма ол ышанны тутады.

Биз быллан затха таянабыз: бююннгю болумда кюрешиуню баш джолу бютеу халкълагъа тыйыншылы, керти адамлыкълы материал эмда тин джашау болумла кърараду, бизни планетабызда джашау юзюлмей турурча этидю, аны байлыкъларына аяулу кѣзден кърараду. Неден да алгъа эм уллу байлыгъына — адамны кесине, аны кълундан келлигине. Ма былайда биз капитализмни системасы бла эришиуню бардыргъа излейбиз. Деменгили рахатлыкъ болумлада эришиуню.

II. КЪРАЛНЫ СОЦИАЛ-ЭКОНОМИКА ЁСЮМЮН ДЖЕНГИЛЛЕТИУ — СТРАТЕГИЯ ДЖОЛ

Джолдашла! Апрель Пленумда къралны социал-экономика ёсюмюн дженгиллетиуноу стратегиясын салыб, КПСС-ни Ара Комитети алай бла историялы магъаналы оноу этгенди. Анга партияны, бютеу халкъны джанындан кенг джакълыкъ табылгъанды, ол кеси да съездге сюзюлорге бериледи.

Дженгил бардырыуну биз къалай ангылайбыз? Неден да алгъа ол экономика ёсюмю джорюшюн ёсдюрюудю. Къуру ол да тюл. Аны магъанасы ёсюмю джангы асыулу болумундады: илму-техника прогрессни тамалында производствону не джаны бла да интенсивли бардырыуда, экономиканы структура джаны бла джангыртыуда, башчылыкъ этиуню, урунууу къурау бла къызындырыуну хайырлы формаларын орунлашдырыудады.

Дженгиллетиуноу салынган джолу къуру экономика санагъатда тюрлендириулеге тирелиб къалмайды. Ол таукел социал политиканы бардырыуну, социалист тюзлюкню джоругъун ор-

ната барыуну излеиди. Дженгиллетиуноу стратегиясы джамагъат иш джорютюулени, политика эмда идеология институтланы ишлерини формалары бла джорукъларын джангыртыуну, социалист демократияны теренлетиуноу сайлаб, бирча барыуну, тохтаб къалыуну эмда консерватизмни — джамагъат прогрессге тыйгъыч болгъан затланы барын да таукел къоратыуну излеиди.

Бизге джетишим этдирик затланы эм башы кёбчюлюкню творчествосуду, социалист къуралышны уллу мадарлары бла онглукъларын не къадаар толу хайырландырыуду.

Къысхача айтыргъа, джолдашла, къралны социал-экономика ёсюмюн дженгиллетиу бизни бютеу проблемаларыбызгъа ачхыч болады: джууукъ замандагъы эмда перспективалы, экономика эмда социал, политика эмда идеология, ич эмда тыш проблемалагъа. Къуру ма ол джол бла бара, совет джамагъатны джангы асыулукъ болумгъа чыгъарыргъа боллукъбуз.

а) СОЦИАЛ-ЭКОНОМИКА ЁСЮМНЮ ИТОГЛАРЫ ЭМДА АНЫ ДЖЕНГИЛЛЕТИРГЕ КЕРЕКЛИСИ

Джолдашлар! Партияны программалы борчларын бизни съезде салыб сюздюрюу кыралгы ёсюмюню итогларына масштаблы кёздөн кыарауну излейди. КПСС-ни ючюнчю Программасы кыабыл этилгенден бери кетген джыйырма беш джылгъа Совет Союз бек онглу джетишимле этгенди. Халкъ мюлкню баш производство фондлары джети кыатха ёсгендиле. Мингле бла предприятиеле ишленгендиле, джангы санагыатла кыуралгъандыла. Миллет хайыр хазна кыалмай 4 кереге, промышленность производство — 5, эл мюлк производство 1,7 кереге ёсгендиле.

Кыазауатха дери эмда кыазауат бошалгъандан сора ал джыллада АБШ-ны экономикасыны дараджасына киши джеталмазча эди эсе, 70-чи джыллада огъуна илму-техника эмда экономикагъа кюч бла биз анга танг джууукълашхан эдик, продукцияны бир кыауум магъаналы затларын чыгъарыуу бла уа озгъан да этген эдик.

Ол джетишимле халкъны кемсиз уллу юрешиюунден чыкыгъан эдиле. Ала совет адамлары джашау-турмуш болумларын танг ёсдюрюрге да мадар берген эдиле. 25 джылны ичинде хар адам башына керти хайыр алыу 2,6 кереге, хайырланыуу джамагыат фондлары 5 кереден асламгъа ёсгендиле. 54 миллион фатар ишленгенди, ол зат юйдегилини асламысыны турмуш болумларын иги этерге мадар бергенди. Бютеулей орта билим алыгъа кёчюу бардырылгъанды.

Баш школлары бошагъанлары саны 4 кереге ёсгенди. Илмуну, медицинаны, культураны джетишимлери да эсленирчадыла. Джетишимлени сураты толу салынныкъ тюддю, социал, миллетле арасы иш джюрютюулени санагыатларында, демократияны мындан ары да ёсдюрюуде терен тюрлениулени юсюнден айтмасакъ.

Аны бла биргелей 70-чи джыллада халкъ мюлкде табызлыкъла ёсюб тебретиле, экономика ёсюмюню джюрюшю ким да эслерча сериюун болду. Аны себебинден экономиканы ёсдюрюуде КПСС-ни Программасы салгъан борчла толмай кыалдыла, аны кыой эсенг, тогъузунчу эмда онунчу бешджыллыкъланы алай ауур болмагъан заданиелери да толмадыла. Ол джыллагъа тежелген социал программаны да толусу бла баджарыргъа кыолдан келмеди. Илму бла окъууну, саулыкъ сакълауу бла халкъны культура-турмуш джумушларын баджарыуну материал базасы артха кыалды.

Кертиди, ишни болумуна бизге бойсунмагъан бир кыауум факторла да кыатылдыла. Алай болса да баш затла ала тюл эдиле. Баш зат не эди десенг, биз экономика болумну тюрленуюуне политика кёздөн заманында багъа бермегенбиз, экономиканы интенсивли ёсюмюню джолуна кёчюрююню амалсыз керекли болгъанын, илму-техника прогрессни джетишимлери халкъ мюлкде таукел хайырландырыргъа кереклисин эсгермегенбиз. Ол джаны

бла чактырыула, сёлешиуле да аз тюл эдиле, алай а керти иш орнундан тебмей тургъанды.

Экономика асламысына инерция бла экстенсивли баргъанлай тургъанды, къошакъ урунуу эмда материал ресурсланы производствогъа хаман сала барыу гъа ышан этгенди. Аны ахыры иш къоратынуу ёсюм джюрюшю эмда хайыр алынуу бир къауум кёргюзюмлери ким да эслерча къарыусуз болгъандыла. Джангы къурулушну себеби бла ишни баджарыргъа кюрешиу баланслыкны проблемасын бютюн да къыйынга бургъанды. Уллу ресурслары болгъан халкъ мюлк аланы джетмегенликлери сынаб тебрегенди. Джамагъат излемле бла производствону дараджасыны арасында, сатылыб алышыргъа къолдан келгени бла аны материал джаны бла баджарыу арасында тутхучсуздукъ чыкыгъанды.

Арт кёзюде ол затны къоратыргъа кюрешиу баргъанлыкыгъа, ишни толусу бла тюзетирге къолдан келмегенди. Онбиринчи беш-джыллыкъда промышленность бла эл мюлк продукцияны асламысын чыгъарыу КПСС-ни XXVI съезди белгилеген чеклеге джетмегенди. Машинала ишлеуде, нефть эмда ташкёмюр промышленноста, электротехникада, къара металлургия бла химияда, тамамлы къурулушта танг артха къалыула тубегенди. Хайырлылыкны ёсдюрюуде, халкны турмуш болумун иги этиуде баш кёргюзюмле баджарылмагъандыла.

Джолдашла, бу затланы барындан да биз керти дерсле алыргъа керекбиз.

Аладан **бириччи дерсге**

кертиликни дерси деб атаргъа тыйыншлыды. Кетген заманга джуаблы анализ берюу келлик заманга джолну тазалайды, къыйын вопросадан джанлаб, уятылы халда айтылгъан джарым кертилик а керти политиканы джарандырыргъа, бизни алгъа джюрююбюзге тыйгыч болады. «Бизни кючюбюз, — дегенди В. И. Ленин, — керти болумну ачыкъ билдириуде». Ма ол себебден партияны Программасыны джаныгы редакциясында 70-чи джыллада эмда 80-чы джылланы аллында чыкыгъан осал халланы юсюнден энгда бир кере айтыргъа тыйыншлыгъа санагъанды Ара Комитет. Ол себебден биз аланы юсюнден бютюн съезде да айтабыз.

Экинчи дерс практика ишледе нюзюрлюк бла таукелликни юсюнденди. Бизникича уллу мюлкню интенсивли джолгъа кёчюрюу алай бош иш тюлдо, ол кёб къыйын, заман эмда керти уллу джуаблылыкъ да илейди. Алай а, тюрлендирилени башлаб, аланы джарты-къурту бардырыу бла тохтаб къалыргъа джарамайды. Къаджыкъмай эмда таукел кюреширге, не ёхтем атмаланы этерге да къоркъмазгъа керекди.

Дагыда бир дерс — баш дерсди дерге боллукъду. Къайсы ишни да джетимшли боллугъу бла къалыгъы анга кёбчюлюк къаллай таукелик эмда ангы бла къошулгъанына кёре болады. Халкъ кёбчюлюкню сайланган джолну кертиликке ийналдырыу, **адеб-намыс** эмда хайыр джаны бла аны къызындырыу, кадрланы психологияларын тюрлендириу — бизни ёсюмкюбюзню

дженгил бардырыуну эм магъаналы мадарларыдыла. Мизам бла кьурамлылыкъ, хар адамны бойнунда борчун толтурургъа, аны ахыр болумуна джуублылыгы не къадар мийик болсала, алгъа барыуубуз да ол къадар дженгил боллукъду.

Бююн партияны, бютеу халкъны эм биринчи борчлары экономиканы ёсююнден артха тартхан тенденцияланы таукел тукъум бузууду, аны ёсююне тыйыншлы джюрюш бернудю, кёбчюлюкню башламы бла творчествосуна керти революцион тюрленюлеге кенг джолла ачыуду.

Башха джол джокъду. Экономиканы ёсююн дженгил бардырмаса къ, социал программаларыбыз ашы муратла болгъанлай къаллыкъдыла. Ала уа, джолдашла, артха салыммазлыкъ ишледиле. Къысха болджалланы ичинде азыкъ проблеманы тамырындан иги-

леннгенин, асыулу товарла бла джумушланы баджарыуда излемлени толгъанларын, медицина кьуилдукъну, фатар-турмуш болумланы, тегерекде табигъатны сакълауну игиленнгенлерин совет адамла сезерге керекдиле.

Социал-экономика ёсююню дженгиллетну мадар берликди тыйыншлы юлюш къошаргъа дуняя социализмни бегитиуге, бююн да мийик дараджагъа кёлтюртюрюкдю кьарнаш кьралларыбыз бла иш джюрюкюлерибизни. Ол зат бизни ёсюб келген кьралланы халкълары бла, капиталист дуняяны кьраллары бла экономика байламлылыгыбызны таг кенгертирге мадар берликди. Башхача айтсакъ, дженгиллетиюню джолун джашауда бегитиу бизни Ата джуртубузну джазыууна узакъ заманга хайыр берлик иш боллукъду.

6) ЭКОНОМИКА ПОЛИТИКАНЫ БАШ ДЖОЛЛАРЫ

Джолдашла! КПСС-ни Программасы бла Баш джолланы проектлеринде экономика эмда социал ёсююню баш чеклери белгиленгендиле. Бу ёмюрню аягына миллет хайыры хазна къалмай эки кереге ёсдюрюрге, аны бла биргелей производство потенциалны эки кереге кёлтюртюрге эмда аны асыулукъ джаны бла тюрлендирирге керек боллукъду. Иш къоратыу 2,3—2,5 кереге ёсерикди, миллет хайырда энергияны къоратыу 1,4 кереге, металлны къоратыу 2 кере чакълыгъа кем боллукъдула. Ол производствону интенсификациясына, асыулукъ бла хайырлылыгыны ёсдюрюге

кючю тукъум бурулууну белгилерикди.

Андан арысында ол процесслени терен бардырыуну тамалында мийик кьурамлы эмда хайырлы экономикагъа кёчюу, иш къоратхан кючлени не джаны бла да ёсдюрюу ёсюмлю социалист производство келишиуге, джарашхан мюлк механизмеге кёчюу боллукъду. Бизни стратегия джолубуз ма алайды.

Аны джашауда бардырыуну баш мадарлары, КПСС-ни Ара Комитетинде 1985 джыл июнь кенгешде чертилгенлей, илму-техника прогресс, джамагъатны чыгъарыучу кючлерин тамырындан тюрлендириу бол-

дукъдула. Алгъынныгы материал-техника тамалда тамырындан тюрлениуле этерге мадар джокъду. Илму бла техниканы эм джангы дже-типимлерини базасында, илму-техника прогрессни ал

джолларында, алгъа онглу силкениуде мюлк механизми, башчылыкъ этиуню системасын джангыртыуда ке-ребиз биз ол болумдан чыгыуу мадарын.

I. Илму-техника прогрессни тамалында халкъ мюлкню реконструкциясын этерге

Онглу илму-техника эмда социал-экономика тюрлендириуле этиуден КПСС-ни кемсиз уллу сынамы барды. Ол тюрлендириуле не къадар онглу эселе да, бизни кетген заманда этген ишлери-бизни масштаблары, къыйынлыкълары бла да келлик заманда халкъ мюлкню джангыртыуда этерик ишлерибиз бла да тенглешидирча тюлдюле.

Ол затны баджарып ючюн, не этерге керекди?

Неден да алгъа структура эмда инвестиция политиканы тюрлендирирге керекди.

Тюрлениулени магъанасы сан джаны бла кёргоюзомледен асылулулукъ джаны бла кёргоюзомлеге, аралыкъда эсебледен ахыр эсеблеге, производство фондланы кенгертиуден аланы джангыртыуу, отлукъ-сырье ресурсланы ёсдюрюб барыудан аланы иги хайырландырыу-гъа эсни кёчюрюудеди, илмуу аслам хайырланган санагъатланы, производство эмда социал инфраструктураны дженгил ёсдюрюудеди.

Бу джаны бла онглу атлам этерге керек боллукъду бара тургъан бешджылыкъда. Производствону джангыртыуу бла аны техника джаны бла баджарыу-гъа 200 миллиард сомдан артыкъ тамамлы джоюм салыргъа деб белгиленеди — неда кетген он джылдан эсе аслам. Объемла аз тюлдюле,

алай болса да план эмда мюлк органла ол затлагъа къошакъ мадарла излеуню бардырыб турургъа керекдиле.

Стратегия джолланы юсюнден онглу комплекс программала джарашдырылгъандыла, аланы джашауда бардыруу башланганды. Илму-техника прогрессни бардыртхан, дженгил огъуна экономика хайыр келтирген эмда артха салымазлыкъ проблемаланы баджартхан санагъатланы дженгил ёсериклери белгиленеди. Аланы дженгил ёсдюрюуге танг онглу финанс, материал, илму эмда урунуу ресурсла джыйышдырыладыла.

Съзсюз да, джангыртыуу хайыры, экономика ёсюмню джюрююню бютюн да бек **машинала ишлеуге** таянадыла. Илму-техника идеяла ма ол иште баджарыладыла, урунуу джангы кереклери, халкъ мюлкню башха санагъатларында ёсюмню бардыртхан машина системала къураладыла. Тамам джангы, ресурсланы аялуу этген технологиялагъа кенг кёчюу, иш къоратыуу эмда продукцияны асылулулугъун ёсдюрюу дегенча затланы тамаллары ма былайда салынадыла.

Съездни делегатлары биледи: КПСС-ни Ара Комитети бла СССР-ни Министрлерини Совети машина ишлеуню мындан ары да ёсдю-

рююю юсюнден кѣб болмай бегим алгъандыла. Ол индустрияны эм магъаналы секторун джангыртыуну бютеу кърал программасыды. Анга баичылыкъ этиуну бириккен органы къралгъанды. Машинала ишлеген комплексни аллында борч салынганды: онекинчи бешд жыллыкъны аягына машиналаны, оборудованиени, приборланы техника-экономика дараджаларын эмда асылулулукъларын кючлю тукъум ёсдюруге. Бу санагъатны джангыртыргъа кетген беш жылдан эсе 1,8 кереге аслам тамамлы джоум бѣлюнеди.

Ол программаны толтурудан биз къаллай игилик сакълайбыз? Машинала бла оборудование чыгъарыу 40 процентден асламгъа кѣб боллукъду, аланы асылулулукълары ёсерикди. Джангы техниканы кѣбден кѣб болуб келгени халкъ мюлкю тамырындан джангыртыргъа, аны хайырын ёсдюруге мадарла берликди. Аны себинден хар джылына 12 миллион чакълы адамны кыйынын, 100 миллион тоннадан артыкъ отлукъну аяулу этерге, кѣб миллиард сом багъасы хайыр алыргъа боллукъду. Тергеуле кѣргюзгенден, къру «Дон-1500» комбайнны хайырландырыу мюргеу джыйычу машиналаны санын танг кыйсарытыргъа, 400 минг чакълы механизаторну бош этерге, миллионла бла тонна мюргеуно зырафлыкъдан сакъларгъа мадар берликди.

Производствону кенг электронизациясы бла комплекс автоматизациясы техника джангыртыуну джорюшюне уллу хайыр берликдиле. Бюгюнюнюню компьютер техникасын джарашдырыу бла кѣбчюлюк халда ишлетиуну, элемент базаны ёсдюрююню

кескин борчлары ачыкълангандыла. ЭВМ бла башчылыкъ этиуну автомат системаларын программалы баджарыу индустрия тамалгъа салынады. СССР-ни Илмуларыны академисында информатика бла тергеу техниканы бѣлюню къралгъанды. Ол бу санагъатда ишлени илму джаны бла баджарлыкъ институтла бла конструктор бюроланы бирикдиреди.

Отлукъ-энергетика комплексни тамырындан джангыртыуну идеясы Энергетика программаны ич ёзеге болуб турады. Анда энергияны аяулу этген технологияланы джорюткуге, суусун отлукъну орнуна газны эмда ташкѣмюрюню хайырландырыуну, нефтни не къадар терең джарашдырыуну ишлерине уллу эс бѣлюнеди. Джерден байлыкъ чыгъаргъан промышленностда алчы технологияланы хайырландырыу — ташкѣмюрюню ачыкъ халда къазыу эмда сууну кючю бла чыгъарыу алыу, нефть чыгъаргъан керекни дараджасын эмда ышангылылыкъын ёсдюрюу, аны кибик, автоматлы системаланы хар къалайда сингдириуду. Бу бешд жыллыкъда атом электростанцияланы кючлери 2,5 кереден асламгъа ёсерикдиле, джылыу станциялада да эски болгъан агрегатланы кѣбчюлюк халда ауушдуруу барлыкъды.

Металлургия бла химия индустрияда кѣб зат этерге керекбиз, аланы ишни иги къротхан оборудование бла баджарлыкъбыз. Джангы материалла чыгъарыу, аланы конструкцияларын игилендируу мадар берликди электрониканы, машинала ишлеуну, кърулушуну эмда халкъ мюлкю банха санагъатларын терк ёсдюруге.

Производство инфраструк-

тураны техника джаны бла жангыртыууға, неден да алға транспорт бла связны жангыртыууға, партия уллу мағана береді. Халқыны излемин баджарыуда ишлеген дженгил эмда башха промышленность санағатла айырылыб уллу ёсум алыкъдыла. Алағға, прогрессивли оборудование чығарыртға, иш этиб кзуралған санағатладан сора да, башха промышленность санағатла кшошуллуқдула.

Тамамлы кзурулушну тамырындан игилендирмей, техника жангыртыуу бардыраллык тюлбюз. Ол зат бютеу кзурулуш комплексни жангы индустрия эмда кзурау дараджаға кёлтююрге, инвестиция циклы, предприятиели жангыртыуда, объектлени ишлеуде да эм кеминде эки кереге кысхартырға керекли этеди. Кзурулушну сериюн джюрюш бла барғанына мындан ары тезерге боллук тюлдю. Алай этилгенини себебинден уллу мадарла джюрютюлмей турады, халк мюлкде илму-техника прогрессге тыйғыч салынады.

Была бары да, джолданла, объемлары эмда мағаналары бла кемсиз уллу борчладыла, алаы баджарыу ахыры планларыбызны, ёсум джюрюшюбюзню толлууларын ачықларыкъды. Хар санағат, хар предприятие производствону таймаздан жангыртыб барыуну кескин программасын салырға керекди. Алай бла план эмда мюлк органланы белгиленген борчланы баджарыуда джууаблылыклары танг кёлтююледі. Партия организацияланы кючлери да ма ол затха салыныртға керекди.

Бююн да бек кёзбаулукну, ишни орнуна джарты-кзуурту бегимле салыуну

болдурмазға керекди. Министерствола бла ведомстволаны жангыртыуну сылтауу бла жангы объектле ишлегенлери, алағға эски кереклени салғаналары, производствону баш техника-экономика кёргозюмлеге чығарыртға болушмаған, бағалы проектлени джарашдырғаналары дегенча фактла кыйгылы этедиле, ала алай аз да тюбемейдиле.

Ма аллай ишге шагъатлык этген зат. Бусағатда Брянскеде машинала ишлеучю заводха жангы керекле салыу барады. Завод тепловозлаға моторла чығарады. Ол ишге 140 миллион сом чакты берилгенди да, аны джарымы ишге салынганды. Кючлени жангыртыуу калай хайыр келтирликди? Ачықланганына кёре, мында алчы технологияланы хайырландырыр мурат джюкту. Ишчилени саны бир минг чакты адамға ёсгенди, фондалан хайыр кыйтаруу аз болғанды. Баш зат неди десенг, жангы кючле бла эски моторну чығарлыкдыла, аны жангы модели джарашдырылған, сыналған да этгенине кырамай.

Джолланы министрствоуу бла Минтяжмашини башчыларыны муратларын калай ангыларға боллукту? Эшта, бир кшауум джолданла алларында турған борчланы теренликлери бла мағаналарын эсгермегендиле. Быллай затла, партияны жангыртыуу бла илму-техника прогрессни дженгил бардырыртға деген муратын бузууга саналыб, кючю сёгюлюрге керекдиле. Аллай затлаға кыаты кыарарға тыйыншлыды.

Джангыртыуну излемлери илмууу аллында да жангы борчла саладыла. КПСС мын-

дан ары да илмуну материал-техника базасын бегниуню джолун не джаны бла да тутарыкъды, алимлеге хайырлы ишлерча болумла къурарыкъды. Алай а кърал аладан техника бла технологияны ёскомлери де керти революцион тюрленуелени баджарлыкъ джангылыкъла бла мадарланы сакъларгъа эркинди.

Арт кёзюуде илму-тинтиу учреждениелени ишлерини хайырын ёсдюрююню магъаналы мадарлары белгиленгендиле. Ала алимлени ишлерин къызындырыуну, илму бла производствону арасында байламлылыкъны джангы формаларыны юсюндендиле. Мындан алда санагъатла арасы илму-техника комплекслени къурауну юсюнден бегим этилгенди. Алагъа онглу ара институтла, аланы ичинде академия, проект-конструктор организацияла эмда сынау-промышленность производстволар киргендиле.

Илму-тинтиу институтланы ишлерин тирилтиуню, аланы илму-техника прогрессни дженгил бардырыгъа юлюш кёпшүүлери аслам этиуню мадарлары да джюрютюледиле. Алай болгъанлыкъгъа ол прогресс кемсиз акъыртын барады. Кёб институт министрстволаны аппаратларыны къыйырлары болгъанлай къалады, кёб джерде ведомстволу излемлени ёкюллери болуб кюрешеди, эски ишледе, къагъыт джазыуда къатышыб турады. Июнь кенгешде илмуну практикагъа джууукълашдырыуну, санагъат институтланы производство эмда илму-производство бирлешликлеге кёпшюуну юсюнден вопрос къаты салынган эди. Ол иште ким тыйгъыч болгъанын, былайда министрстволар бла партия комитетлени муратлары къаллай болгъан-

ларын, аланы джашауну излемерине къалай сагъаитгъанларын тинтиб ачыкъларгъа керекди.

Вузланы илму кючлерин да бираз хайырлы этерге керекди. Алада къралны илму-педагогика кюллукъчуларыны 35 процентден асламысы джыйылыбды. Аланы арасында джарымы чакълысы илмуланы докторларыдыла, илму тинтиулени уа 10 процентден асламын баджармайдыла ала. Тыйыншылы ведомстволар, вузланы илмулары производстволу бла байламлы этиб бегитиуню юсюнден мадарланы джарашдырыб, арагъа салыргъа керекдиле. Ол мадарлада илму сменаны хазырларгъа кереклиси да тергеуге алыныргъа тыйыншылыды. Ууакъ чегет ёсмесе, чегет да болмагъаныча, кесини сохталары болмасала, керти алим да джаратылмайды. Сёзюу баргъаны илмуну келлик заманыны да юсюнденди. Окъууну ал джылларындан огъуна студентле тинтиу ишлеге кёпшюулургъа, аланы хайырлары производствогъа сингдирюуде тири болургъа керекдиле. Керти алимлени, творчестводу сагъыш этген усталаны ма ол джорукъ бла ёсдюрюрге боллукъду.

Къысхасы, джолдашла, илмуну халкъ мюлкю кереклисине бурууну тирирек бардырыргъа тыйыншылыды. Производствону да алын илму-техника джетишимлеге не къадар кючлю алландырыу да аныча магъаналыды. Не келсин, джылла бла бир-бирде уа онджыллыкъла бла хайыр келтирмей тургъан онглу илму ачхан джангылыкъла, изобретениеле аз тюлдюле. Юлгюле келтирейим.

Ашалмауну эффекти деген затны совет алимле отуз

джылны мындан алгъа ачхан эдиле. Ол зат тамам джангы материалла чыгъарыргъа онг берген эди. Алай бла машиналаны, механизмлени ышылгъан джерлерини ашаламай тѳзюулерини кѳб кереге ёсюб, къыйын къоратыу да кючлю тукъум къысхартылгъан эди. Кѳб миллион сом багъасы аяулукъ берлик аллай джангылыкъ бюгюн да СССР-ни миннефтехимпромуну, дагъыда башха министерствола бла ведомстволаны башчыларыны матухлулукъларындан кенг хайырландырылмай турады.

Он джыл чакълы узуну Минавтопром бла план салгъан органланы терсликлеринден антифрикцион мадары болгъан джангы подшипник кенг хайырландырылмай турады. Ол а не къыйын болумда да механизмлени демнгили, бузукъсуз ишлеулерин баджарады. Минстанкомпром дунияда болмагъанча гидромоторланы чыгъарыб башлауу кемсиз созуб турады. Ол моторла тауматгъадан эмда башха оборудованиени суу бла иштетиуну мадарларын береди, иш къоратыуну эмда ишни кесини болумун талай кереге иги этерге болушадыла.

Бу тизимни, ай медет, созуб барыргъа боллукъду. Джангылыкъгъа быллай кѳзден къараууну тамалында бир къауум алимлени ёпкелеулерини, «башхаланы» чыгъаргъан затларына ведомство кѳзден суймей къарау, производства башчылары ол затланы ишге сингдирирге кызынмагъанлары дегенча затла жатадыла. Аны къой эсенг, изобретениелеге берилген заявкалагъа къарау джылла бла созулуп баргъаны, ол зат кертин тарбууннга тюшюб къалгъа-

ны да болады, ол джашырырча зат тюдю.

Коллективлери хар джангы эмда алчы затны джашаугъа таукел сингдирген, мийик асылулукълары эмда хайырлары болгъан затланы чыгъарыуну джолу бла баргъан тинтиу учреждениелеге, промышленность предприятияелеге керти сый берлик мадарланы табмасагъ, илму-техника прогрессини джегил бардырыуда борчларыбызны толтураллыкъ тюлюбюз.

Илмуну санагъатында экономика механизмин ишгедирюну, аны производство бла байламлы этиуну белгили сынамын джыйгъанбыз. Аны иги тинтиб кѳрюб, ишни созмай, джашаугъа сингдирирге, илму коллективлени эмда бирем башха къуллукъчуланы хайыргъа кызындырыуну, аланы илму-техника проблемаланы баджарыугъа къошхан керти юлюшлери бла кысха байламлы этерге керекди.

Джангылыкъны джашаугъа сингдириуге джангы кѳзден къараргъа керекдиге экономика башчылыкъ этиуну бютеу звенолары. Илму-техника прогрессини планын таукел салыугъа кѳчерге керекди СССР-ни Госпланы, аны кибики СССР-ни Илму бла техниканы юсюнден Кърал комитети. Быланы айтсакъ, ишлерин асыры акъыртын джангыртадыла. СССР-ни Илмуларыны академиясы, министерстволары бла ведомстволары терен тинтиулеге аслам эс бѳлюрге, аланы производствогъа сингдириуну тамалында тюшген хайыргъа къараргъа керекдиге. Ол зат хар алимни, инженерни, конструкторну, предприятини башчысыны бек сыйлы борчуду.

Визни тыш экономика иш-

лерибизни да джангы борч-ла бла кысха байламлы этерге керекбиз. Эки джанына да хайыр берген экономика байламлагъа уллу масштаблы, келлик заманнга бурултган кезден къараргъа керекбиз. ЭБС-ни къраллары алай политиканы джарашдыргъандыла. Анда, къралланы арасында экономика ишледе кѣбюсюне сатыу-алыу байламлылыкъ орналгъаны бла кълмай, производствону бираз терен специализациясына эмда кооперациясына кѣчерге кереклиси, неден да алгъа машинала ишлеуде, биргелей бирлешликле, плму-производ-

ство комплексде къурауда ол затны бардырыргъа кереклиси кѣргюзюледди.

Тыш экономика байламлылыкъны санагъатларына джууаблы болгъан ведомствола бла организацияла бизде аз тюлдюле, алай а ала къуру да бирча келишиулю ишлеб бармайдыла. Бизни ѳсюмобюсюне дженгил этиуде тыш экономика ишле-лерибизни таукел хайырландырыуу борчун сала, мурагыбыз гыш сатыу ишлени структурасын хаман тюлендире барыуду, экспортха, импортха да хайырлыкъ хал берудуо.

2. Азыкъ проблеманы баджару—эм биринчи борч

Джолдашла! Биз эм кысха болджалны ичинде тындырыргъа керекли борч къралны азыкъ бла толу баджарыуду. Партияны бюгонгю аграр политикасы ма ол затны тутады, кеси да КПСС-ни АК-ни май (1982 дж.) Плениумуу бегимлеринде, СССР-ни Азыкъ программасында ачыкъланганды. Ала кълбыл этилгенден сора эл мюлкю эмда аны бла байламлы санагъатланы материал-техника базаларын бегитиуде аз зат этилмегенди. Колхозла бла совхозланы, мюлке арасы эмда джарашдырыучу предприятиени экономикалары бегигенди, джерчиликъ бла малчылыкъны продукта берулерни ѳсенди.

Алгъа джорюу барыб турады, алай а эл мюлкю арха кълалыудан кълтхарыу бек акъларын баргъап ишди. Аграр секторда таукел тюлену керек болуб турады. Бу онекинчи бешджыллыкъ-

да огъуна азыкъ бла баджарыууу танг игилендирирге керекди. Эл мюлк производствону ѳсум джорюшюн эки кереден артыкългъа дженгил этерге, этни, сютню, тахта эмда тюз кѣгетлени хар адам башына хайырландырыууу танг аслам этерге, деб белгиленеди.

Биз алай эталлыкълбызмы? Эталлыкълбыз, этерге да борчлубуз. Аны ючюн партия агропромышленность комплексни бютеу санагъатларыны хайырларын ѳсдюрююню кълпакъл мадарларын джарашдыргъанды. Аланы магъаналары — элде социал-экономика болумну тюлендириу, терен интенсификациягъа, продукцияны ажымсыз чыгъарыугъа таблыкъла кълурау. Мюлк джорююню экономика джорукъларын, колхозла бла совхозланы эрынливлерин эмда кеслерини ишлерине джууаблылыкъларын ѳсдюрюуге аслам эс белгиленеди.

Ол джолну тута, агропромышленность комплексде производство кѳууатны хайырлы джорютююно бардырырҕа, кючюно, мадарны да хайырны аслам берлик участкарҕа салырҕа керекди. Сѳзюно барҕаны неден да алҕа джерни битим берююно ѳсдюрююно, эл мюлкню деменгиле этерча мадарла кѳурауну юсюнденди. Джейтишимни ачычы, арт джылланы сынамы кѳргюзгенден, интенсивли технологияланы кенг хайырландырыудады. Ала уллу хайыр бередице. Кѳуру былтыр аланы кючюнден 16 миллион тонна мюргеу, даҕыда иги кесек башха продукция кѳошакъ халда алыннганды.

Азыкъ фондха продукция кѳошууну эм кѳысха мадары сабан тюзле бла фермаланы продукталарын джыйгъан, ташыгъан, сакълагъан эмда джарашдырҕан саҕатда зырафлыкъны болдурмаду. Былайда резерв уллуду, хайырлануу ресурслагъа кѳошулгъаны 20, продукцияны бир кѳауумунда уа 30 процентге джетерге боллукъду. Зырафлыкъны тыярҕа этилген джююмла да ол продукцияны объемун кѳошакъ халда чыҕарууҕа кетерикден 2—3 кереге аздыла.

Бусаҕатда Ара Комитет бла правительство кѳоранчланы кѳысхартыуну онглу мадарларын белгилегендице. Эл мюлк машинала ишлеу дженгил ѳсюм алады. Ол зат колхозла бла совхозланы ишин иги кѳоратхан, сабан ишлени барын да дженгил эмда маджакал бардырлыкъ техника бла баджарырҕа мадар берликди. Азыкъны аслам этерге мадар берлик машинала ишлеуге, продукцияны джарашдырыуу бла сакълау-

ну базасын бегитиуге кѳошакъ джююмла этебиз.

Партия бла кѳрал мындан ары да агропромышленность комплексни материал-техника базасын таймаздан ѳсдюре барлыкъдыла. Алай болса да прогрессни алҕа элтген, аны джаны-джюреги болуб тургъан адам эди эмда алайлай кѳалады. Бусаҕатда эл мюлкде бир заманда да болмагъанча тири, усталыкълары эмда джангылыкъга тырмашуулары болгъан адамла керекдиле. Бизни джетишимлерибизни эм уллу мадары элчи уруннганланы ишлери бла джашауларына таймаздан кѳайгъырыуду. Бизни планларыбыз да ма ол затха алланыбдыла, аланы джанлаусуз толтурурҕа керекбиз.

Бу затла бары да артха салынмаз мадарладыла, алай а этер ишибиз ала бла тауусулуб кѳалмайды. Аграр секторда башчылыкъ этюу бла мюлк джорютююно джангы джорукъларына кѳчюб бошарҕа керекди. Сѳзюно да, агропромышленность комплексни башчылыкъ этген органлары башында эмда хар джерде кѳураалгъанлары бек джорукълу атлам болгъанды. Ала эл мюлкню, аны бла байламлы промышленность санаҕатланы керти эмда хайырлы интеграциясын баджарырҕа керекдиле.

Былай кѳурау структураны орнатылгъаны тыйыншы мюлк механизм бла бегитиледи. Ол джаны бла оюмла хазыр этилгендице. Аланы баш маҕаналары — мюлк джорютююно экономика джорукъларына кенг джол ачыу, колхозла бла совхозланы эркинликлерин танг кенгертиу, аланы кѳызышууларын, аны ибик ахыр итогла кючю джугабылыкъларын да ѳсдюрюу. Сѳзюно бар-

гъаны продналогну юсюнден ленинчи идеяны бююнню болумда творчеству хайырландыруну юсюнденди.

Колхозла бла совхозлагъа бешджыллыкны хар джылына къралгъа продукция сатыуларыны къаты планларын салыргъа, деб белгилениди. Ол планла тюлендириллик тюдюле. Аны бла биргелей мюлкlege эркилик бериледи пландан тышында алгъан затларын, гардошдан, джер кегетледен, тахта кегетледен иги кесегин кеслери сюйгенча хайырландыргъа. Мюлке къралгъа къошакъ халда ол продукцияны сатаргъа, неда колхоз рынокда къроратыргъа, кооператив сатынуу юсю бла хайырландыргъа, башха кереклилерине джаратыргъа, аны ичинде энчи болушлукъ мюлкеге берирге боллукъдула. Къралгъа пландан артыкъ сатхан мюрзеулер ючюн, бек керекли материал ресурсла, дагъыда башха къызындыргъан мадарла теджедиле мюлкеге.

Мындан ары республикалгъа, крайла бла областлагъа ара фондлагъа продукция бериуну къаты объемлары бегитилдикдиле. Андан тышында чыгъарылгъан зат а хар джерни кесинде излемни баджарыгъа джооллукъду.

Алчы нормативлени тамалында план салыуну бираз маджал джорукъларына кечюу белгилениди. Хозрасчетну магъанасы танг ёсерикди. Кетген заманны сынамы кёрюзген бла, затны кесине джоулгъан багъасын къайтаргъанына эс белмеу, хайыргъа къызынмакълыкъны эмда ишни ахыр болуму ючюн джууаблылыкъны бузуу колхозла бла совхозланы финанс-экономика

болумларын къолайсыз этгенди, мюклени тэлеулерин ёсдюргенди. Керти хозрасчет, предприятиелени ишни ахыр болумуна кёре хайыр алыулары агропромышленность комплексни бютеу звеноларына, неден да алгъа колхозла бла совхозлагъа марда болургъа керекдиле. Бригаданы, звенону, юйдегини договор болджалгъа кёре алагъа производствону мадарлары да, джер да берилген дараджаларында подряд бла аккорд система кент джайыллыкъдыла.

Башламы, этимлиликни кёрюзюрге керти да уллу мадарла ачыладыла. Алай а ала Азыкъ программа салгъан борчланы толтурууну, колхозланы, совхозланы, мюлке арасы предприятиеле бла организацияланы финансмюлк ишлерини итоглары ючюн джууаблылыкъны да ёсеригин излейдиле. Исизлик бла биреуну къолуна къарау адетге ышангылы тыйгъыч салыргъа, «объективли болумла» деген затлагъа таяныула тохтабылыргъа керекдиле. Ала кёбюсюне колхозла бла совхозланы ишлей билмегенлерин, бирбирде уа иги ишлерге сюймегенлерин джашыргъан джабыуладыла. Производствону ёсдюрюу, хайырны кёлтюрюу, урунургъа къызындырыу хар кимни кесини мадарларындан чыгъарылыб этилик затладыла. Банкдан кредит бериуну адети керти тюлендирилиб, ол зат колхозла бла совхозланы ишлерини дараджаларын ёсдюрюге алландырырча болургъа керекди.

Кесигиз кёргенден, джолдашла, элде мюлк джорюуюню болумлары тамырындан тюленедиле. Ол зат агропромышленность комплекс

сге башчылыкъ этиуню этили бла джорукъларын танг тюрлендириуню излейди. Элде производство ишлеге халини билмегенлей къатышыу деген адетдеп джанларгъа ке-

реки. СССР-ни Госагропромдундан, аны хар джердеги органларындан кърал бардыргъан мадарладан иги хайыр къайтырча этериклерин сакълайбыз.

3. Экономикагъа башчылыкъ этиуню—джангы излемлени дараджасына

Джолдашла! Мюлк механизми теренинден джангыртмай, социализми къолундан келлики джашауда тоду бардырыгъа мадар берген тамамлы, хайырлы эмда тутхучлу башчылыкъ этиу системаны къурамай, экономикада джангы борчланы баджарыгъа мадар джогъду.

Мюлкге башчылыкъ этиу таймаздан игилениб турургъа керекди, алайын ким да ангылайды. Бусагъатдагъы болум а алайды: бир кесек затны игилендириу бла тохтаб къалыргъа джарарыкъ тюлдю — керти онглу реформа керекди. Аны магъанасы — бизни бютеу производствобузну джамагъат излемлеге, адамланы кереклилерин баджарыгъа бойсундуруу, башчылыкъ этиуню хайырлылыкъ бла асылулукъну ёсдюрюге, илму-техника прогрессни дженгил бардырыгъа буруу, ишлегенлени ишни ахыр болумуна къарарларын ёсдюрюу, халкъ мюлкню хар звеносунда, неден да алгъа урунган коллективде, башламла бла социалист этимликини ёсдюрюу.

КПСС-ни Ара Комитетин, аны Политбюросу мюлк механизми тюрлендириуню баш джолларын ачыкълагъандыла. Биз быллай борчла салабыз:

— экономикагъа ара башчылыкъ этиуню этимлигин ёсдюрюге, партияны

экономика стратегиясыны баш муратларын толтурчуда, халкъ мюлкню ёсюмюню джюрюшлери бла пропорцияларын, аны баланслыгъын ачыкълауда ара башчылыкъны магъанасын кючлю этерге. Аны бла биргелей аралыкъны тебенги мюлк звеноланы ишлерине керексиз къатынхан адетинден джанларгъа;

— бирлешликле бла предприятиялени эркинликлерини чеклерин таукел кенгертрге, эм онглу ахыр болумгъа джетюде аланы джууаблылыкъларын ёсдюрюге. Аны ючюн аланы керти хозрасчетха, хайыр алыуну юсю бла кеслерин ачха бла баджарыгъа кёчюрюге, коллективлени хайыр алыу дараджаларын бютеу ишни хайырлылыгъына кёре къуаргъа;

— халкъ мюлкню бютеу санагъатларында башчылыкъ этиуню экономика джорукъларына кёчерге, аны ючюн материал-техника баджарыуну джангыртыргъа, багъаланы къурауну системасын, ачха эмда кредит беруню игилендирирге, джоумлагъа къаршчы кючлю мадарла джарашдырыргъа;

— башчылыкъ этиуге бюгонигю къурау структураланы берирге, аны бла биргелей производствону концентрациясыны, специализациясы бла кооперациясыны адетлерин да тергеуге алыргъа. Сёзю баргъаны бир-бири

бла байламлы санагъатланы, санагъатла арасы илму-техника аралыкъланы, мюлк бирлешликлени, территория-производство мюлклени комплекслерини къурауу юсюнденди;

-- мюлкге санагъат эмда территориялы башчылыкъ этнуно не къадар толу келишдирирге, республикала бла регионланы комплексли экономика, социал ёсюмлерин бир-бирине келишдирирге, санагъатла арасы байламлылыкъны оюмлу къурауу гъа;

— башчылыкъ этнуно неджаны бла да демократизациясын бардырыгъа, ол затда урунган коллективлени магъаналарын ёсдюрюрге, тюбюнден контролну, мюлк органланы ишлеринде отчет берилу бла ачыкълыкъны баджарыгъа.

Сёзсюз да, джолдашла, биз социалист мюлк механизмини керти уллу тюрлендириуге келиб турабыз. Аны джашауда бардыруу башланганды. Агропромышленносте комплексде ишни баш джолуну юсюнден айтханбыз. Машинала ишлеу комплексте башчылыкъ этиу игилениди. Индустрияны предприятислери башчылыкъ этнуно эки звеноду системасына кёчюроледиле. Мюлк джюрютюноуно джангы джорукълары, сыналыб бошаб, быйыл огъуна предприятие бла бирлешликлени джашауларына киргендиле. Ала саулай промышленностх продукцияны джарымын чыгъарадыла. Аланы турмуш баджарыуу санагъатына, къурулуш бла транспортха сингдириу башланганды. Урунууу къурауу бла къызындырыуу коллектив формалары, мюлк подряд кенген кенг джюрютюле барадыла.

Алай болса да биз джол-

ну джангы башлагъанбыз. Уллу эмда ауур экономикасы болгъан къралыбизны болумунда мюлк механизмин джангыртуу ючюю заман да, къаты кюрешу да керек болукъдула. Табсызлыкъла тюберге болукъдула, джангылычладан да толу сакъланыбиз дерге джарамаз, алай болса да бусагъатда эм баш зат — нюзюр тутуб, атламын ызындан атлам этиб, сайлагъан джолдубуз бла барыу, джайылгъан сынамыбизны тамалында мюлк механизмин игилениди, эски неда кесин тюзге санатмагъан затланы джолдан къората.

Джетишини кёбюсюне ара экономика органланы, неден да алгъа СССР-ни Госпланыны ишлерин тюрлендириуге кёре болукъду. Госплан, къралны керти илму-экономика штабы болуб, хар юндеги мюлк ишледен бош этилирге керекди. Биз ол ишни башлагъанбыз. Санагъатла арасы комплекслеге башчылыкъ этнуно джангы органлары къураладыла. Оператив башчылыкъ этнуно ити кесегин предприятиеге бла бирлешликлеге берилу барады. Госплан, дагъыда башха экономика ведомствола бу затлагъа эслерин бёлюрге керекдиле: план салыуу перспектива вопросларына, экономиканы пропорциялы эмда балансты ёсюмюн баджарыуу гъа, структура политиканы бардырыуу гъа, халкъ мюлкню хар ячейкасында эм онглу ахыр болумгъа джетиюно экономика мадарларын, таблыкъларын къурауу гъа. Статистиканы ишнини кючлю игилениги изленеди.

Арт кёзюде экономикагъа финанс-кредит джаны бла къатылыу бираз къарыусуз болгъанды. Финанс сис-

тема экономиканы хайырын ёсдюрюге кереклисича джарамайды. Тюшген хайырны джангыдан юлешиу деген осал адет кенг джайылгъанды. Анга кёре, артха къалгъан предприятиелени, министерстволаны, регионланы кемликлерин хайырлы ишленгени хакълары бла джабадыла. Ол зат хозрасчетну бузады, биреуню къолуна къарау деген къылыкъны чыгъарады, аралыкъдан хаман болушлукъ тилеб турургъа алландырады. Кредит кесини керти магъанасын тас этгенди.

«Финанс политикада бизни джегишимибиз болмаса, не алакат реформаларыбыз да тюездлик тюддюле», — деб чертгенди В. И. Ленин. Ол затха таяна, финанскредит органланы ишлерин, къуралыулары бла джорукъларын тамырындан тюрлендирге керекди. Аланы эм магъаналы борчлары — предприятиелени ишлерине ууакътюек мардала салыу тюддю. экономика джаны бла кызындырыуду, джюрюген ачханы, хозрасчетну бегитиудю. Хозрасчет ол иште эм иги контрольдү. Хар не да ишни ахыр болумуна таянган халгъа салыныргъа керекди. Эшта, товар джорюютюуден налог алыну, бюджетге хайырдан эмда башха затладан тёлеулени адетлерин игилендирир заман да джетгенди. Аланы мардалалары эмда тёлеулени джорукълары производствону джоюмларын тюшюрюге, продукцияны агъачлылыгъын кёлтюрюге эмда аны сатынуу джорюшюн дженгиллетирге тири болушургъа керекдиле.

Экономика эмда социал политиканы эм тири мадарларыны бири болургъа керекдиле **багъала**. Кючлю хоз-

расчетну джарашдырыр ючюн эмда халкъны керти хайырын ёсдюрюню борчларына кёре, багъланы системасын бирча халда план бла тюрлендирге керек болушлукъду. Багъалагъа уллу тутхучлукъ берирге, алааны дараджаларын, къуру джоюмла бла къалмай, товарланы керекли болуулары бла, хайырлылыкълары бла, чыгъарылгъан продукту джамагъат излемле бла эмда халкъны излеми бла баланслы этерге керекди. Лимит эмда договор багъланы кенг хайырландырыргъа, деб белгилениди.

Материал-техника баджарыуну системасы да танг игиленир кереклиди. Халкъ мюлкге тыйгъычсыз эмда деменгилли ишлеб турургъа болушхан тутхучлу экономика механизмге бурулургъа керекди ол. Госснабны тюзюча борч — договор тамалда товар чыгъарыучула бла аны хайырландыргъанланы арасында узакъ заманга байламлылыкъны къураургъа таукел солушуу, поставкаланы джоругъун бегитиу. Оптовый сатынуу производствону мадарлары бла ёсдюрюге тыйыншылды.

Биз башчылыкъ этюню эмда план салыуну игилендириуню, къурау структураланы джангыртыуну юсю бла биз бардыргъан ишлени бары эм ахырында **мюлк системаны баш звеносуну — бирлешликле, предприятиеле этимли ишлерча** болумла къураургъа джоралангандыла.

Анализ кёртюзгенден, бир джаньндан, санагъат министерствола бла ара экономика ведомстволаны ишлери алагъа тыйыншылысыча джангыртылсала, ала уа алгъында предприятиелени эркинликлерин мардаларгъа тыр-

ну санагъатла арасы производство эмда промышленность-сатыу-алыу бирлешликлерин кенгертирге деб белгиленеди.

Ол вопросну баджарыу заман да джетгенди. Предприятиелени айлыкъ какъ фондларыны размерлери алапы продукцияларын сатыудан тюшген хайырла бла кыьсха байламлы болургъа керекдиле. Ол керексиз, тебен агъачлы издиелени чыгъарыргъа, сезде джюригепича, складха ишлерге джол берлик тюлдю. Айхай да, иш былай кыуру дженгил промышленностда кыуралыб къаллыкъ тюлдю. Биз предприятиелени урунганларыны, джараусуз продукцияны чыгъарыб, айлыкъ какъны да, ачханы да, башха ашхылыкъланы да толусу бла алыб, кыайгысыз джашау тургъанларына мындан ары тѣзюб тураллыкъ тюлбюз. Кертиси бла да, киши алмагъан продукция чыгъаргъанланы ишлерине какъ нек телерге керекбиз. Джолдашла, ол загланы бары эм ахырында бизге чырмау болады. Аны унутмазгъа керекди.

Уллу, орта эмда гитче предприятиелени оюмлу срулашдырыуу вопросу да кыайгырыб кыарауу излейди. Сынам кѣргюзгенден, техника джаны бла иги сауутланган алай уллу болмагъан предприятиелени сингулукълары барды. Ала техника джаигылыкъланы, излемлени тюрленгенлерин терк да, иги да эге алыргъа, гитче сериялы эмда бирем-башха продукциядан излемлени дженгил толтурургъа, бош тургъан урунуу ресурсланы, артыкъ да бек гитче шахарчыкълада болгъан урунуу ресурсланы,

игирек хайырландырыргъа боладыла.

Джангыртыуу энгда бир магъаналы джаныны — план салыу бла башчылыкъ этиуде территориялы кыарауу кючлю этиуу — юсюнден. Бизни кыралдача кенг, кѣб тюрлю болумлу эмда кѣб миллетли кыралгъа ол артыкъ да магъаналыды. Партия конференциялада, союз республикаланы компартияларыны съездлеринде регионланы болумлары бла излемлерине тыйышлысыча эс бѣлмеген, алай бла экономикада диспропорция чыгъарына себеб болгъан министерствола бла ведомстволаны ишлерин критикагъа тюз ургъандыла.

Ол затны юсюнден оюмла да келедиле. Эшта, республикан эмда тебенни органланы — Агропромну юлгюсю бла — кыурулушха, санагъатла арасы производстволагъа, социал эмда производство инфраструктурагъа, кенг изленген товарланы чыгъаргъан кѣб предприятиеге башчылыкъ этиуде алапы эркинликлерин кенгертиуу юсюнден сагъыш этерге керекди. СССР-ни Госпланы бла министерстволарыны ишлерине территориялы джолну аслам сингдирирге тыйышлыды. Халкъ мюлкге онглу экономика районланы юсю бла башчылыкъ этиуу вопросу да сюзерге керекди.

Бизни джууукъ эмда узакъ перспективагъа планларыбыз Сибирь бла Узакъ Востокну табигъат байлыкъларын хайырландырыуу бла иги танг сайламлыдыла. Ол иш уллу магъаналы ишди. Анга, регионланы комплексли ѳсдюрюуу баджара, кырал кѣзден кыараргъа керекди. Мында адамла хайырлы урунурча эмда джюрек токълукъда джашарча мадарла кыурауу

айырыб аслам эс бёлюрге керекди. Ол бююч баш вопроду, салынган борчла ол вопрос кылай баджарылганына кере толлукдула.

Бизни съездибизде Россияны Кыра топраксыз зонасыны социал-экономика джаны бла мындан ары да ёсдюрююну борчларына эс бёлдюрюрге керекди. Эки затны чертейим. КПСС-ни Ара Комитети бла Совет правительство Кыра топраксыз зонаны эл мюлкю ёсдюрююну юсюнден иш этиб бегимге алганды, ала джанлаусуз эмда толусу бла баджарылдыргыа керекдиле. Ол, биринчиси. Экинчиси. Тёбөнги партия, совет, мюлк органла, урунуу коллективле мында джыйындырылган кюч бла Серилген ресурсланы этимли хайырландырылгыа аслам эс бёлюрге борчлудула.

Башчылыкь этиуно территориялы джоругьун бегитиу хар республикада, областа, шахарда, районда мюлк башчылыкьны дараджасын кёлтюрююну излейди. Бир-бир джерледен иги джарашдырылмаган, халкь мюлк излемледен кыраб тюл, кёбюсюне биреуно кёлуна кырауу излеминден чыктыган неда экономиканы аслам джоюм этерин излеген, аз хайыр берген проектле тартхан оюмла да келедиле. Производствону хайыр бериуон ёсдюрюуге тыйыншылысыча эс бөлмеген джерле да бардыла. Кызахстанда, сёз ючюн, бир ёлчем баш производство фондладан бютеулей халкь мюлк орта эсеб бла бергенден эсе ючден бирге аз миллет хайыр «тюшюредиле». Тюркменияда 15 джылны ичинде джамагыат иш кыратыу чыртда ёсмегенди. Социал излемлеге берилген ресурсланы объёмун регионал экономиканы хай-

ыр бернуоуу бла кысыха байламлырагы кылай этерге боллугьуну юсюнден сагыш этерге керек эди.

Джолдашла! Мюлк механизми джангыртыуу кыайсы тюрлюсю да, белгиленича, ангышы джангыртыудан, оюм этиуу бла практиканы кыуралыб турган стереотиплеринден джанлаудан, джаны борчлауны кескин ангылаудан башланады. Ол неден да алгъа бизни мюлк кадрларыбызны, башчылыкь этиуноуу ара звеноларыны кыуллукьчуларыны ишлерине тийишеди. Аланы кёбюсю партияны башламларын иги ангылайды, тири да джакылайды, кыыйын борчланы кёолгъа таукел да алады, аланы толтурууу эм иги джолларын излейди, табхан да этеди. Алай а сакълаб турганланы неда Гогольну тюрлю-тюрлю проектле салган персонажына ушаб, джукь да этмей, джукьну да тюрлендирмей турганланы ангыларгъа кыыйнды. Ол кыауум кыуллукьчуланы позицияларына тёзюм боллукь тюлдо. Тюсюн айтсакь, алагъа биз барган джолда этер зат джокьду. Хар зат да орнуна келликди, эски болумуна кыайтырыкьды деб, анга ышаныб турганлагъа биз барган джолда артыкь да бек этер зат джокьду. Алай боллукь тюлдо, джолдашла!

Экономика бла мюлк механизми джангыртыуу ише илмузга таяныуу бир заманда да болмаганча магыаналыды. Джашауу излемлери эсге алыб, бир кыауум теория ачыкьлауу бла концепциягъа джангыча кыараргъа керекди. Былайда сёз чыгарыуучу кючле бла производство келишиулени бир-бирине тийишиуленини, социалист нелик бла аны хайырландырыуу экономика фор-

маларыны, товар-ачха келишиуленн, централизм бла мюлк организациялары энчиликлерини бир-бири бла байламтылыкларыны эмда башха онглу проблемаланы юсюнден барады.

Социализмни болумларында производство келишиуле чыгыарыучу кючлени халилеринне кеслери алларына келишиб кьаладыла деген кьарамны тюз болмагъанын джашау кергюзгенди. Джашауда алай кеси аллына баджарылыб джукъ да кьалмайды. Социалист производство келишиуле чыгыарыучу кючлени ёсдюрюрге кенг мадар кьурайдыла. Алай а, ол волпрос баджарылыр ючюн, производство келишиуле таймаздан игилене, джарашдырыла барыргъа керекдиле. Алай эсе уа, мюлк джюрютюнюю эскирген джорукъларын заманында кёре эмда аланы джангыла бла ауушдура билирге керекди.

Производство келишиуленн, бусагъатда джюрюб турган формалары, мюлк джюрютюнюю эмда башчылыкъ этиуню системасы экономиканы экстенсивли ёсюм алган болумларыны кёзююнде кьуралгъандыла. Ала акъыртын-акъыртын эски бола баргъандыла, кеслерини кызындыргъан магъаналарын тас этгендиле, бир-бир затлада уа чырмау болуб да башлагъандыла. Бусагъатда биз мюлк механизация джолун тюрлендирирге, аны джоюм берген халисин тыяргъа, асыулулукъ бла хайыр бериуню ёсдюрюрге бурургъа, илму-техника прогрессни дженгиллетирге, адам факторну магъанасын кёлтюрюрге джараулу мадарла этерге тырмашабыз. Недеп да алгъа ол социалист производство келишиуленн мындан ары да игилендир-

ге болушурукъду эмда чыгыарыучу кючлени ёсдюрюрге джангы мадарла ачарыкды.

Бизге былайда эски кьарамла чырмау болмазгъа керек тюлдюле, артыкъ да бек джахиллилик. Сёз ючюн, бир-бир директива кергюзюмлени орунларына экономика нормативлени хайырландырсакъ, ол планлы башчылыкъ этиуню принциплеринден джанлауду деген магъананы бермейди. Къуб-кьуру джорукълары бла аны амалларын тюрлендиреди Бирлешликле бла предпрятиелени энчи иш джюрютюлерин, башламчылыкъларын эмда джууабтылыкъларын кючлю этерге кереклисине, социалист товар чыгыарыучула болганлары себебли, аланы магъаналарын ёсдюрюнюю юсюнден да алай айтыргъа боллукъду.

Не медет, мюлк механизмде кьаллай да тюрленюу болгъанлай социализмни джорукъларындан тайышыугъача кьараб башлау позиция джайылыб турады. Аны бла байламлы бу затны чертерге тыйыншлыды: башчылыкъ этиуню игилендириуню, бютеу социалист производство келишиуленн системасынча, баш борчу социал-экономика джюрюнюю дженгиллетюу, социализмни керти иште бегитюу болургъа керекди.

Социалист иелик бизни джамагъат кьуралышны тамалы болгъаны себебли, аны проблемаларыны магъанасы бюгюн артыкъ да уллу болгъанды. Социалист иеликни бай магъанасы барды, ол кесине производствону мадарлары бла джетишимлерин хайырландырыуда, адамлары, коллективлени, санагъатланы, кьралны регионларыны арасында аланы юлешиуню, экономика табыкъланы кёб

тюрлюсюню кыйын система-сын джыйышдырады. Ала белгили байламлылыкны эмда таймаздан джарашдырынуу излейди. Нек десе, ол кыйын комплексни ишлери хаман джорюше турадыла. Ол тюрлениуени теория джаны бла терен ангыламай биз тюз практика оюула да табаллык тюлбюз, алай эсе уа, социалист иеликке керти иелеча кырауу мадарларын да заманында джарашдыраллык тюлбюз.

Биз урунганланы халкы байлыкны иги хайырландырырга эмда ёсдюрге талпымактыкларын кёлтюрге керекбиз. Ол борчу кылай толтурурга болукду? Сёзле бла керти иени сезимине юретирге болукду деген, джангылыр. Эм алга адам тюшген керти болум, урунуу кырауга, аны хайырларын юлешуу бла хайырландыруга аны тийишну мадарлары кыраидыла энчиликке кыраамны. Алай бла, экономикага социалист башламчылыкны мындан ары да теренлетюуде проблема.

Джамагыт иеликни хайырландырууда урунуу коллективлени магыналарын таукел кёлтюрге керекди. Предприятие бла бирлешликлени кеси ишлерине кыранчсыз болууна толу джууаблылыкларын кыраарык принципини джашауда джанлаусуз бардыргыа керекди. Кырал а аланы борчларына джууаблы болмайды. Кесинги заводунда неда колхозунда, цехинге неда ферманда керти не болмай, кыралны иеси болук тюлсе. Урунуу коллектив хар затха джууаблы болургыа, джамагыт байлыкны кыатлар ючюн, кыайгырыргыа борчлуду. Аны кыатлау, кыо-

ранчлача, коллективни хар членини хайыр алыуу болумунда танылыргыа керекди.

Айхай да, джамагыт хазнадан кыйын кыошмагыанлай не тюрлю да хайыр алыргыа дыгаласлагыа ышангылы тыйгыч салыргыа керекди. Алкын бизде «ташычула», предприятини кыолгыа тюшген не затын да алыб джанлауу аманлыкыга санамагыанла, байыныр ючюн кеслерини кыулукыларын хайырландырудан артха турмагыанла кыораб бошмагыандыла. Алагыа, бирсилеге да законну бютеу кычюн, джамагыт айыблауу тийишдирирге керекди.

Социалист иеликни, санагыатла бла регионлагыа таблыкыладан эсе, бютеухалкы таблыкылагыа сёзсюз да онг берлик кёзююлю проблеманы джарашдыруу да эс бёлюнююн излейди. Министрствола бла ведомствола, территория органла производство кычлени энчи иелери тюлдоле, кыуру халкы хазнаны оюму хайырландырууда джамагытны аллында джууаблы кырал башчылыкны институтларыдыла. Биз социалист иеликни онгулукыларын джорююде ведомстволукы бла местничествону тыйгыч болууларына джол берлик тюлбюз.

Биз кооператив иеликни юсюнден вопросда толу ачыктыкы боллугун излейбиз. Социалист производствода, адамланы излемлерин не кыадар иги баджарыуда ол кесини мадарларын тауусмагыанды. Колхозладан, башха кооператив организацияладан кёбле ишни хайырлы бардыруу юлгюсюн кёрюзеделе. Кыайда да, керекли эсе, кооператив предприятие бла организация-

ланы кырауну эмда кенгертиуну джаптаусуз джакыларга тыйыштылды. Продукцияны хазырлау бла джарашдырыуда, фатар мекам бла кегет терек-бачха кырулушда, турмуш джумушланы баджарыу бла сатыу-алыуда кенг орунду болургыа керекдиде ала.

Товар-ачха келишнүлени тюз ангыламаудан, экономикага илаш тамалда башчылыкны практикасында алагыа сансыз кырауну да кыоратыр заман джетгенди. Адамланы талшымакылыкларыш, производствону хайырлылыктын келтюрюге аланы тири тыйышулерини магыанасын ыхтырыу мюлк расчегну кыарыусуз этеди, башха тюрлю джараусуз загланы чыгырады. Товар-ачха байламлылыкны социалист

тамалда керти джюрюютюлгени уа, алай болмай, аны эсеблерни толусу бла коллективни ишини асыулудугуна, башчыланы ишлей билмекликлери бла башламчылыкларына кере кыуралгъан алай болумну, алай мюлк джюрюютюну кыурайды.

Алай а, джолдашла, кыуралгъан болумну биз энтда, энтда бир кере эсеблерге эмда эски болгъанны, джашаугыа келишимегенини таукел джангытыргыа керекбиз. Партия активни, бюгеу кадрланы ол борчну терен ангылагъанлары, кёбчюлюкню бары да аны терен сезе билмекликлери — джетишимни амалсыз керекли излеми, джангы мюлк механизм бла башчылык этюню системадын кыурауну тамам джууаблы ишинде ал атламы.

4 Экономика ёсюмню мадарларын—хайырландырыугыа

Джолдашла! Партия халкы мюлкде терен тюрлендирилени стратегиясын джарашдыргъанды эмда аны толтурууну башлагъанды. Ала, сёзсюз да, экономиканы дженгил ёсюмлю этерикдиде. Алай а ол, чертилгенича, аз заманны алыб кыоярыкы тюрлю. Ёсюм джюрюшню ёсдюрююну уа биз, сакыламай, бюгюн болдурургыа керекбиз. Онекинчи беш-джыллыкны башхалыгы айырыб бу затдады: халкы мюлкню джангы илм-техника тамалда джамгыдан сауутландыра, аны бла бирге алгыа барыуну дженгил джюрюш бла баджарыргыа керекбиз.

Резервлерибизни бюгеу барын не кыадар толу хайырландырыргыа кереклибиз андан чыгыады. Уллу кыоранчла излемеген, алай а дженгил эмда танылырча хайыр берген кыауумундан башла-

гъан оюмлу болдукыду. Сёз кыурау-экономика эмда социал-психология факторланы, кыуралгъан производство потенциалны маджал хайырландырыуну, уручуугыа кызындырыуну хайырын келтюрююну, кыурамлылык бла мизамны бегитюню, несизликни кыурутууну юсюнден барады. Резервлерибиз кыол тюрюндедиле, кызыныу болса, неча оноу этилсе, ала уллу хайыр берирча кёрюнсидиле.

Ишлей тургъан кючлеге бир кыарагыыз. Кыралда баш производство фондла бир бла джарым триллион сом багыасыдан атлагъандыла, алай а хар джерде да хайырландырылмайдыла ала кереклисича. Сёз бир-бир санагыатны юсюнден барады — маминала ишлеуно, ауур промышленностну, энергетиканы, эл мюлкню юсюнден. Артыкы да кыайгылы этген бу

затды: фондланы эм тири бёлеги — машинала, оборудованне, станокла асыры кёб турадыла тохтаб. неда кьарыуларыны джарымы бла ишлеб. Машина ишлеуде, сёз ючюн, металла джонууда станокла бир сменадан аз-буз аслам ишлейдиле. Бютеуден бар кючле толу ишлемегенлери себебли, кьрал джыл сайын миллиарда багъасы промышленность продукция алмай кьалады. План эмда мюлк органла, предприятиелени коллективлери бар кючле проект мардада ишлер ючюн бютсу мадарланы этерге керекдиле. Кьуру ауур промышленностну кесинде ол зат продукция чыгъарыуну ёсюмон хазна кьалмай эки кьатха кёлтюрге мадар берлик эди.

Бирикген предприятиеледе баджарыу джорукьну кьарыусузлугьу да джунчутады. бизни. Бир джерде джорукьну бузулгъаны, бютеу халкь мюлкге толкьунча джайылыб, экономиканы хайырын тюшюрюб кьояды. Производствотоу ритми ишлемегени да эсленирча джарсыу салады. Таша зат тюдю — предприятиелени кёбю айны аллында ишлегенлеринден эсе ишлемей кёб турадыла. Айны аягьында уа ишурмовцина башланады, ол а этилген затланы кьеслайлыкь дараджаларын тебен тюшюредя. Бу эскирген аурууну кьоратьургъа керекди. Кооперацияланган поставкаланы джоругьун сакьлау урунуу коллективлени да, управлениени чыкларыны барыны кьагы борчларыды. Планлау бла баджарыуда джорукь салма-сакь, керекли резервлени кьурамасакь, мизамсызлыкь бла брак ючюн кьайсы дараджада да материал джууаблылыкьны кёлтюремесек, биз

белгилеген затларыбызгъа джеталлыкь тюлбюз.

Урунуу хазналаны хайырландырыуда да уллудула резервле. Бир кьауум мюлкючле ишчи кюч джетишмейди деб тарыгъадыла. Мени кёлюме келгенден, асламысына аллай тарыгъулагъа тамал джокьду. Иги терен кьараб айьрсанг, ишчи кючде кемлик болмагъаны танылады. Алай а иш кьоратыуну дараджасы тебен болгъаны, аны кьурауу кереклисича мийик халда болмагъаны, хайыр берирча кьызындырыу болмагъаны кёрюне турады. Ол затха дагьыда план эмда мюлк органла артыкь иш орунла болдургъан тамалсыз бегимле алгъанларын кьошаргъа керекди. Бусагъатда бизни предприатислерибизде, конструктор бюрларыбызда, излем-тинтиу институтларыбызда, аланы ишлерини объему тып кьраллада алача организацияладан кёб болмагъанлай, иги кесекге аслам кьууллукьчу тутханларын иги билебиз.

Предприатиееледе урунууу кьурауу бла кьызындырыу джорукьну игилендириуну, мизам бла излемни кёлтюрюуну кьолгъа кёл салыб алгъанлай, алгъын акьылларына да келмеген резервле табылыб башлайдыла. Щёкинчи джорукьну хайырландырыу, ишчи орунлагъа аттестация бардырыу ол затха ажымсыз ийналдыргъан юлгюдю. Белоруссияны темир джолчулары, иш хакь теулеуню джангы джоругьуна кёче, кьууллукьланы бирикдируге, кьысха болджалны ичинде башха сапагъатлагъа 12 минг адамны бош этгендиле.

Айхай да, производствотоу механизациясы бла автоматизациясына аслам эс бёлюрге керекди. Бу борчну

толтура, къачан эсе да ол неда башха машинаны, лагъымны джарашдырыла деб, сакълаб турургъа керек тюлдю. Кёб затны этерге боллукъдула кеси кючлери бла. Запорожье областда, сёз ючюн, ол затны къолгъа алгъандыла да, промышленностда къол иш бла кюрешгенлени 9 процентин, къурулушда уа 15 процентин къысхартхандыла юч джылгъа. Башха областлада, крайла бла республикалада мадарла апдан аз болмазла, деб келеди кёлюме. Баш иш бу затны къолгъа алыуду, — ишни къол бла баджарыргъа керекли болгъан адамланы, продукция чыгъарыу гъа къорагъан затланы кем этиуню сагъышын унутмай, къаджыкъмай эмда къызыныб алыу.

Айтыб къояргъа, джолдашла, экономиканы резервлери бек онгудула. Аладан кёбюн биз алкъын кереклисича хайырландырыб да башламагъанбыз. Тюрлю-тюрлю дараджалада ишлеген башчыланы асламысыны психологиясы ресурсла эркин кёзюледе къуралгъанды. Алай байлыкъ кёблени халисин бузгъанды, оюмсуз къоранчлагъа келтиргенди. Алай а болум эртде тюрленгенди. Ишчи кюч, алгъынча, алай кёб къошулмайды, хар тонна нефтни, магъаданны, ташкёмюрню чыгъарыб, керекли джерине ташыр ючюн, энди биз уллу багъа тёлейбиз. Ол затланы кёрмегенча этерге джарамайды, аланы эсебге алыргъа керекди. Хар джерде, хар затда аяуларгъа керекбиз — производства эмда турмушда; несизлик бла сансыз джоюуну къаты бла къайгъырыусуз этерге джарамайды. Быйыл огъуна биз хазна къалмай бютеу миллет хайырны ёсюмюн, зат эмда

энергия къоранчны да аз эте иш къоратыуну ёсюмюню тамалында биджарыргъа керекбиз.

Тынч борчладан тюлдю ол, баджарыргъа уа толу мадарыбыз барды. Артыкъсыз да къралда ресурсланы аяулу хайырландырыу джашындан сынам джыйылгъанды, алай а ол актырын джайылады алкъын. Партия, комсомол, профсоюз организацияла таймаздан аялулукъну ишни кёз туурада тутаргъа, сырьену, электроэнергияны, отлукъну аяулу эмда оюмлу джойгъанлагъа джакълыкъ этерге керекдиле. Алай джорукъну къаты орнатыргъа керекди, — ресурсланы артыкъ къоратыу таблыкъ бермезча, аяулау ючюн а адам кёзге кёрюнюрча саугъаланырча.

Продукцияны асыулулукъну юскюнден проблеманы айырыб чертерге излейме. Бюгюнлюкде, асыулулукъну мийик дараджасы болмай, илму-техника прогрессни дженгиллетирге боллукъ тюлдю. Конструкторланы джетиндирмеген затларыны, технологияны сакъланмагъаныны, къолайсыз материалла хайырландырылгъанларыны, къолайсыз джарашдырыуну юсю бла биз уллу материал эмда мораль джарыулагъа тюлейбиз. Машинала бла приборланы кескин ишлеулери бла ышлангылылыкълары, халкъны товарла бла эмда джумуш бла излемлерин баджарыу джарыйдыла. Озгъан джыл миллионла бла саналгъан метр къумач, териден этилген аякъ кийим, халкъ излемни баджарыу гъа этилген дагъыда башха товарла не предпрятиелеге къайтарылгъандыла, неда тёбен сортха кёчюрюлгендиле. Тюшген заран уллуду — сырьё зыраф болгъанды, джюзле бла минг

ишчини кыйыны учузлукъ табханды. Бракланган затла бла кьолайсыз товар чыгъарыуну болдурмаз ючюн, деменгили мадарла кьурагъа керекди. Ол затда хакъ бла, административ мадарла бла кьатылыуну бютеу ючюн, законларыбызны хайырландырыгъа керекди. Продукцияны агъачлылыгыны юсюнден, эшта, энчи закон алыргъа да керекли болур.

Мындан алда КПСС-ни АК-ти партия комитетлени, совет эмда мюлк органланы, профсоюз эмда комсомол организацияланы, бютеу урунганланы продукцияны агъачлылыгын тамырындан тюрлендир ючюн бютеу кючню салыргъа чакъыргъанды. Бу борч хар коммунистни, хар совет адамны, кесини кыйынын сыйлагъанланы, предприятиени, санагъатны, бизни Ата джуртну сый ючюн кьайгыргъанланы бютеу барыны иши болургъа керекди.

Алда бизни ишибиз кьедю

— джууаблы, кыйын ишди ол. Вешджыллыкъны биринчи джылы кьаджыкъмай урунууну, хар башчыны эмда хар урунуу коллективни ишде сынауну джылыды. Биз ол сынамдан ётерге, производствогъа экономиканы бютеу резервлерин кьошаргъа, мындан ары боллукъ тюрле ниулени тамалын бегитирге керекбиз.

Этилген муратха джетиуно баш мадары — совет адамланы урунууну сюнгенлери эмда фахмуларыды. Ишни иги кьураудады, бу уллу кючге кескин джол бериудеди. Былайда социалист эришиуну магъанасы бек уллуду. Ол ишни асыулугъун кёлтюрюге, аяулукъ бла зырафсызлыкъгъа, хар коллективде, хар ишчи орунда белгиленген чеклеге джетиуге алланыргъа керекди. Кёллениб ишлеу эмда ёсюб баргъан усталыкъ бизни бшаннгылы тамалыбыз болгъандыла эмда, биз анга ишексизбиз, мындан ары да болгъанлай турлукъдула.

в) СОЦИАЛ ПОЛИТИКАНЫ БАШ ДЖОЛЛАРЫ

Джолдашла! Социал политиканы, адамгъа кьайгырыуну вопросларына бизни партия хаман да уллу эс бёлгенди.

Социал санагъат классла бла социал кьауумланы, миллетлени излемлерин, джамагъат бла инсанни келишиулерин, урунуу бла турмушну, саулукъ бла бош заманны хайырлы ашырыуну болумларын сыйындырады. **Ма бу санагъатда урунганланы джашау излемлерине тийишген экономика ишни эсеблери джашауда орун табадыла, социализмни баш муратлары толадыла. Ма мында социалист кьуралыш-**

ны гуманист табигъаты, аны капитализмден асыулукъ джаны бла башхалыгъы кенг эмда кёргюнчлю билинедиле.

Социал терсликни баш кёзлеуну — адам адамны джегиуну, производство кереклени юсюнде тенг болмауну — социализм кьоратханды. Социалист джамагъат келишиуленни бютеу джанларына социал тюзлукъ сингиди. Ол хакъны керти башчылыкъ этиундеди эмда законну аллында бютеу гражданланы тенг болууларын дады, миллетлени керти бирча эркиниклери болгъанларын дады, инсаннга сый бериудеди, аны не джаны бла

да ёсдюрюуде болумла къураудады. Алайлыгыты кенг социал гарантияладыла: иш бла баджару, билим алыу, культура, медицина баджару, фатар беруу хар кимге да болгъаны, къартлагъа, аналыкъ бла сабийликге къайгырыу. Социал тюзлюкню принципи джашаугъа джанлаусуз бардырыу — халкъны бирлигини, джамагъатны политика кючлюлюгюню, ёсюмюю динамизмини магъаналы мадарыды.

Алай а джашау, сёзде айтылгъаныча, бир джерде тохтаб турмайды, ол себебден биз социал санагъатны мындан ары ёсдюрюуге джаныгъа къараргъа, аны ёсуб баргъан магъанасына толу объёмда багъа берирге керекбиз. Алайлыгытына социал-экономика дженгиллетиюню партия джарашдыргъан баш джолу бизни борчлу этеди, бизни партияны программалы мураты — толу джашау болумгъа эмда джамагъатны бютеу членлерини эркин, не джаны бла да ёсюулерине джетиудю.

Социал вопрослагъа уллу эс бёлююню озгъан заманны дерслери да излейдиле. Къралны социал-культура санагъатыны материал базасыны амалсыз джетген проблемаларына центр бла тёбенни органланы джанындан толу багъа бермеу болуучанды, деб партияны Ара Комитети алай санайды. Алай бла аны ёсдюрюуге башхаладан къалгъан ресурсла беруию принципи къурагъанды. Технократ кёзден къараугъа белгили оздуруу болгъаны себебли, ол производству, турмушну, бош заманны хайырлы ашырыуну социал джанына эс бёлююню къарыусуз этгенди, алай бла урунууну эсеблерине урунганланы кызынганлары аз болгъанды, ми-

зам къарыусузгъа айланганды, дагъыда башка къолайсыз ишле болгъандыла.

Материал бла ти джашауну игилендириуге къаллай джолла эмда мадарла бла джетгенибиз, аны социал ахыры къалай болгъанына биз сансыз этиб къараб къоялмайбыз. Энци иелик, ишлемей джашагъан дегенча кылыкъла, тенгшешдириу тенденцияла билиниб башлана эселе, бизни ишибизни джоллары бла мадарларын сайлауда не эсе да тюз тюлдю, тюзетилерге керекди. Съезд аллы документлени сюзюу баргъан заманда коммунистле бла партияда болмагъанла ишлеу бла хайырланууну мардасына контроль къарыусузуракъ болгъаныны, социалист тюзлюкню излемлерини бузулгъанларыны фактларыны, ишлемей хайыр тюзюрюуге къаршы кюрешиюню кючлю этерге кереклисини юсюнден къайгылы болуб айтхандыла. Бу вопросланы керти эмда магъаналы болгъанларын кёрмей къалыргъа боллукъ тюлдю.

Къысхасы, ёсюмюю этилген дараджасы, джангы борчланы масштаблары узакъ болджаллы, терен сагъыш этилген, бютеулю, кючлю, джамагъат джашауну не джанын да сыйындыргъан социал политиканы болурун теджейдиле. Социал санагъатны излемлерине план салгъан бла башчылыкъ этген органла, ара бла тёбенни мюлк организацияла таукел айланыргъа керекдиле.

Социал политиканы борчлары партияны Программасы бла Баш джолланы проектлеринде толу кёргозюлгендиле. Аны баджарууну бир къауум вопросларында тохтаргъа эркинлик беригиз.

1. Халкны джашау болумун джанлаусуз кёлтюрюрге, социал тюзлюкню таймаздан бегитирге

Къралны социал-экономика ёсюмюню перспектива планларында, халкны джашау болумун джангы асыулу дараджагъа кёлтюрюрге, деб белгиленеди. Аллыбыздагъы онбешджыллыкъда джашау мадарланы игилендириуге бериллик ресурсланы эки къат аслам этерге мурат барды. Адам башына эсебленгенде, керти хайыр алыуну — 1,6—1,8 кереге ёсдюрюрге. Онекинчи бешджыллыкъда миллионла бла саналгъан адамланы хайыр алыулары ёсерикди. Фатар юйле ишлеу бла социал-культура къурулушну кенгертиуге бек кёб ачха бериледи. Алайдыла планла. Алай а баш затны юсюнден айтыргъа тыйыншылды — хар совет адам къаджыкъмай эмда хайырлы ишлесе, сынгар ол заманда толлукъдула планла. Хар кимни да — ол къайсы ишчи орунда урунса да, къайсы къуллукъда болса да. Биз не зат этсек, ол бизде боллукъду, биз алай джашарыкъбыз.

Урунууну маъанасын, ишчи бла элли кёбчюлюклене урунуугъа къарауларын социалист тюрлениуле тамыры бла тюрлендиргендиле. Алайлыгы социалист эришиуню кёбчюлюк халда ёсгенинде айырылыб ариу кёрюнеди. Бек бай сынамгъа таяна, партия мындан ары да ол адетлени ёсдюрюрге, урунуугъа, эм биринчи джамагъат борчхача, ангылы, творчестволу къарауну къууаргъа мурат этеди.

Отчет-сайлау джыйылыула бла конференциялада къуру адеб-намыс джаны бла кёл кёлтюрююню формаларын маджал этиуню тюл, материал игилендириуню

таукел игилендириуню да юсюнден вопросну коммунистле тюз салгъандыла, бу маъаналы иште тыйыншыл джорукъ болурун излегендиле. «Выводиловка» дегенча зат, къыйыны кетмегенликге ачха тэлеу, тыйыншылы болмагъанлай саугъа бериу, ишчини урунуу юлюшю бла байламлылыгъы болмагъан джалны «гарантия» ставкаларын бегитиу болмазгъа кереклиси тюз кёрююлгенди. Аны юсюнден кескин айтыргъа керекди: игини урунууна эмда къолайсыз ишчини урунууна хагъ бирча тёлесе — ол бизни принциплене дюрген бузууду. Недең да алгъа — ол социализмни «Хар кимден — болумуна кёре, хар кимге — урунууна кёре» деген баш принципни бузуугъа чырт джол бермезге, анда уа джангы джамагъат къууаралыны социал тюзлюкню маъанасы джыйышдырылыбды.

Урунууну саны бла асылулугъуна хагъ тэлеу къаты бойсунурун баджарыргъа керекди хагъ тэлеуде къралны политикасы. Аны эсебге алыб, производство санагъатлада ишчиле бла къуллукъчуланы ставкалары бла окладларын ёсдюрююню онекинчи бешджыллыкъгъа белгиленнгени, биринчи кере болуб, асламысына предприятияле кеслери ишлеб алгъанны юсю бла эмда аны чегинде боллукъду. Алай джорукъ техника прогрессни дженгиллетиуге, производствону хайырлылыгъын кёлтюрюуге тирирек тийиширикди.

Производствосуз санагъатда ставкала бла окладла аралыкъда джыйылгъан ис-

точниклени юсю бла ёсерикдиле. Кетген джыл врачла бла саулукъ сакълауда башха ишлегенлени джалларын ёсдорюу этаплагъа кёре башланганды. 1987 джыл халкъ окъууда ишлегенлени ставкалары бла окладларын ёсдорюуно тамамларгъа эмда культураны къуллукъчуларыны джалларын кёлтюрюб башларгъа белгиленеди. Восток Сибирь бла Узакъ Востокну талай районунда ишчиле бла къуллукъчулары джал алыуларында онгдулукъланы кенгертиуден мадарла этиледиле.

Тюзлюкню принципин болдурууда хайырланууно джамагъат фондларыны магъанасыны юсюнден вопрос урунганланы кёб оюмларында кёлтюрюледи. Бусагъатда огъуна ала хайырланган материал ашхылыкъла бла джумушланы ючден бири боладыла. Ала бир игрик этиуню фондлары тюлдюле, биз андан къарайбиз. Билим алыу бла культурагъа джамагъатны членлерине бирча джол ачыуну баджарыуда, сабийлени юретиуню болумларын бирчаракъ этиуде, къаллай болса да чурумла бла бир кере неда таймаздан болушдукъ керек болгъанланы джашауларын тынч этиуде аланы уллу магъанасы барды. Аны бла бирге ол квалификациялы, айыбсыз урунуу саугъалауну, къызындырыуну мадарыды. Аланы ёсдорюуно эмда джамагъат фондлары алгъындан эсе игирек хайырландырыуну линиясын мындан ары да бардырыргъа муратлыды партия. Онекинчи бешджыллыкъда аланы объему 20 — 23 процентге аслам болдукъду.

Социалист къралны магъаналы функциясы — урунмай хайыр тюшюрюуге

къраршы кюрешиную. Контроль кърарысуз болгъаны себебли эмда башха чурумла амалтын энчилик дыгаластары болгъан, джамагъат излемлеге сансыз кърарыган адамладан къралгъан кърарыула белгили эслене башланганларын биз бюгюн айтыргъа керекбиз.

Аллай ишлени кърарыуно юсюнден вопросну урунганла тюз саладыла. Ол излемлени Ара Комитет толу джакълайды. Тунейдецлеге, социалист мюлкню урлагъанлагъа, улхучулагъа, бизни кърарышыны урунуу табигъатына келишмеген джолгъа тургъанлагъа джумуш заманда къраршы кърарыш мадарла этерге керекди, деб саналгъанды. Налог политиканы игилендируню юсюнден оюмлары сагъышын этерге да тыйыншылды, аны ичинде ёлгенден къалгъаннга прогрессивли халда налог салыуну да айтыб.

Алай а, урунмай хайыр тюшюрюуно джолун тья, тюз ишлеу бла кърарыш джал алгъанлагъа кёлекке тиймезча да этерге тыйыншылды. Ол огъай эсенг, джамагъатны излемлерин баджарыуда эмда джумуш этиуде тюрлю-тюрлю формаланы ёсдорюрге кърал болушуб турлукъду. Энчилик урунуу деген ишни джарандырыуну юсюнден оюмлагъа кёл ашаб кърарыш керекди. Айхай да, урунуу аллай тюрлюлери социалист мюлк джюрютюуно принциплери бла толу келиширге, неда кооператив башламлада, неда социалист предпрятиеле бла договор тамалда кърарыш керекдиле. Андан джамагъатха, адамлагъа да кърары хайыр боллукъду.

Буюкню тюрлю-тюрлю товарла эмда джумушла бла толтурургъа кючюбюзден

келмесе, юлешину келиншулени игилендириуге кюрешиуден хайыр боллукъ тюлдю. халкъны джашау болумун кёлтюрюуден борч толмай къаллыкъды. Анга джораланганды халкъгъа керекли Товарла чыгъарыуу эмда джумушла этиу санагъатны ёсдюрююню комплекс программасы.

Бара тургъан бепджыллыкъда хайырланыуу предметлерин чыгъарыуу, розница товарооборотну ёсюм джюрюшлерин алгъындан эсе уллу этиуню баджарыргъа, сатыу-алыу бла джамагъат ашарыкъны къурауу танг игилендирирге белгиленеди. Ауур промышленностну санагъатларыны аллында, промышленность товарла чыгъарыугъа бютеу приятиелени тартаргъа, дженгил бла азыкъ промышленностха уллу асыулугъу болгъан материалла бла оборудование чыгъарыуу баджарыргъа, деб борч салынганды.

Джумуш этиуню бююннго санагъатын къурау не къадар дженгил изленеди. Ол ара организацияланы борчуду, ёзге, гитче тюл, андан да уллу борчду ол союз республикаланы Министрлерини Советлерине, тёнбениги властын бютеу органларына. Джумушла этиуге излемле бла аланы баджарыуу кючлю диспропорциясын къоратыр ююн, таукел мадарла этилинирге керекдиле. Неден да алгъа юй джумушла этиу, фатарланы джарашдырыуу бла алагъа ремонт этиу, туризм, автообслуживание бла байламлы джумушланы, алагъа уа излем айырылыб дженгил ёседи. Урунганланы оюмларын эсебге алыб, биз коллективли садчылыкъ бла бачхачылыкъны кенг ёсдюрююню къолгъа алгъан-

быз. Иш орнундан тебгенди. Алай а бу ишни мындан да ары бардырыргъа керекди, бютеу джалгъан тыйгъычланы къоратыб.

Фатар проблеманы социал уллулугъу бла джитилиги бизни анга къарауу магъанасын аллындан белгилейди. Хар юйдегини 2000 джылгъа дери фатар бла неда юй бла баджарыргъа — бу бек уллу, алай а къолдан келлик борчду. Бу бепджыллыкъда эмда артыкъсыз да андан сора боллукълада фатар юйле ишлеу бла фатар фондха реконструкция этиуню масштаблары уллу боллукъдула. Кооператив бла энчи юйле ишлеуню не къадар къызындырыргъа керекди. Мында фатар юйле ишлеуню кенгертиуу уллу резервлери бардыла. Джаш тюлю комплексле ишлеуню джакълагъан джерледе тюз этедиле. Бу джаны бла къарагъанда, джаш адамланы излемлери бла къууатлары бек кёб зат этерге боллукъдула.

Фатар юлешину ишни керти игилендирирге кереклисини юсюнден аз сёлешимейди. Бу вопросла кенг демократия тамалда баджарылыргъа, таймаздан джамагъат контролда болургъа керекдиле. Фатар ючюн ачха телеуно джоругъуна, — аны алгъан площадны ёлчемлери эмда агъачлылыкъы бла къысха байламлы этиб, керти тюз тюрлендириулени къошаргъа деген оюмлагъа эс бёлорге тыйыншылды. Ол зат бла байламлы аны танг ёсдюрюрге къызындырлыкъ мадарланы джарашдырыргъа тыйыншылды, аны кибиқ планировканы, джарашдырыуу, бизни шахарла бла эллени архитектурасын игилендириуно да.

Джолдашла! Социал сана-

гъатда асыуду тюрлениуле. **урунуу магъанасында терен тюрлендириуле** этилмей, болдукъ тюлдюле. Былайда баш магъана халкъ миолкню техника реконструкциясына — механизациягъа, автоматизациягъа, компьютеризация бла роботизациягъа — бериледи, аны уа, алайлыгъын айырыб чертерге излейме, кескин социал халиси болургъа керекди. Бу бешджыллыкъда огъуна къол къыйынга джетген юлюшню кючлю къысхартыргъа, 2000 джылгъа уа аны производство санагъатда 15—20 процентге тюшюрюрге, къол операцияладан миллионла бла адамланы бош этерге белгиленеди. Илму-техника революцияны бolumларында урунуу мындан ары да тюрлендириу адамланы билим эмда усталыкъ джанындан хазырлыкъларына уллу излемле салады. Ишни болумуна къарасанг, кюнню повесткасына **тохтаусуз билим берген бир системаны къурау** деген борч салыннганды.

Арт джыллада Ара Комитет бу джаны бла магъаналы атламла этгенди. **Бютеу билим берген бла профессионал школну** реформасы башланнганды. Реформада белгиленнген мадарланы джюрюшлери бла теренлиги бизни келюбюзге алкъын джетмегенлерин айтыргъа тыйыншлыды. Ишни излемлери бюгюнню производствону илму тамалларын, аны интенсификациясыны баш джолларын тинтиуню алгъындан эсе терен салыннгынын излейдиле. Окъучуланы компьютерле бла хайырлана билмекликлерин айырыб, болджал этмей баджарыргъа керекди. Саулай алыб къарагъанда, окъутууну эмда иш къоратхан урунуу биркидириу деген ленинчи

принцип джашауда не къадар толу болурча этерге, окъутууну хайырлылыкъын таукел ёсдюрюрге, джаш тюлюню болушлукъсуз джашаугъа, урунуугъа хазырлауну тамыры бла игилендирирге, джангы джаматны англы ишлеучюлерин хазырларгъа тыйыншлыды.

Баш эмда орта усталыкъ билим бериуню тюрлендириуню борчун тедейди партия. Арт джыллада специалистлени чыгарууну ёсюму бла бирге аланы хазырлауну асыудулугъу тыйыншлысыча ёсюб бармагъанды. Баш школну материал базасы танг артха къалгъанды. Инженер-техника кадрланы хайырландырыу ишни танг игиленири изленеди.

Къуралгъан болумну тюрлендирирге джарарыкъ оюмла бусагъатда хазырланбыдыла. Инженер урунууну сыйы ёсери джаматны излемлерииден чыгъады. Баш эмда орта усталыкъ билим бериуню структурасына джангыдан къараллыкъды, тамамлы теория билимлери болгъан, иште чемерликлери болгъан специалистлени бюгюнню дараджада хазырлау баджарылыкъды. Баш эмда орта усталыкъ школ бла халкъ миолкню санагъатларыны арасында келишиулени, эшта, джангыча къуаргъа тыйыншлы болур, кадрланы окъутуу бла джангыдан хазырлауну дараджасын келтюрюрге, аланы производствода хайырландырыуну тамамлы игилендирирге эки джаны да бирча къызынырча этерге керекди.

Хар адамгъа, таб джаматгъа да саулукъдан уллу байлыкъ джюкъду. **Адамланы саулукъларын сакълау бла бегитну** — баш магъа-

налы ишти. Саулукъну проблемаларына биз кенг социал позицияладан къараргъа керекбиз. Ол неден да алгъа урунуу бла турмушну болумлары бла, джашау болумну дараджасы бла белгиленеди. Иги да дейсе, халкъ саулукъ сакълауу бек уллу магъанасы барды. Адамланы уллу асыулулугъу болгъан багъыу-профилактика, дарман болушлукълада излемлерин хар къалайда да не къадар дженгил баджарыргъа тыйыншылды. Ол бары саулукъ сакълауу материал-техника базасыны, джетген илму, къурауу бла кадрла проблемаланы баджарыуу юсюнден вопросну джангыча салады. Айхай да, кёб ача керек боллукъду, биз да аны табаргъа керекбиз.

Саулукъну аптекада сатыб алаллыкъ тюлсе, деб эртде эмда тюз эсленгенди. Баш зат — адамны джашау джоругъундады, артыкъсыз да, ол бош заманын иги эмда хайырлы ашыра билгениндеди. Анга мадарла бардыла, алай а къурауу джаны къарыусузду. Кёб зат джамагъат башламгъа, адамланы тырмашыуларына таянады, алай а шахарла бла элдеде, урунуу коллективледе оноу сакълагъанлары аз тюлдю, башындан болушлукъ боллукъду деб умутчудула. Бизде болгъан затла бла — дворецле, клубла, стадионла, паркла, дагъыда башха затла бла биз нек аман хайырланабыз? Бу вопросланы Советле, профсоюзла, комсомол тыйыншысыча къолгъа алсала не боллукъду? Адамла джашагъан джерледе тюз спортлошаднала бла спортзалланы тирирек ишлеуден къозгъалыуу джаяргъа нек болмайды? Ахыры, кооператив башлам-

лада спорт, турист, дагъыда башха клубла къуараргъа нек болмайды?

Къралда ичкичилик бла алкогольизмге къаршыч къореш джайылгъанды. Джамагъат бла адамны саулугъу ючюн биз къаты мадарла этиб тебрегенбиз, ёмюрледен къурала, беги тиле келген адегле бла уруш этиб башлагъанбыз. Болдурулгъан ишге уллу кёллюлк этмей, ички производствдан тебдирилгенди, джамагъат джерледе ол азыракъ болгъанды, деб айтыргъа джарайды. Юйдегиледе болум игиленеде, производство травматизм къысхартылгъанды, джорукъ беги генди. Алай а, къуралгъан къылыкъланы сындырыб бошар ючюн, мындан ары да уллу, не тюрю ишни къаджыкъмай бардырыргъа керекди. Былайда хатер этерге чырт боллукъ тюлдю!

Бизни аллыбызда табигъатны сакълаудан эмда аны ресурсларын оюмлу хайырландырыудан борч къаты салынады. Социализм, производствону планлы къурауу эмда дунягъа гуманист кёзден къарауу себеб болуб, джамагъат бла табигъатны арасында бир-бири бла келишмекликлеге гармония салыргъа боллукъду. Бу джаны бла бизде мадарланы системасы этилиб тебрегендиле, анга иги кесек ача да бериледи. Иште кёрюнген эсебле да бардыла.

Алай болса да, талай регионда табигъатны болуму къайгъылы этеди. Алай бла джерге, аны теренине, кёлле бла баргъан суулагъа, ёсюмле эмда хайыуан дунягъа аяулу къарауу юсюнден вопросну джамагъат, бизни джачыучула тюз саладыла.

Табигъат сакълауу иште

илму-техника джетипимле бек акъырын хайырландырыладыла. Джангы предприятие ле ишлеуно, эскилеге реконструкция этиуно проектлерине эски техника оумла энгда салынадыла, отходсуз, аз отходлу технология процессле къарыусуз сипгдириледи. Джер тубюнден къазылгъанны джарашдыр-

гъан заманда чыгъарылгъаэны асламысы, тегерекде хауаны кир эте, отходха барады. Былайда экономика, право, юретиу халлары болгъан къаты мадарланы этерге керекди. Биз барыбыз, буюн джамагъанла, келир тёлюлени аллында, историяны аллында табигъат ююн джууаблыбыз.

2. Социал-класс эмда миллет келишиулени игилендириу

Джолдашлар! Марксист-ленинчи партиягъа классланы, джамагъат къауумланы бир-бирлери бла келишиулерини проблемаларына анализ этиуно бек уллу магъанасы барды. Коммунист партия, кесини политикасында ол излемлени бирчалыгъыш, аланы спецификасын кёл ашаб эсге ала, джамагъатны деменгили бирлигин, аны эм магъаналы бла кыйын борчларын джетипимли толтурууну баджарады.

Совет джамагъатда ишчи классны авангард орну барды. Социалист производствону системасында кесини болумуна, политика сынамына, уллу ангылылыгъы бла къурамлылыгъына, урунуу бла политика тирилигине кёре, ишчи класс бизни джамагъатны бирикдиреди, социализмни игилендириуде, коммунизмни ишлеуде баш рольну ойнайды. Ишчи классны, эллидени, интеллигенцияны биригиуон бегитиуге таймаздан къайгъырыу — Совет Союзу Коммунист партиясыны политикасыны тамалыды. Экономика бла социал проблемаланы дженгил баджарыу ююн, кючлени джыйышдырыудан мадарларыбыз ма былайда салынгандыла.

Алай а социалист джамагъатны бирлиги — ол джа-

магъат джашауну бирча этну тюлдо, Социализм адамланы излемле бла керекле болумларыны кёб тюрлюлюгюн ёсдюреди, джамагъат организацияланы кеси кючлери бла этген ишин, ол кёб тюрлюлюкню кёрюзген ишин, тири джакълайды. Ол огъай эсенг, социализм аллай кёб тюрлюлюкню излейди, анда адамланы творчеству тириликлерин, башламларын, акъылла бла фахмуланы эришиулерин мындан ары да кёлтюрюуде джарарыкъ мадарны кёреди, ансыз а социалист джорукълу джашау чырт боллукъ тюлдо, алгъа барыу чырт боллукъ тюлдо.

Саулай алыб къарагъанда, вопросну салынганы былайды: производство, экономика эришюно, илмуда, суратлау творчествода эришмекликни биз джангы, алгъындан эсе бек уллу дараджагъа чыгъармаса къ, къралны социал-экономика прогрессини дженгиллетиуден борчланы биз баджараллыкъ тюрлюбюз. Социалист джорукълу джашауну ёсдюрюу демеклик, ол коллективизмни бегитиуге, джамагъатны бирикдиреуге, исанни тирилигин ёсдюрюуге не къадар аслам мадарла къурауду.

Юйдегини бегитиуно про-

блемалары адамланы эслерин кеслерине бөледиле. Джангы социалист юйдегини кзурауда бизни джетишимлерибизге сёз табаргъа болдукъ тюлдо. Социализм тиширнуу экономика бла социал джегилиуден бош этгенди, эркиши бла тенгликде анга урунургъа, билим алыргъа, джамагъат джашаугъа кшошулургъа мадарла кзурагъанды. Эркишиле бла тиширнуулары толу бирча эркинликлери болгъанларыны, ала юйдеги ючюн бирча джууаблы болгъанларыны тамалында кзуралады социалист юйдеги.

Алай а джангы юйдеги кзурау тынч иш тюлдо. Ол кыйын процессди, былайда аны кесини проблемалары бардыла. Сёзден, арт джыллада айырылыула аз болгъан эселе да, аланы саны алкын уллуду. Тюзелмеген юйдегиле да аз тюлдоле. Ол бары неден да алгъа сабийлени юретнуде билинеди, аны кибик эркишиле бла тиширнуулары адеб-намыс халларына. аланы урунуу бла джамагъат тириликлерине кыатылады. Джамагъат, айна да, аллай ишлеге сан этмей кбараялмайды. Демегили юйдеги — аны магъаналы таянчакларыны бириди.

Джаш юйдегиле айырылыб кыйгырынуу излейдиле. Юйдеги кзураб джашаргъа джаш тёлню хазырларгъа керекди. Джангы юйленгенлеге материал болушлукъ кёргозюню системасына игирек сагъыш этилинирге керекди, неден да алгъа фатартурмуш проблемаланы баджарууда. Эшта, юйдегини бегитнуде, гражданданы джууаблылыкърын ёс д ю р ю р ючюн, бизни право мадарларыбызны игилендируню юсюнден оюмлагъа кбараргъа

керек боллукъ болур. Алай а иш кзуру анда тюлдо. Кзурал, джамагъат организациялары ишлерин юйдегини, аны тамалын бегитирге таймаздан болушуб турурча алай бардырыргъа керекди. Былайда сёз джамагъат байрамланы, культура эмда спорт ишлени, юйдегини солууун бирге бардырырча мадарла кзурауу юсюнден барады. Урунуу династиялары сыйлары кёрюрге, ашхы тукъум адетлени джакъларгъа, джаш тёлню таманда тёлюлени сынамларында юретнуу кенг бардырыргъа керекди. Бу ишлени бардырыуда кёбчюлюк информацияны мадарлары, телевиденис, литература, кино, театр кёб ашхы зат этерге боллукъдула.

Юйдегини кёб проблемаларын баджаруу себеби — **тиширнуулары урунуулары бла турмушларына тыйыншылы болула кзурауду**, ол болумла аналыкъны эмда урунуу бла джамагъат ишге тире кшошулууну бирден джетишимли бардырыргъа онг берлик эдиле. Онекинчи беш-джыллыкъда тиширнуулагъа деб толу болмагъан иш кюнню неда кысхартылгъан ишчи ыйыкъны, юйде ишлеуно кенгирек хайырландырыргъа белгиленеди. Сабийлерине джыл бла джарым толгунчу тиширнуулагъа-аналагъа берилген тёлениген отпуск уллуракъ боллукъду, аны кибик сабий ауруса анга кбараргъа деб берилген тёлениген кюнлени саны да алай. Аз ачха алгъан юйдегиле 12 джыл толмагъан сабийлерине болушлукъ аллыкъдыла. **Джууукъ джыллада** огуна джамагъатны школгъа дери чин сабий учреждениеледе излемлени баджарыргъа, деб борч салынады.

Тыйыншылы кзурау форма-

ланы юсюнден да сагъыш этерге магъана барды. Урунуу коллективде, адамла джашагъан джерледе тиширыуланы советлери джангыртыргъа, аланы да Совет тиширыуланы комитетини башчылыгында бир системада бирлештирирге нек болмайды. Тиширыу советге бизни джамагъатны джашаууну бек кѳб социал впрорун баджарыуда иги джарарыкъ эдиле.

Бизни ишлерибизде уллу орун алыргъа керекди **тамада тѳлюге — къазауат бла урунууну ветеранларына — къайгырыу**. Партия, совет кърал джамагъат байлыкны ѳсгени; бла бирге пенсионерлени материал болумлары да ѳсѳб барыра, кърарудан келгени этиб барлыкъдыла. Онекинчи бешджыллыкъда джыл джетгенине, сакъатлыкъгъа кѳре эмда юйдегини асыраучу джашаудан кетгени бла байламлы ишчиле бла къуллукъчуланы эм гиче пенсияларын ѳсдюрге, аны киби алгъаракълада колхозчулагъа белгиленген пенсияланы ѳсдюрге план салынады. Амма, сѳзде айтылгъаныча, адам кърару туз дам бла джашамайды. Ветеранланы кѳбюсю пенсиягъа кетгенлери бла «ишсиз-джумушсуз къаладыла» дегенча болгъанларындан Ара Комитетге информация келеди. Эшта, центрде эмда джерджерде, кърал бла джамагъат организацияланы юсю бла, мюлк бла джамагъат-политика джашаугъа ветеранлагъа тирирек кѳшулургъа болушур ючюн, кѳошакъ мадарла этерге керек болур. Былайда сѳз 50 миллиондан артыкъ совет адамны юсюнден барды.

Къазауат бла урунууну ветеранларыны Бюгеусоюз джамагъат организацияларын

кърару джангы атлам боллукъ эди. Кѳлге келгенден, уллу джашау сынамылары болгъан адамланы джамагъат-политика ишлеге, неден да алгъа ѳсѳб келген тѳлюлени юретиуге кѳошууда ол кѳб зат эталлыкъ эди. Пенсионерлени урунуу ишлеринде иги перспективалары боллукъ эди — кооператив тамалда да, аны кибики энчи, юйдеги тамалда да: джумушла санагъатда, сатыу-алыуда, халкъгъа керекли товарла бла эл мюлк продукция чыгъарыуда. Джангы организация пенсионерлени турмуш бла медицина джумушларын баджарыуну игилендириуде, аланы бош заманларын хайырлы ашырыуда уллу болушургъа боллукъду. Аланы ишлери, кѳлге келгенден, аз боллукъ тѳлѳле.

Джолдашла! Кѳб миллетли совет къралгъа **миллет келишиулени ѳсдюрюню** бек уллу магъанасы барды. Бизни къралда миллет впроруну баджарыуну тамалларын Уллу Октябрь социалист революция салгъанды. Коммунист партия бу джаны бла, В. И. Ленинни окъууна, социализмни хорламларына таяна, деу тюрлендириу ишни этгенди. Аны эсеблери — дунья цивилизацияны байындыргъан социализмни онглу хорламлары. Бюгеу формалары бла кѳрѳююлеринде миллет унугъуу бла миллет тенгсизлик, бир джокъ этилиб, къайтмаздан кърарулгъандыла. Халкъланы бузулмазлыкъ шохлукълары, миллет культура бла халкъланы миллет сыйларын хурметлеу бегигендиле, он миллионла бла саналгъан адамланы ангыларына синггендиле. Совет халкъ джангы асылуу социал эмда интернационал бирликди, аны бирча экономика излемлери, идеологиясы

бла политика муратлары биркидиредиле.

Алай а бизни джетишимле-рибиз миллет процесде проблемала джокьдула дегени кёргозмезге керекдиле. Къаршчылыкъла къайсы ёсюмде да бардыла, бу сферада да ала болмай къаллыкъ тюлдюле. Баш зат — аланы таймаздан чыгыб келген аспектлери бла белгилерин кёрюдю, джашау чыгъаргъан соруулагъа джууабланы излеб, заманында берюдю. Артыкъ да бек бу затда миллет эрекликге, местничествогъа тырмашуу, иждивен къылыкъла алкъын къоратылмагъандыла, ала бир-бирледе къыйнаб кеслерин билдиредиле.

Миллет политиканы баш джолларын перспективагъа джарашдыра, бютеу республикаланы бирленген халкъ мюлк комплексни ёсюмюне къошхан юлюшлери аланы ёсген экономика бла тин потенциалларына келиширине къайгырыу айырылыб магъаналыды. Республикаланы производство кооперацияларыны, иш джюрютюлерини эмда бир-бирлерине болушуларыны ёсери — бизни кёб миллетли къралыбызны эмда хар республиканы баш излемлеридиле. Бар мадарланы бютеулей ише толуракъ хайырландыруу, местничествону не тюрю шартын да къаджыкъмай къоратыу партия организацияланы, Советлени борчуду.

Кёб миллетли совет социалист культураны джетишимлери бла биз тамал болуб махтанабыз. Ол, миллет формала бла бояуланы байлыгъын кесине ала, дуния культурада башхалагъа ушамагъан бир затды. Алай а хар миллет культурада болгъан багъалы затланы барын сакъларгъа излеу объективли

процесден — миллет культураны бир-бирлери бла келишиулеринден эмда джууукълашыуларындан буруу этиб айырылыргъа дыгалас этилмези магъаналыды. Аны бла бирге, миллетни энчи шартларын сылтаугъа айтыб, литература бла искусствону бир-бир чыгъармаларында, илму ишледе бизни идеологиягъа, социалист джашауубузгъа, илму къарамыбызгъа къаршчы келген реакцион-миллетчилик бла дин эски къылыкъланы алаMAT этиб кёргозюрге кюрешиучюлени да эсде тутаргъа керекди.

Бизни партияны Ленинден келген адетиди — миллет политикагъа тийишген хар затха айырылыб къайгырыу, сакълыкъ танытыу, ол хар миллет бла гитче халкъланы излемлерине джууаб этеди, адамланы миллет сезимлерине келишеди; аны бла бирге ол не тюрю миллет къысха акъыллыкъ бла махтапчакълыкъгъа, миллетчилик бла шовинизмге, ала къаллай кийимлеге джасансала да, къаршчы кюрешиюдю. Биз, коммунисте, терен ленинчи акъыллы осиятланы джанлаусуз тутаргъа, аланы джангы болумлада творчестволу хайырландырыргъа, Совет Социалист Республикаланы Союзуну бютеу халкъларыны къарнаш шохлукъларын мындан ары да бегитир ююн, миллет келишиуледе не къадар эсли, принцили болургъа керекбиз.

Партия джарашдыргъан социал политика кёб тюрюдю эмда болдурулурчады. Алай а джетишим эм алгъы бурун кадрланы социал аланыуларына кёре, бизни планланы толтурууда къаджыкъмау бла баппамчылыкъны тири бардырыула-

рына кёре боллукъду. Адам-
ланы кескин излемлери бла
къызынуларына къайгъы-
рдуну партия, совет, мюлк
организацияла, профсоюзла,
хар башчы таймаздан таны-
тыргъа керекдиле. Социал са-

нагъатха биз таукел бурудуу
эталсакъ, ол сагъатда бизни
джашауну бююннгю, таб там-
благъы кёб проблемалары да
алгъындан эсе иги дженгил
эмда хайырлы баджарыла
барлыкъдыла.

III. ДЖАМАГЪАТНЫ МЫНДАН АРЫ ДА ДЕМОКРАТИЯЛАНДЫРЫУ, ХАЛКЪНЫ КЕСИ КЕСИНЕ СОЦИАЛИСТ БАШЧЫЛЫКЪ ЭТИУЮН ТЕРЕНЛЕТИУ

Джолдаш! Демократизмде, урунганланы керти творчество ишлеринде кѳргенди В. И. Ленин джангы кѳуралышны баш кючюн. Кимден да бек ийнаннганды ол халкѳгѳа, кѳбчюлюкню политика тирилиги бла культу-расын кѳлтюрюрге кѳайгѳыр-гѳанды, джахил адам поли-тикадан кери болгѳанын чертгенди. Андан бери хазна кѳалмай джети онджыллыкъ озду. Совет адамланы окѳуу-лары бла культураларыны дараджасы чексиз ѳсгенди, аланы социал-политика сы-намлары байыннганды. Алай эсе ѳа, хар гражданини джамагѳатны эмда кѳрал-ны ишлерине башчылыкъ этиуге кѳошулур таблыкъ-лары бла излемлери уллу да-раджада ѳсгендиле.

Демократия — ол социа-лист джамагѳат организм тамам толду джашаргѳа бол-лукъ саулукѳлу эмда таза хауады. Ма аны ючюндю, биз социализмни деу потен-циалы бизде алкѳын толусу бла хайырландырылмаиды десек, эм алгѳа социалист демократияны, аны хар кѳай-сы джаны бла шартларын да мындан ары да ѳсдюрмей,

джамагѳатны ѳсюмюн дже-нгиллетни акѳылгѳа сыйын-магѳанлыгѳын да, алайсыз болмазлыгѳын да эсде ту-туубуз.

Аны эсге алыб, партия, Ара Комитет социалист кѳу-ралышны демократизмни кенгертиуге джораланнган мадарла этедиле. Ары совет-лени, профсоюзланы, комсо-молну, урунуу коллективле-ни, халкъ контрольно тире-ликлери кѳлтюрю ун ю, халкѳгѳа ачыкѳлыкѳны беги-тиуню юсюнден мадарланы кѳошаргѳа керекди. Алай а этилген эмда баджарыла тур-гѳан затлагѳа тюненеги ѳл-челе бла тюл, джангы борч-ланы уллукѳларына, мас-штаблылыкѳларына кѳре багѳа берирге керекди. Ала, ол борчла, партияны Про-граммасыны джангы редак-циясында чертилгенича, халкѳны кеси кесине социа-лист башчылыкъ этиуюн джанлаусуз эмда таймаздан теренлетиуюн излейдиле.

Социалист джамагѳатда, артыкъ да бек бююнню бо-лумда, башчылыкъ этиу про-фессионалланы бурху кѳау-муну артыкъ эркинликлери болургѳа боллукъ тюлдю.

Къуру теориядан тют, халкъ кесини ишлерине кесп керти башчылыкъ этсе, миллионла бла адамла политика джашаугъа къошулсала, социалист къуралыш къуру алай болумда дженгил ёсюмлю болгъанын биз кёб джыллавы ичиндеги энчи сынамыбыздан билебиз. Ол урунганланы кеслери кеслерине башчылыкъ этиулерини леиничи англамакълыкъды, ол совет властны ара ёзегиди. Кеси кесине башчылыкъ этиу башламла кърал эмда джамагъат джашауну хар джерине теренден терен кире, демократ централизмни магъанасын байындыра, аны социалист тамалын бегите, тышында тют, бизни къраллыкъны ичинде ёседиле.

Халкъны кеси кесине социалист башчылыкъ этиуюню алгъа бардыргъан кючю эмда баш гарантиясы партияды. Джамагъатда башчылыкъ магъананы толтура, ол кеси да кесине башчылыкъ этген джамагъат-политика организацияны баш формасыды. Партияны ич демократиясын кенгерте, политика системаны звеноларыны къайсы бириде да ишлеген коммунистлени тириликлерин кёлтюре, КПСС халкъны кеси кесине социалист башчылыкъ этиуюн теренлетиу, кёбчюлюкню, хар адамны къралны ишлерине къошулуун кенгертиу процесге тюз джол береди.

Урунганланы революцион творчестволарыны тамалында туууб, халкъ депутатланы Советлери заманны сынамындан ётгендиле, халкъны властын толу баджарыуда, кёбчюлюкню бирикдириуде эмда къурауда кеслерини джашауда кереклилерин танытхандыла. Социалист демократизмни ёсюуюню логикасы халкъ келечиледен къу-

ралгъан совет органланы ол мадарларыш амалсыз не къадар толу хайырландырыугъа кереклисини кёргозеди.

СССР-ни Баш Советини, союз эмда автоном республикаланы Баш Советлерини иш баджарыулары джылдан джылгъа артыкъ да этимли эмда хайырлы болуб баргъанларына разылыкъ билдирирге боллукъду. Ала законланы къаджыкъмай игилендирирге, бизни законларыбыз къалай джюрюютгенлерине, хар кърал органны эмда башчыны иши къаллай керти хайыр бергенине контроль салыргъа керекдиле. Баш Советлени сессияларында профсоюзланы, комсомолну, бирси джамагъат организацияланы предложениелери, башчылыкъ этген органланы отчётлары, молкню бир къауум санагъатларында болум, ресурсланы ёском болумлары тири сюзююрча этерге керекди.

Съездни делегатларыны эслерин айырыб **тёбениги Советлени** иш баджарылыуларына бёлюрге тыйыншлы болур. Къралны социал-экономика ёсюуюн дженгиллетиуге кёбчюлюкню къурауда эм онглу хайырлы звеноланы бири болургъа мадарлары барды эмда болургъа да керекдиле ала бюкни. Сайлаучуладан мандат ала, властын төбениги органлары кеслерини территорияларында джашауну къайсы сферасы ючюн да джууаблылыкъны боюнларына аладыла. Ким болса да, айтыргъа болур: ол мени вопросам тютлю, алай а ол халла оюмлашыу Советлеге келишмейди. Фатар мекям бла халкъ окъуу, саулукъ сакълау бла адамла кёб излеген товарла, сатыуалыу бла турмуш джумушланы баджарыу, джамагъат транспорт бла табигъатны

сакълау — аланы таймаздан къайгъырыб турлукъ борчлары. Ол вопросланы юсюнден биз алкъын урунганладан иги кесек гурушха эшите эсек, сора аны магъанасы. — Советлеге алкъын этимлилик бла башламчылыкъ джетмейдиле, ала джаныдан контроль къарыусузду. Алай а Советлеге тамамлы излемле сала, башханы кёрмезге да джарамаз: төбен магъаналы бир къауум вопросланы баджарыуда аланы мадарлары алкъын асыры эркин тюлдюле, арадан алай иги кёрюммеген эмда хар джерде керти да иги баджарылыргъа боллукъ ишлени асыры артыкъ централизациясы барды.

Ма ол себебден төбенни властны органларыны энчиликлери бла тириликлерин бегитиуню джолун биз таукел тутабыз. КПСС-ни АК-де, Баш Советни Президиумунда эмда СССР-ни Министрлерини Советинде ол зат бла байламлы оюмла джарашдырыладыла бусагъатда. Адамланы хар кюнлюк излемлери бла кереклилерин баджарыуда, берилген джоймланы, төбенни мадарла бла резервлени хайырландырыуда, джамагъатны излемин баджарыу джаны бла бютеу организацияланы ишлерини координацияда эмда контрольда хар Советни толуга эмда джууаблы ие этюдеди аланы магъаналары. Ол себебден Советле бла аланы территорияларында орналыб, огъары бойсунган предприятие-лени арасында иш джюрю-тюню юсюнден вопросха де-менгиле къагаргъа, аланы ишлерини эсеби ючюн төбенни власт органланы кызынмакълыкъларын келтир-юрге керекди.

Советлени сессияларын онглу хайырлы болурча эт-

дюрюрге, таймаздан ишлеген комиссияланы аналитика эмда контроль ишлерин кючлю этерге, депутат сорууланы практикасын игилендиррге керекдиле. Комиссияланы ре-комендациялары, депутатла-ны предложениелери бла за-мечаниелери деменгиле сю-зюлюрге эмда толтуруучу ор-ганланы джанындан эсге алыныргъа керекдиле.

Советлени ишлерин иги-лендириуде мындан ары ат-ламланы белгилей, депутат-ланы башламчылыкълары бла бегитилмеселе, аланы бири да керекли ишни эталмазлы-гъын унутмазгъа керекбиз. Депутатлагъа эм тый-ыншлы, кърал ишлени мий-ик дараджада бардырыгъа боллукъ адамла сайланырча, Советлени къурамлары тай-маздан жангырыб турурча этиуге мындан ары да къай-гъыргъанлай турлукъду пар-тия. Ол джаны бла, эшта, бизни сайлау практикабыз-гъа да тыйыншлы тюрлениу-ле кшошар заман джетген болур. Былайда кеслерини баджарылыкъларын сакъ-лаб тургъан иги кесек воп-рос джыйышдырылгъанды.

Халкъ сайлагъанланы сып-ларын бегитиуню эмда аны бла бирге сайлаучуланы ал-лында аланы джууаблылыкъл-ларын ёсдюрюню партия кес-сини борчуна санагъанды эм-да санагъанлай турады. Де-путат ат — күүлукъгъа кшомакъ тюлдю, сыйлы ар-тыкъ эркиндик тюлдю. Совет-де, халкъны арасында уллу эмда кыйын иши. Алай бла депутатны юсюнден законну статусу джанлаусуз толтуру-лур ючюн, хар депутат кеси-ни эркиндиклери берген ма-дарланы керти хайырланды-рыр ючюн, керекли затны ба-рын да этерге керекди.

Халкъны кеси кесине баш-чылыкъ этиуюн ёсдюрюю Сэ-

ветлени исполкомларыны, аланы аппаратларыны бютеу бирси кърал органланы иш баджарыуларында **башчылыкны демократиялы тамаларын андан да ары теренлетиюню** излейди. Кёбюсюне былайда ишлерин билген, анга къайгыргъан къуллукчула урунадыла. Алай а бир джангыз аппарат, не кючлю къуллукчулары болса да, аны урунганланы излемли джакълыкларына эмда башчылык этюге къошулууларына таянчагы болмаса, бир зат да эталмазлыгыч эсде тутаргъа керекди. Аппаратны ишини болумуна заман къатыдан къаты эмда кючлю излемле салады. Былайда уа кемликле аз тюлдюле, ведомстволукъ бла местничествогъа, джууабсызлыкъгъа, бюрократизмге, адамлагъа джан аурутмай, сууукъ къараугъа кёб кере тюртюлюрге тюшюб къалады. Ол затлашы баш сылтауларыны бири — урунганланы, Советлени кеслерини, джамагъат организацияланы джанындан аппаратны ишине контрольну къарыусуз болгъаны.

Аны эсге ала, хар гражданинге башчылыкъ оноуланы джарашдыругъа тири къошулурча, аланы толугуларыни тинтерча, аппаратны ишини юсюнден керекли информацияны алырча керти мадарлашы берлик бютеу инструментлени джюрютюню борчуи салады партия. Урунуу коллективлени эмда джамагъат джыйылыулары аллында бютеу башчылыкъ органланы таймаздан бардырылгъан отчёт системалары ол затха бойсунургъа керекди. Былайда халкъ контрольну комитетлери, къауумлары бла постлары, профсоюзлары джамагъат инспекциялары, кёбчюлюк информа-

цияны мадарлары кёб зат этерге боллукъдула.

Сайланган органла кеслери да кеслерини аппаратларына излемлирек, къатыракъ болургъа керекдиле. Аппаратны кёб заманы аууштурулмай тургъан къуллукчулары джангыны дамын англамай башлагъапларыни, кеслери джарашдыргъан инструкторцияла бла адамладан орталарын айыргъапларыни, бир кёзюде уа таб сайланган органланы ишлерине тыйгычлыкъ этгенлерини да кёрмей къояргъа джарамаз. Совет, таб джамагъат органлагъа да хар сайлаудан сора бютеу аппаратны джууаблы къуллукчуларыны аттестациясын бардыругъа, анга амалсыз керек джерде кадрла тюрлениулене да эте барыргъа мадар берирча аллай эжорукъну джарашдыргъа, эшита, заман джетген болур.

Къралгъа башчылыкъ этю ишге **джамагъат организацияла** тириден тири къошулууну излейди заман. Алай а бизни джамагъат къуралышны ишлерине ол кёзден къарасанг, аланы иги кесегини башламчылыкъы алкъын тыйыншы дараджада болмагъанын кёресе. Кёбюсюне ала эм алгъа штатдагы аппаратны кючю бюрократ халда тийиширге дыгалас этедиле, кёбчюлюкге къарыусуз таянадыла. Башха сёзле бла айтханда, джамагъат организацияланы халкъ, творчество, башламчылыкъ халилери толусу бла баджарылмайдыла.

Бизде эм уллу кёбчюлюк болган организация профсоюзладыла. Ала ишчилени, къуллукчула бла колхозчуланы излемлерин баджарыр, эришюню кенгертир, мизамны бегитир, иш къоратыуну ёсдюрюр кючю аз иш этмейдиле. Алай болса да, сёз

урунганланы законлу излемлери джакълауу, урунууу сакълауу бла техника чарпыу-сүзлүккү юсюнден, къурулуш бла саулуккү бегитиу, спорт, клуб учурдженилени юсюнден барса да, профсоюз комитетлеге ётгюр нюзюрлюк бла таукелик хаман да дже-тиншиб турмайдыла. Производстводан атлаб, адамны кёрюрге излемеген мюлк башчыла аллай мухоллуккү джаратханларына уа не сёз. Алай эсе, профсоюзлагъа социал политика, урунганланы излемлери хаман да ал планда болургъа керекдиле. Аланы иш баджаруларыны баш магъанасы, тюзю, къуру андады. ВЦСПС-ни, бирси профсоюз органланы аны ючюн уллу эркинликлери, иги кесек кърал, таб, кеси мадарлары да бардыла. Профсоюзла, алагъа салынган борчланы ким болса да баджарлыкъды, деб сакъламай, ол мадарланы ынанигылы эмда кенг хайырландырыргъа керекдиле.

Джолданла, эндиги келлик заман кёбюсюне биз бююн къаллай джаш тёлню юретгенбизге кёре боллукъду. Ол бютеу партияны, бютеу халккыны ишиди. Ол **Ленини комсомолну** эм баш магъаналы, тамамлы бърчуду. Бизде урунууу суюген, джигитликге эмда кесин аямай кюреширге хазыр, социализмге керти джаш тёлю барды. Алай а тамада тёлню борчу алайды — смена андан акъыллыракъ, фахмулуракъ, билимлирек болурча, ол келир заманга Уллу Октябрь аманат этген тюзлюк бла эркинликни эстафетасын эндиги заманга тыйыншылы элтирча этер ючюн, бютеу къолдан келгени баджарыу.

В. И. Ленин коммунизмге къуру китабладан юренирге, джуаблы ишлени бермей,

джуаблылыкъгъа юретирге болмазлыкъын чертгенди.

80-чы джылланы джаш адамлары кенг ангылылыкълары, билимликлери, кючлери бла белгилдиле. Ала, мени сартын, таукеликге джерленибдиле, джамагъат джашауу санагъа тлараны къайсы биринде да кеслери кёрюзюрге онг излейдиле. Комсомол да ол талпымакълыккы къалайда да — халкъ мюлкде, илму бла техникада, билим бла культурагъа юрениуде, политика джашауу бла Ата джуртну сакълауда да — не джаны бла да джакъларгъа керекди. Ол иш, башхалача болмай, излемли шартлы, джаш тёлюге сейир эмда джууукъ, джаш адамланы производствода, окъуу бла турмушда, баш заманлары хайырландырыуда да излемлери бла къаты байламлы болургъа тыйыншылды.

Партия, совет эмда мюлк органла комсомол бла бирге джаш тёлню эм тыйыншылы келчилерин башчылыкъ этнуде, производствода, илмуда, культурада башчылыкъ кчулукъгъа теджеуно джолун джанлаусуз бардырыргъа керекдиле. Биз айтабыз: джаш адамлагъа бизде къалайда да джол. Ол тюздю. Алай а, сёзле мутхуз болмай, джол а керти да кенг болур ючюн, таймаздан къайгырыу керекди.

Профсоюзла бла комсомолну, творчество союзланы эмда кеси разылыкълары бла кчуралгъан обществоланы, халккы кеси кесиле социалист башчылыкъ этну системасында магъаналарын ёсдюрюу джаны бла мындан ары да атламла этиуню тюзге санайды КПСС-ни Ара Комитети. Сёз ючюн, кърал органла амалсыз тыйыншылы профсоюз, комсомол, тиши-

рыу организацияла кыошу-луб, неда алгыы бурун аладан разылыкъ табылыб баджарлыкъ вопросларыны кыауумун кенгертирге, ол организациялагы управление оюу-ланы джашауда бардырууну бир кёзюуге дери тыяргыа эркинлик берирге белгилениди.

Бизни партия Программа керти демократияны бютеу формаларын эм онглу файданы хайырландырырча, кырал эмда башха оюулары джарашдырыугыа, алыугыа эмда толтуруугыа халкъ кёбчюлюкню тюзонлей кыошуугыа нюзорлю этеди. Былайда джамагыат джашауну — эм алгыа экономиканы — бютеу сфераларында ишлеген урунуу коллективге уллу магъана бериледи. Предприятиелени эркинликтерин, кенгертиуге, мюлк расчётну сингдирну бла социалист табышлылыкъны кычлю этиу кыруу урунган адамны кесини тирилигини ёсгенине кёре керти магъананы боллукъду.

Ишчиле кеслерини предприятиелерини планларын билмегенлей кыалгъан, алачы айтхан оюмларына тыйыншлы эс белюнмей эмда эсебге алынмай кыалгъан алкын тубей тургъан фактлагыа тёзкюб турургыа джарамаз. Ол фактла алкын эски джюрюшню кючлери бир-бир джерде болумну кыураб да кыойгъанларына, ишчиле бла кыуллукъчулары башчылыкъгыа кыошуугыа, алачы производствону толу эркинликли ислерини сезиминде юретиуге тыйгъычлыкъ этгенлерини шагъатдыла.

Эки джылны мында алда урунуу коллективлени юсюнден алынган Закон алачы башламчылыкъларын джаныгыртыргыа болушханды. Алай а ол биз мурат этген эсеблени береди дерге ал-

кын болмайды. Минскедеги автозаводда эмда башха предприятиеледе законну джюрютуоуну юсюнден вопросха КПСС-ни АК-де кыаралгъаны аны ачыккълагъанды. Оюм бирди: законда болгъан демократ принципле бла мардала хар кюнлюк иште кёрюнюрча этер кюн, механизмин тамырдан тюрлендирирге керекди. Урунуу коллективни оюуу проблемаланы баджарыуда тамалны болурча этер мурат бла алачы кыауумун кёзюуден кёзююуге кенгерте, ишчиле бла кыуллукъчулары биргелей джыйылыуларыны магъаналарын, алачы оюуларын толтурууда джууаблылыкъны кёлтюре барыргыа керекди. Бютеулей коллективни джыйылыуларыны арасында кыруу бригадала тюл, таб предприятиеледе да, айтыргыа, кыурамына администрацияны, партия, профсоюз, комсомол организацияланы, бригадаланы советлерини членлери, ишчиле, специалистле, кыошулгъан урунуу коллективлени советлерин ишлетиуну юсюнден вопрос салынады.

Алчы хозрасчёт бригада-ла бусагыатда огъуна кеси кеслерини башчылыкъ этген, кеслерини башчыларын кеслери сайлагъан ал башланган ячейкала боладыла. Практика ол ишни джашау тамаллыгыын кёргюзеди. Производствога башчылыкъ этюде демократ башламланы кенгерте, эшта, алай нюзорлю болур, бютеу бригадирлени, андан ары уа аз-аз башчылыкъ этген кыуллукъчулары бирси категорияларын да — мастерлени, смелаланы, участокланы, цехлени тамадаларын, совхозланы белюмлерини управляющийлерин — сайлауну джайыу тюз белгъанына ша-

гъатлыкъ этеди ол. Кёб-джыллыкъ сынам шагъатды: халкъ миолкге башчылыкъ этиуде централизм бла демократияны, энчи башчылыкъ бла сайлауну бююннгу болумгъа келишген формаларын, айхай да, ол джолда излерге керек болур.

Таймаздан къайгъырылгъан зат — колхозла бла бирси кооператив организациягъа башчылыкъны демократ принциплерин ажымсыз сакълау, аланы уставларыны излемлерин толтуруу. Арт кёзюуде ол затха эс бёлюу къарыусуз болгъанды, кооперацияны джашауна асыры кёбле къатышадыла. Партия эмда совет органа колхоз, кооператив кеси кеслерине башчылыкъ этиу тыйгъычсыз ишлерча этерге, алагъа оноу этиу бла администририваниени не тюрлю дыгаласларын да къаты тохтатыргъа керекдиле.

Бизни Конституция къралны джашаууну уллу вопросларыны, тёбеннги Советлени оноуларыны проектлерини юсюнден бютеухалкъ сюзюу бла чёб атыуу белгилейди. Ол уллу магъаналы вопросу юсюнден законну хазырлауну дженгиллетирге керекди. Тюзюнлей демократияны ёсдюрюню гражданы джыйылыулары, сайлаучулары аманатлары, урунганлары письмолары, басма, радио, телевидение дегенча ышангылы мадарлары, джамагъат оюму, кёбчюлюкню излеми бла халына дженгил эмда уллу эс бёлююню типтиу мадарларын алгъындан да нги хайырландырыргъа керекди.

Халкъгъа ачыкълыкъны кенгертиуню юсюнден вопрос бизге принципиди. Ол политика вопросду. Халкъгъа ачыкълыкъ болмай, демократизм, кёбчюлюкню политика

творчествосу, аланы башчылыкъгъа къошулуулары джокъду, болдукъ да тюлдю. Ол, айтдырмай къоймай эсегиз, ишчилени, колхозчулары, интеллигентлени онла бла миллионларыны ишлерине кърал кёзден къарауну, джууаблыкъ сезимлерин сингдириуню тамалыды, бизни кадрланы психологиясын тюрлендириуню ал башламыды.

Бир кёзюуде, сёз халкъгъа ачыкълыкъны юсюнден баргъан заманда, бизде кемликле бла джетиммеген затланы, керти иште амалсыз тюбей тургъан ауурлукъланы юсюнден сакъ сёлеширге чакъыруулары эшите туруучанбыз. Былайда къуру джангыз бир, ленинчи джууаб болургъа болдукъду: коммунистлеге хаман да, къаллай болумда да тюзлюк керекди. Ахыр джылны сынамы бизге алгъа барыргъа тыйгъычлыкъ этген хар затха тюзюнлей багъа бериуню совет адамла къалай керти тири джакълагъанларын кёргюзгенди. Бошбоюнлукъ этиб ишлерге, кёзбаулукъ этерге юренингенлеге уа ачыкълыкъ джарыгъында, къралда эмда джамагъатда бола тургъан хар зат халкъны контролонда, халкъны кёз туурасында болгъан кёзюуде керти да джунчуулуду. Ол себебден биз халкъгъа ачыкълыкъны тыйгъычсыз ишлеген система этерге керекбиз. Ол аралыкъда керекди, алай андан аз тюл, таб, андан да бегирек тёбенде, адам джашагъан эмда ишлеген джерде керекди. Ол къуру кърал масштабда этиле тургъан оноуланы тюл, тёбеннги партия эмда совет органа, предприятелини администрациялары бла профсоюзла алгъан бегимлени да билдирге суюди эмда керекди.

Совет адамланы социал-политика эмда энчи праволары бла эркинликлерини бютеу арсеналы социалист демократияны кенгертиую эмда андан ары да игилендириую борчларына кзулукъ этерге керекди. Ол правола бла эркинликлени теренлетюуге, аланы гарантияларын бегитюуге партия бла кърал эм баш борчхача кърарайдыла. Алай а социализмни магъанасы алайды: гражданини борчлары болмай, эркинликлери болмайдыла эмда болурга да боллукъ тюлдюле.

Чыгъармалы иште, кемликлени, джорукъдан чыгыуюу, хар осал затны, бизни праволарыбыз бла адеби-бизни мардаларындан тайышыуюу къроратыуда урунганланы, барыны эмда хар бирини тириликлерин кълтюрюрге керекди. Демократия **социалист законлукъну бегитюую** баш мадары болгъанды эмда алайлай къалады, кючлю законлукъ а — бизни демократияны айырылмазлыкъ бёлеги.

Арт кёзюуде джамагъат джашауу къайсы сферасында да правоорядонку бегитюуде аз иш бардырылмагъанды. Алай а ол джанына эс бёлюуге не аз да сёл болмазга керекди. Совет законланы асыулулукъларын мындан ары да игилендирирге керек боллукъду. Бизни законодательство — граждан эмда урунуу, финанс эмда административ, мюлк эмда терслеу — башчылыкъ этюую экономика джорукъларын сингдирирге, урунуу бла хайырланыуюу мадарларына керти контроль салыугъа, социал тюзлюкюню принциплерин джашауда бардырыугъа мындан ары да тири болушургъа керекди.

Джорукъ сакълау эмда бирси органланы джууаблы-

лыкъларын джанлаусуз кълтюрюрге, Советле бла мюлкде юрист кзулукъну, кърал арбитражны бегитюуге, халккыны правога юретюую игилендирирге керекди. Аманлыкъчылыкъга эмда башха тюрлю джорукъ бузуулагъа къраршычы юрешде адамла хар энчи элде аланы рахатлыкълары эмда тынчылыкълары ючюу кърал къайгырыуюу сезер ючюу, правоуу бузгъан ким да тыйыншы айыбындан къутулмазлыкъгына ала ишекли болмаз ючюу, совет законланы бютеу кючлерин хайырландырыу тюрленмеген борч болгъанлай къалады.

Правосудни къралны эмда хар гражданини излемин джакълагъан, законну аллында гражданланы тенгликлери, демократ принциплери, башха тюрлю гарантиялары къаты сакъланыргъа керекдиле. Аны бла байламлы прокурор надзоруу магъанасын таукел кълтюрюрге, сюdle бла адвокатураланы ишлерин игилендирирге, аллыбиздагы кысыха болджалда огъуна гражданланы праволарына мусхамлыкъ джетдирген кзулукъчуланы терс ишлерин сюдге берюую джоругъую юсюнден Конституцияда кёргюзюлген законну хазырлауюу тамамларга керекди. Партия бла совет органла, профсоюзла бла комсомол, урунуу коллективле бла халкъ дружинала, бизни джамагъатны бютеу кючлери бу иште не къадар тири кшошулсала, закон бла правоорядонну сакълау ол къадар толу боллугъу белгиледи.

Империализмни спецслужбаларыны Совет Союзга эмда башха социалист къраллагъа къраршычы заранлы ишлери тохтаусуз ёсуб баргъан болумда **Кърал къркыуусуз-**

лукъну органларыны джууаблылыкълары да иги огъуна ёседи. Партияны башчылыгында, совет законланы къаты сакълай, джауну ташатын дыгаласларын ачыкълау, не тюрлю да джашыртын ишлерин тохтатыу, бизни Ата джуртубузну сыйлы чеклерин сакълау джаны бла ала уллу ниш баджарадыла. Совет чекистле, аскерчиле-чекчиле алагъа салынган излемши хаман да ажымсыз толтурлукъларына, бизни кърал эмда джамагъат къуралышха не тюрлю да къл кълтюрюуге къраршы кюрешде сакълыкъ, тэзюмлююк эмда къатылыкъ кёрдюрююклерине биз ийнанабыз.

Халкъла арасы болумну ауурлугъун, реакцион империалист къауумланы агрессивностларын эсге ала, КПСС-ни Ара Комитети, АК-ни Политбюросу къралны кърккъуусулугъуна, СССР-ни Саутлду кючлерини аскер къууатларына, аскер мизамны бегитиуге таймаздан эс бёледиле. Совет Аскер бла Аскер-Тенгиз флот бусагъатхы саут эмда техника бла кълланиганды, аланы иги юреннген энчи къурамлары, хазырлыкълары болгъан, халкъгъа чексиз берилген

командир эмда политика кадрлары бардыла. Эм ауур, бир кёзюуде тамам къыйын болумда ала кеси борчларын тыйыншылы толтурадыла. Бююн толу джууаблылыкъ бла айтыргъа боллукъбуз биз: СССР-ни Къоруулау кючю совет адамланы рахат урунуулары, рахат джашаулары сакъларча болумдады.

Совет аскерчи-солдат эмда офицер, — кесини къыйын кълуллугъун баджара, джамагъат анга къайгыргъанын эмда эс бёлгенин сезерча, бизни аскер граждан джууаблылыкъгъа, ётюрлюк бла патриотизмге юретиуню школу болурча этерге партия бла кърал талпыгъанлай тургъандыла эмда ол нюзюрдедиле.

Джолдашла, биз былайда съезде бизни демократияны, къраллыкъны, бютеу совет политика системаны игилендириуню къуру барына да джетген баш контурларын белгилегенибиз ангылашынады. Съездни оноуларын толтуруу, сёзсюз да, халкъ башламчылыкъны джангы юлгюлерин, кёбчюлюкню социал-политика тирилиги ни джангы формаларын келтирликди.

IV. ПАРТИЯНЫ ТЫШ ПОЛИТИКА СТРАТЕГИЯСЫНЫ БАШ МУРАТЛАРЫ БЛА ДЖОЛЛАРЫ

Джолдашла! Къралны эконо-
номика эмда социал ёсюмю-
ню тамаллы баш борчлары
КПСС-ни халкъла арасы
стратегиясын да белгилейди-
ле. Аны баш мураты тамам
кесгин ачыкъды—совет хал-
къгъа кючлю рахатлыкъны
эмда эрынликни болумла-
рында урунургъа мадар къу-
рауду. Партияны бизни тыш
политикада эм баш прог-
рамма излеми кертисинде да
алайды. Бусагъатхы болумда
аны толтуруу эм ал бурун
ядро къазауатха материал
джанындан хазырланыуу
тохтатыуду.

Къуралгъан табсыз болум-
ну не джанындан да сюзюб,
КПСС кёбчюлюкню къыргъан
сауутланы бу джюзджыл-
лыкъны аягъына дери тюбе-
лек къурутууну толу прог-
раммасын — кесини улду-
гъу эмда магъанасы бла ис-
ториялы программаны — те-
дженди. Аны баджарыу
адам улугъа ёсюмню прин-
ципи джангы джолун ача-
рыкъды, бютеу кючню ма-
мырлыкъ ишледе бирикти-
рирге мадар берликди.

Сизге белгилисича, биз
кесибизни оюмларыбызны
къуруу белгиле дипломатия
каналла бла билдириб къой-

магъанбыз, дуня джама-
гъат оюмну, халкъланы кес-
лери да чакътыргъанбыз.
Бизни заманыбызны хыны
болумларын аягъына дери
ангылар заман джетгенди:
ядро сауутну, адам улун
джер джюзюнден думп этер-
ча, ачы кючю барды. Биз
этген чакътырыу КПСС-ни
тыш къраллы стратегиясыны
ачыкъ, тюз иннетли ленин-
чи шартлары болгъанын кёр-
гюзеди.

Социализм къазауатны не
тюрлюсюн да халкъла арасы
политика эмда экономика тик-
ликлени, идсология даула-
шыуланы тыйыуда мадарча
хайырландырыуу чыртдан-
да унамайды. Бизни идеалы-
быз сауутсуз эмда артыкъ-
лыкъсыз рахатлыкъды, хар
халкъ кесини ёсюмюне, джа-
шауну къаллай тюрлюсюн
къуураыгъына эркин джол
сайларыкъ дуняды. Ол ком-
мунист идеологияны, аны ин-
нет хазналарыны гуманизм-
лилигин кёргюзеди. Ол се-
беден партияны дуня аре-
нада келир заманнга баш
джолу да ядро къоркъуугъа,
къызыу сауутланыугъа къар-
шы, бютеулей рахатлыкъ-
ны сагълар эмда бегитир

ючюн кюреш болгъанлай къаллыкъды.

Ол политиканы альтернативасы джокъду. Халкъланы арасында ишледе тиклик болгъан кѣзюуледе ол артыкъ да бек тюздю. Къазауатдан сора онджыллада дунняда болум. 80-чы джылланы биринчи джарымындача, атылыр къоркъуулу, къыыйыш эмда джашауа келишмеген бир да болмагъанды дерчады. АБШ-ны башчылыгына чыкъгъан онгду къауум эмда алавы натоу баш дикол пѣгерлери джумушадан аскер-кюч политикагъа кескин бурулгъандыла. Ала сауутланган доктринала ашы хоншулукъ бла иш джюрютюулени дуня ёсум принципериш, халкъла арасы иш джюрютюулени политика философиясыш унамайдыла. Вашингтонну администрациясы къызыу сауутланыуу тохтатыргъа, болумну игилендирге чакътыргъаныбызны эшитирге излемейди.

Озгъан затланы къозгъаргъа керек болмазмы? Артыкъ да бек бусагъатда, совет-американ иш джюрютюуледе иги джанына тюрлениулени шартлары ёслене башлагъан, натоу къралланы бир къауумуу башчыларыны ишлери бла халилеринде керти джашау тенденцияла джангыдан кѣроне тебреген дегенча заманда. Биз кереклиге санайбыз, не ючюн десенг, 80-чы джылланы биринчи кесегинде халкъла арасы болумну кескин суукъгъа айланганы бир зат да кеси аллына болмагъанын энтда бир кере эсертгенди: рахатлыкъ ючюн кюреширге керек болады. къаджыкъмай эмда нюзюрлю кюреширге. Къазауатны къоркъууун ёс д ю р г е и тюрлениулени тохтатыргъа алкъын таблыкъ болгъан заманда не гитче мадарны да

излерге, табаргъа эмда хайырландырыргъа керекди. Аны ангылаб, КПСС-ни АК кесини апрель Пленумунда ядро къоркъуууну халисин эмда масштабын джангыдан тинтгенди, болумну игилендирирге боллукъ керти атлавланы белгилегенди. Биз быллай принципли оумлагъа таянабыз.

Биринчи. Бусагъатхы сауутну халиси бир къралгъа да айтыргъа, эм кючлю къралгъа да, кесин аскер-техника мадарла бла сакъларгъа, къорууланыргъа ышаныргъа мадар бермейди. Къоркъуусузлукъну баджарыу политика борч болгъаны бекден бек ачыкъланады, аны джангыз политика мадарла бла баджарыргъа да керекди. Сауусузланыууну джолу бла барыргъа неден да алгъа таукеллик керекди. Къоркъуусузлукъ дерт къайтарыуу къоркъууунда, алай демеклик, «тыйыуу» неда «къоркъутууу» доктриналарында чексиз-болджалсыз къуралыб тураллыкъ тюлдю. Ядро сауутну аманаты бютеу дуня болгъан аллай болумну ангысызлыгъын эмда моральсызлыгъын айтмасакъ да, ол доктринала къызыу сауутланыууну отун ышырадыла. Сауутланыу а, эртде, кеч болса да, контрольдэн ычкышыргъа боллукъду.

Экинчи. Къоркъуусузлукъ, СССР бла АБШ-ны арасында иш джюрютюулени юсюнден айтсакъ, эки джанындан да болургъа керекди, бютеулей халкъла арасы иш джюрютюулени алсакъ а — къуру бютеулей. Эм баш акъыллылыкъ къуру кесини юсюнден къайгырыу тюлдю, артыкъ да бек бирси джанына къоранч джетдире эсе. Хар ким да бирча къоркъуусузлу болгъанын сезерча этерге керекди, алай демек-

лик, ядро ёмюрно къоркъуулары бла къайгъылары политикада эмда керти ишледе адам алгъаракъдан билмезлик затланы да болдуруб къоядыла. Заманны факторуну къоркъунчу болумун эсебге алыуну магъанасы да бек ёседи. Кёбчюлюкню къырыуну сауутларыны джангы системасы джаратылгъаны, кризис келгени болса, къазауатны эмда рахатлыкъны вопросларыны юсюнден политика бегимле алыргъа керекли заманны джанлаусуз кыысхартады, мадарланы аз этеди.

Ючюнчю. Милитаризмни алгъа элтген кючле АБШ, аны аскер-промышленность машинасы болгъанлай турадыла. Ол машина джюрюшюн сериунун этер муратны алкъын тутмайды. Ол затны, айхай да, эсебге алыргъа керекди. Ёзге биз иги ангылайбыз: аскер-промышленность комплексни излемлери бла муратлары американ халкыны излемлери бла муратлары бла, бу уллу къралны керти миллет излемлери бла не аз да бирча затла тюлдюле.

Дуния, игитда дейсе, АБШ бла аны тыш къраллада оккупацион базаларындан иги кесекге кенгди. Ол себеден дуния политикада, къалай-алай болса да, ол бек магъаналы кърал эсе да, бир кърал бла иш джюрютюледе тохтаб къалыргъа болмайды. Ол зат, джашау кёргозгеннге кёре, къуру кючге базгъан уллу кёллюлюкню кызындырады. Ёзге, айхай да, Совет Союз бла АБШ-ны арасында иш джюрютююлени болумуна эмда халисине биз уллу магъана беребиз. Биз иш къралланы бир-бири бла байламлы этген затла аз тюлдюле, бир-бирибиз бла рахатлыкъда джашаргъа, тенг-

лик эмда эки джанына да хайырлы тамалда — джангыз тенглик эмда эки джанына да хайырлы тамалда — иш бардырыргъа объективли излем барды.

Тёртюнчю. Дуния дженгил тюрленююлени процессини кёзююндеди, ол себеден анда кимпи да ёмюрлюк эркинлигин кеси кыйллы сакъларгъа къолундан келаллыкъ тюлдю. Дуния кёб онла бла къралладан къралгъанды. Аланы хар бирини кесини тыйыншлы законлу излемлери да бардыла. Аланы, бири къалмай, барыны да, алларында фундаментли джорукъну борчу турады: социал, политика эмда идеология къраршылыкълагъа кёзню джабыб кюймай, халкъла арасы аренада кесин басымлы эмда оюмлу джюрюте билуню, цивилизациялы джашауну илмусу бла искусствосуна юренирге, алай демекли, адебли халкъла арасы тюбешнуле бла иш джюрютююлени болумларында джашаргъа керекди. Алай иш джюрютююлени кенг джолгъа чыгарыр ючюн а, халкъла арасы экономика къоркъуусузлукъну бютеулей тийишген системасы керекди. Ол система хар къралны сыйсызлыкъдан, санкцияладан эмда империалист, не-околониалист политиканы бирси атрибутларындан бирча къорууларгъа боллукъ эди. Алай системаны сауутсузланыу бла бирге бютеулей халкъла арасы къоркъуусузлукъну ышангылы мадары болургъа къолундан да келликди.

Кыысхасы, бусагъатхы биз джашагъан дуния къазауатла эмда кючню политикасын бардырыргъа асыры гитчекки эмда назикки. Къазауатла бла сауутлу къауыгаланы болдурургъа боллу-

да къатылыкъ, тактика оюм-лудукъ, эки джанына келишген джарашылудукъ, айрылыкъта тюл, сёлешиуле бардырыгъта эмда бир-бирин ангыларгъа тырмашылудукъ керекдиле.

Сизге белгили болгъаныча, биз бир джанлы талай атлам этгенбиз — орта узакълыгъта учхан ракеталаны Европада кысхартыуну мораторияларын салгъанбыз, ракеталаны санларын кысхартханбыз, ядро атылтыу-ланы барын бир кёзюуге дерри тохтатханбыз. Москвада эмда тышында дуняаны къралларыны кёбюсюню правительстволарыны башчылары неда членлери бла ушакъла бардырылгъандыла. Совет-индия, совет-француз эмда совет-американ уллу тюбешиуле керекли эмда хайырлы атламла болгъандыла.

Совет Союз Женевада, Стокгольмда, Венада сёлешиулеге джангы кюч кюшар ююн тири кюрешгенди. Ол сёлешиулени баш мураты кызыу саутланууну тохтатыуду, халкъланы арасында бир-бирине ышаныуну бегитиудю. Сёлешиуле хар заманда да назик, кыйын ишледиле. Алада баш зат ишни, изломле эки джанына да хайырлы бирча болумгъа джерча, алай бардырыуду. Кёбюлюкню кыргызан саутну политика хыйлачылыкъгъа буруу эм кеминде халисизликди, политика джанышдан а джууабсызлыкъды.

Эм ахырында айтырым, бизни быйыл январны 15-ден билдириуюкюз, бютеулей бизни программа — ала бары ядро-космос эрада кюркюусуз дуняаны къурауну философиясы бла керти ишлен платформасыны бирликлериди. Совет Союз саутсузланууну проблемаларына бютеу комплекс

халда къурауну теджейди. Не ююн десенг, кюркюусузлукъда ол затла бир-бирин бла байламлыдыла. Сёз кыты джалгъашдырыуну неда бир джанына «хатерлилик» этиуню, алай бла экинчи джанында бетджан къурауну дыгаласларыны юсюнден бармайды. Сёз заман бла кючю келишдирилген кескин ишлени планыны юсюнден барады. СССР, аны кесиня аллыбызда джыллагъа тыш политикасына санаб, ол план толур ююн къадыкымай кюреширге муратлыды.

Совет аскер доктрина да ол этилген башламланы хар харифине эмда иннетине толур келишдирилиб къуралады. Ол доктринаны джангы бир магъанасы барды — кюрюулануу аскер сферада биз мындан ары да, кесини кюркюусузлукъ ююн киши да, ол зат ангысында эсе да, къаайгырыр чурум болмазча, алай этерге муратлыбыз. Езге биз да, бизни союзниклерибиз да башныбызда кюркюу тагъылгъан сезимден къутулургъа бирча излейбиз. СССР ядро саутну биринчи болуб хайырландырмауну юсюнден элчи борч алгъанды эмда аны кючлю сакъларыгъды. Езге бизге ядро чабыуул этиуню сценарийлери болгъанлары да белгилиди. Ала-ны эсебге алмай кюяргъа эркинлигибиз докюкду. Совет Союз ядро къазауатны не тюрлю вариантыны да ышангылы джаууду. Бизни кърал кёбюлюкню кыргызан саут толур кюротыллыгъын, аскер потенциал амалсыз керекли оюмлу ёлчеден озмалыгъын излейди. Езге ол ёлчени халиси бла чегин АБШ-ны эмда аны блокада нёгерлерини позициялары бла ишлери ёсдюрюб бардыла. Быллай болумлада

биз къайтарыб-къайтарыб ай-табыз: **Совет Союз андан уллу къоркъуусулукъну излемейди, андан гитчеге да барлыкъ тюлдю.**

Контрольну проблемасына эс бёлорге излейме. Анга биз энчи магъана беребиз. Биз билдире тургъанбыз: СССР контроль бардырырга ачыкъды, бизни ол затха излемибиз кишиникинден аз тюлдю. Не джанын да эсебге алыб, къаты тинтиу этиу, мени сартын, сауутсузланыу процессни магъаналы элементиди. Биз оюм этгенге кёре, шини магъанасы былайды: **контрольну сауутсузланырга боллукъ тюлдю, ёзге сауутсузланыуусуз контроль бардырынуу да магъанасы джокъду.**

Энтда принципди бир зат. Биз «джулдуз урушлагъа» къалай къарагъаныбызны юсюнден кереклиси чакълы тамамлы айта тургъанбыз. АБШ бу программагъа кесини кёб союзниги къошханды. Иш ызына айланмазча къоркъууду хали алыб теврегенди. Кеч болгъунчу, **къызыу сауутланыуу космосха кёчюрмеуге гарантия берлик** джашаулу бегим этилрге амалсыз керекди. «Джулдуз урушланы» программасын, къызыу сауутланыуу андан ары ёсдюрюрге къызындыргъан эмда радикаллы сауутсузланыуу джолун кесген затныча хайырландырынуу болдурмазгъа керекди. Ол къоркъууну хорларгъа ядро потенциалланы кесгин къысхартыуда этимли прогресс уллу болушурукъду. Ол себебден Совет Союз бу джанына керти атлам этерге, орта узакълыкъгъа учхан ракеталаны юсюнден вопросну Европа зонада кесин, стратегия сауутла бла космосну проблема-

лары бла байламты этмей, баджарыргъа хазырды.

Совет Програма миллионла бла адамланы джашау излемлерине келишеди, анга политикле бла джамагъат деятельлени эс бёлорлери ёсюб барады. Бусагъатда замап алайды, Програманы сансыз этиб къойгъан къыйынды. Совет Союзну бююнюлюкю амалсыз баджарыргъа керекли проблемасын — ядро сауутну къоатынуу проблемасын — баджарыууу джегиллетирге, аны джашауда толтуруууу джолуна кёчюуге этимли къызынганына аккъыллыкъ этиу дгалалагъа ийнаныу тозурай барады. Ядро сауутсузланыуу политиклени монополиясы болуб тураллыкъ тюлдю. Бююнюлюкде бютеу дуния ашы юсюнден сагъыш этеди, не ючюн десенг, сёз джашаууу кесини юсюнден барады.

Алай болса да сауутсузланыуу юсюнден сёлешуулени джетимшиге элтирик педа оярыкъ ачхычланы къолларында тутхан власть аралыкъланы эсеблери бла оюмларын тергеуге алмай къояргъа джарамайды. Алайды да, АБШ-ны башчылыкъ этген классыны, кесгинирек айтыргъа, аны аскер-промышленность комплекс бла байламлы озгъун эгоист къауумуууу бизникинден эсе тоселек башха муратлары барды. Алагъа сауутсузланыуу хайыр алыуларын тас этиудю, оюмсуз политика ишти, бизге уа — не джаны бла да ашхылыкъ: экономика, политика, мораль.

Биз кесибизни баш оппонентлерибизни билебиз, ала бла иш джюрютюулени эмда сёлешуулени къыйын эмда уллу сышамын джыйышдыргъанбыз. Бирсиюн биз президент Рейгандан бизни

15-чи январда этген Билдириуюбюзге джууаб алгъанбыз. Американ джаны кесини оюмларын толуракъ Женевада баргъан сѣлешиледе билдириб башлагъанды. Биз, иги да дейсе, американлыла бу вопросланы юсюнден берген оюмланы барына эс бѣлюб къарарыкъбыз. Алай а, джууаб туура сьездни ачылырыны аллында келгени себебли, АБШ-ны администрациясы да, эшта, американ позициягъа биз бу трибунадан не айтырыбызны бютеу дуния биллигин излеу болур, къалай-алай болса да, бизни кѣлюбюзге да алай келеди.

Айтыб къояргъа боллукъма: президентни джууабында докладда халкъла арасы болумгъа аны письмосу келгинчи берилген багъагъа къаллай болса да корректировка этерге тамал джокъду. Анда ядро сауутланы къуруттуу бютеу ядролу къралла тырмашхан мурад болгъаны айтылады. Президент кесини письмосунда сауутсузлануу бла къоркъуусузлукъну юсюнден совет оюмланы къайсы бири бла да хош болгъанын билдиреди. Къысхасы бла айтсакъ, джууабда бир-бир ышандыргъан умутла бла оюмла айтыладыла.

Алай а ол позитивли айтылыула тюрлю-тюрлю эгертиулени. «байламланы» эмда «болумланы» тенгизине батыб кетедиле. Кеслери да, тюзюн айтханда, сауутсузланууну баш вопросна къаршчы келедиле. Стратегиялы ядро арсеналланы къысхартуу «джулдуз къазауатланы» программаларына бизни хош болууубуз бла, сауутланы, тюзюн айтханда, совет джанындан бир джанлы къысхартуу бла

байламлы этиледиле. Регионал конфликтлени, эки джанлы иш джюриуюулени проблемалары да ол затха тагъыладыла. Европада ядро сауутну къуруттуугъа, Англия бла Францияны позицияларын сылтаугъа тутуб, бизни къраллы востогунда, ол регионда американ сауутлу кючле тургъанлай, биз сауут кючюбюзно аз этеригибизни излеб тыйгъыч саладыла. Ядро сауутну сынауланы тохтатыргъа суймегенлерин ядро сауут «тыйгъыч» факторду деген сѣзле бла ариуларгъа кюрешедиле. Ядро сауутну къуруттургъа къаршчы болгъаны ма ол затда — письмода айтылыб эмда бегитилиб турады. Ма ол бютеу дуния тохтатылыкъларын излеб тургъан ядро атылтыулада артыкъ да кескин кѣрюнеди. АБШ-ны, аны башчылыкъ этген кючлерини ядро сауутсузланууну джолуна турургъа излемегенлери.

Толусу бла ачыкъламай, къысхасы бла айтсакъ, американ башчылыкъны ядро къоркъууну къуруттууну кардинал проблемаларын керти да баджарыргъа хазыр тургъанын биз кѣб болмай алгъан документде кѣррюрге къыйынды. Халкъла арасы аренада кеслерини мурадларын ядро сауут бла байламлы эте, Вашингтон, анда къуру ол да тюл, башхала да ол сауут бла араларын иги келишидиргеннге ушайдыла. Алай а Западны политиклери, аны суйселе, суймеселе да, бу соруугъа джууаб этерге керек боллукъдула: хазырмыдыла ала ядро сауутдан айырылыргъа?

Женевада этилген келишуге кѣре, Американы президентни бла джангы тюбешини боллукъду. Биз ол тю-

нгылы кьоркьуусузлукьну кьураугьга.

Ишин Азия эмда Шопш Океан джолу магнасы ёседи. Бу кен районда кьаршчылыкьны кьатынхан тьююмчеклери аз тюдюле, бир-бир джерлеринде политика болм да тутхучл тюдю. Мында, узакь болджалгьга кьоймай, аланы баджарьуну кесини мадарларын, кесини джолларын излерге керекди. Болумну джарашдырыуда, бир ишексиз, башларыга керекди, андан сора Азияны тюрлю-тюрлю районларында аскер кьаршчылашыуну тиклигин кьоратыуну тамалында аурууду проблемаланы политика джаны бла джарашдыругьга кючню бирикдиррге, анда болумну джарашууду этерге керекди. Ол зат артыкь да бек болджал салынмазлыкь ишди, не ююн десенг. Азияда да, бирси континентде да кьазауат кьоркьууну отлары джукьланмагьандыла. Биз Джуюукь эмда Орта Востока, Ара Америкада, Юг Африкада, планетаны кьайнай тургьан джерлерини барында да кьаугьга болумланы тюзетнюю джолларын коллективни излеуну тирилтир джанынданбыз. Бютеулей кьоркьуусузлукьну излемлери ол затны кьаты излейдиле.

Кризисле бла кьаугьгала — халкьга арасы терроризмге эм джарауду затла. Баямланмагьан кьазауатла, контрреволюцияны тюрлю-тюрлю формала бла экспорт этну, политика башчыланы ёлтюрюу, аманатха алыу, самолётланы сюрюу, орамлада, аэропортла бла вокзаллада атылтыуда — ма терроризмни огьурсуз бети. Аны джакьлаучула аны ол бетин тюрлю-тюрлю алдаулукь ётюрюкле бла джабаргьга дыга-

лас этдиле. СССР терроризмни не тюрлюсюн та терге санаиды эмда аны тюбелек кьурутут ююн бирси кьаралла бла ит джюрютюрге хазырды. Совет Союз кесини граждандарын артыкьлыкьдан таукел кьорууларыкьды, аланы джашауларын, сыйлары бла эркиликлерин, адамлыкьларын таукел кьорууларыкьды.

Озгьан джылгьга кьарай, кёрмей кьояргьга джарамайды: халкьга арасы болумну игилениуню шартлары бу сагьатдагьы халгьга кёре кьурала тебрегендиле. Ёзге тюрлениуню шартлары алкьын тюрлениуде тюдюле. Кьызыу сауутланы энтда барады, ядро кьазауатны кьоркьууу алайлай турады. Алай болса да халкьга арасы реакция хорланмазлыкь кюч тюдю. Дуния ревлюцион процессни ёсююю, кёчюлюк демократ эмда кьазауатха кьаршчы кьозгьалыуланы кёлтюрюлгенлери рахатлыкьны, оюмдудукьну эмда ашхы муратны онглу потенциалын танг кенгергендиле эмда кючлендиргендиле. Ол империализмни агрессивли политикасына кьаршчы салынган онглу кючю.

Бююнлюкде рахатлыкьны эмда социал прогрессни джазыулары социализмни дуния системасыны экономика эмда политика ёсююню динамизми бла, бир заманда да болмагьанча кьысха байламдыдыла. Аллай динамизм халкьланы джашау болумларына кьайгырыр ююн керекди. Ёзге ол динамизм социалист дунягьга кьазауат кьоркьуугьга кьаршчы кюрешир ююн да кереклиди. Эм ахыры, ол затда джашауну социалист тюрлюсюнню таблыкьлары кёрюнедиле. Бизге шохларыбыз

да, душманларыбыз да къарайдыла. Бизге ёсюб келген къралланы улл тюрлю-тюрсюнлю дунясы къарайды. Ол кесини ёсююн, кесини джолун излейди. Аны къаллай джолну айлагъаны социализмни джетишимлери не кёре, заман салгъан борчланы ол къалай ышангылы толтургъанына кёре боллукъду.

Биз социализмни эм кыйын борчланы да толтурургъа къолучдан келлигише ышанабыз. Ол себебден бир-бири бла не къадар байламлы, тири ишлеуно джашау магъанасы уллуду. Ол зат бизни потенциалларыбызны тюз бир-бирине кюшуу бла тюз, керелеу халда файда береди, бютеулей алгъа барыуно дженгиллетирге кыйындырыргъа кюлукъ эгеди. Ол зат социалист шохлукъну къралларыны биргелей къабыл этилген документлеринде да кёргюзюлгенди.

Башчылыкъ этген коммунист партияланы биргиб ишлеулерни аламы **политика иш джюрютюулерини** бирикген кючю болгъанлай къалады. Арт джылда башчылыкъы бла бизде тюбешиу эмда тынгылы ушакъла бардырылмагъан бир кърнаш кърал да къалмагъанды. Аллай иш джюрютюуленни формалары да джангыртыладыла. Аллай иш джюрютюуленни джангы, бир ишексиз, баш магъаналы звеносу — кърнаш къралланы башчылары бла кёб тюрлю ишчи тюбешиуленни институту — кюраллады. Ол тюбешиуле социалист кюрулушну проблемаларыны, аны ич эмда тыш аспектерини бютеу комплекси бла байламлы оперативли, джолданлыкъ халда оноулашыргъа мадар береди.

Халкъла арасы кюджур болумда **Варшава Договорну** болджалыны созулгъаныны уллу магъанасы барды. Договорну болджалы анга кюшулгъанланы барыны бирикген бегимлери бла созулгъанды. Ол Договор, айтыргъа, экинчи кюсююн баилагъанды. Ол Договорсуз дуния политиканы бюгюнлюкде бютеулей кёзге керюлген кыйынды. Договорну Политика Консультатив Комитетини Софияда Кенгешине къарайыкъ. Ол Женевада селешилуени ал кюсюю болгъанды.

Экономикада илму-техника прогрессни комплекс программасы къабыл этилгенди. Аны магъанасы ЭБСге член къралланы бирикдирилген илму-техника политикагъа кюсюулери. Ауурлукъну аралыгы производствону, артыкъ да бек машинала ишлеуно специализациясы бла кооперациясына тюшеди. Ол затда уллу магъана сатыу-алыу байламлылыкълагъа бериледи. Биз оюм этгенге кёре, социалист интеракцияны — Экономика Болушлукъну Советини — штабыны кесини ишинде да тюрлениуле болтургъа керекдиле. Бу иште баш затха саналадыла: программаны толтурууда администриваниени, тюрлю-тюрлю комитетле бла комиссиялашы аз этиу, экономика мадарлагъа, башламчылыкъгъа, социалист этимликке, бу процессге уруну коллективленни кюшуугъа аслам эс бёлюу. Ол зат аллай магъаналы башламгъа керекли терен партия кёзден къарау да боллукъду.

Къаджыкъмау, этимликлик, башламчылыкъ — ол шартла бары да заманны излемине толу келишедиле. Биз

аланы кърнаш партияланы иш джюрютюулерини бютеу системасына джааргъа кюрештирикбиз. КПСС социалист къралланы гражданилерини, тюрлю-тюрлю усталыклары болгъан, тюрлю-тюрлю тёлюлени адамларыны хайырлы кенг тубешулерине кёбден-кёб магъана береди. Ол зат бир-бирлерини тин байлыкларын ёсдюрююню кёзлеуюдю, оюмла, идеяла бла, **социалист кюрулушну сынамы** бла алмашынуучу каналды. Бюгюнлюкде бир къралны тюл, талай къралны ёсююню тамалында джашауну социалист тюрсюнюне анализ этиуню, демократияны, башчылыкъ этиуню джорукларын, кадрла политиканы игилендириуню процесслерини юсюнден оюм этиуню магъанасы бек уллуду. Бир-бири-бизни сынамларыбызгъа аяулу, сыйын кёрюб къарау, ол сынамны джашауда хайырландыруу социалист дуняны онглу резервиди.

Айтыргъа, социализмни онглулкларыны бир аны юренирге мадары болгъанды. Джашау салгъан проблемаланы баджара билирге юрениу. Бизни класс душманыбыз болдурургъа эмда хайырландырыгъа кюрешген кризис ситуацияланы алгъаракъдан огъуна джолларын кесерге юрениу. Социалист дуняны юлеширге эмда бир-бир къралланы башхалагъа къраршчы салыргъа дыгалас этиулеге къраршчы кюреше билирге юрениу. Тюрлю-тюрлю социалист къралланы излемлеринде айрылыкны болдурмазгъа, ол излемлени бир-бири бла байламлы этерге, эм кыйын проблемаланы баджарыргъа, къайсы бирине да джараулу джол таба билирге.

Социализмни дуниясында

бир-бири бла байламлылыкны бютеулей халына терен къраргъа бизге таблыкъ тюшеди. Биз социалист бирлешлик социализмни бирси къралларындан ууакъ-тюек тыйгъычла бла айырылгъаннга санамайбыз. КПСС коммунист партияланы, дуняа социалист системаны къралларыны бары бла тюз иннетли, ачыкъ иш джюрютюулене, джолдашылыкъ халда бир-бирлерине кёлге келгенни айтырыкларын излейди. Биз эм ал бурун социалист дуняны бирикдирген затны кёрюрге излейбиз. Ол; себебден совет коммунистле социалист къраллааны барын джууукълашдырдуу джолунда этилген хар атламгъа, ол къралланы арасында иш джюрютюуледе хар джараулу атламгъа кюуанадыла.

Совет Союзну уллу хоншусу бла — **социалист Къытай бла** — иш джюрютюулеринде белгилли игилениулени юсюнден уллу разылыкъ бла айтыргъа боллукъду. Ёзге алкъын, халкъла арасы талай проблемагъа къарауда башхалыкъла сакъланадыла. Алай болса да биз башха затны да айырыб чертебиз — ючюнчю къраллагъа къроранч болмазча, кёб затда бирге ишлерге, тенг эркинликли эмда принципли тамалда келишиб ишлерге таблыкны да.

Ол затны магъанасын джаныгъдан ачыкъларгъа керек болмаз. Къытайны коммунистлери СССР-ни эмда прогрессни кючлерини экинчи дуняа къазауатда хорламларын Къытайда халкъ революцияны хорламгъа барыууну ал башланган кёзююне санагъандыла. Халкъ Къытайны кюураылгъаны да социализмни дуняа позицияларыны бегиюуне, къазауат-

дан сорагы бек кыйын джыллада империализмни терс оюмлары бла ишлерини асламысын бузаргъа себеп болгъанды. Келир заманны юсюнден сагъыш эте, айтыргъа боллукъду: СССР бла Къытайны арасында иш джюрютюулени резервлери уллудула. Аллай иш джюрютюуле эки къралны да излемлерине келишедиле, бизни къраллагъа эм багъалы зат -- социализм бла рахатлыкъ -- юлешинмезликди. Ма ол себепден ол резервле бек магъаналыдыла.

КПСС халкъла арасы коммунист кьозгъалыуну юзюлмезлик кесегиди. Биз. совет коммунистле, иги ангылайбыз: социалист кьурудушда хар хорламыбыз бютеулей алгъа барыуну да хорламыды. Ол себепден КПСС кесини эм баш интернационал борчуна бизни къралны Октябрь ачхан эмда джарашдыргъан джол бла джетнишимли алгъа барыуну санайды.

Дунияны социализм болмагъан кесегинде коммунист кьозгъалыу буржуазияны реакцион кьауумларыны политика басым этиучю эмда адамланы ызларындан тюшюучю баш объекти болгъанлай къалады. Антикоммунист пропаганда, ол а ыйтыкълык затла бла ишледен не аз да джийиргенмейди, кърнаш партияланы барына таймаздан чабыуул этгенлей турады. Партияланы асламысы подпольеде, ызындан тюшюб кьоркьутууну эмда артыкълык этилиуну эм хыны болумунда ишлейди. Коммунистлеге кюрешсиз, энчи джигитликни да излеген кюрешсиз бир атлам этерге да мадар табылмайды. Эркинлик беригиз, джолдашла, бизни джолдашларыбызны кеслерин аямай джигит кюрешген-

лерине джюрекден кьууанганыбызны сезимлерин, ала бла терен кърнаш бир инетлиликни XXVII съездини атындан, совет коммунистлени атындан билдирирге!

Арт джыллада коммунист кьозгъалыу джангы затлагъа, борчлагъа, проблемалагъа тюртюлгенди. Ол затла бары да коммунист кьозгъалыу кесини асыулу джангы ёсюм кёзююн башлагъанын кёргюзедиле. Коммунистлени ишлерини халкъла арасы болумлары дженгил эмда терен тюрлениб барадыла. Буржуазия джамагъатны социал структурасында, аны ичинде ишчи классны кьурамында да, танг джангырыула боладыла. Азатлыкъгъа чыккыгъан джаш къраллада бизни шохларыбызны алларында да бош проблемала турмайдыла. Социализм-сиз дуняда урунганланы материал болумлары бла ангыларына илму-техника революция бек тюрюк кьатылады. Ала бары да кёб затха джангыдан оюм этиб къраргъа, джашау салгъан джангы проблемалагъа Марксны, Энгельсни, Ленинни ёлюмскюз окьууларыны тамалында батыр, творчестволу къраргъа кереклисин излейдиле. КПСС ол затны кесини сынамы бла иги биледи.

Коммунист кьозгъалыуну, аны аллында тургъан борчланы бек кёб тюрлюлюгю да керти затды. Бир-бирде ол зат айрытыкъланы, энчи оюмланы юлешилерини чурумуну болады. Коммунист партияланы арасында хар заманда да эмда хар неде да толу бирчалык болмагъанын КПСС алай бек уллу кыйынлыкъгъа санамайды. Вопросланы бирин кьыймай барына бирча кьарау, бир ишкесиз, бир заманда да болаллыкъ тюл-

дю. Коммунист кѳозгъалыу ишчи класс халкъла арасы аренагъа энчи эмда кючлю политика кюшча чыкыгъаны бла кѳураалгъанды. Аны кѳурагъан партияла, миллет тамалда ёсгенле, бютеулей ахыр муратны — рахатлыкъ бла социализмни — излейдиле. Ма олду аланы бирикдирген эм баш, аланы белгилеген эм магъаналы зат.

Бизни кѳозгъалыуубузну кѳб тюрлюлюгю айрылыкъны синоними тюлдю. Биз алайгъа санайбыз. Бирликни бирчалыкъ бла, иерархия бла, бир-бир партияланы бирсилени ишлерине кѳатышыулары бла, кѳалай болса да бир партияны кеси айтханын бузумазлыкъ тюзге санаб кѳюргъа учунмакълыгъы бла чыртда келишген заты джокъду. Коммунист кѳозгъалыу бютеулей муратха джетер ючюн кюрешде кѳарнаш партияланы бары бла кесини класс бир иннетлиги бла, тенглик халда иш джюрютюую бла кючлюдю эмда алай болургъа керекди. Бирликни КПСС ма алай ангылайды эмда мындан ары да анга кѳлтюрюгючлюк этерге муратлыды.

Рахатлыкъны, ангылылыкъны эмда ашкы иннетлиликни потенциалларын белгилеу тенденциясы тутучлуду эмда кертисинде бызына кѳайтмазлыкъды. Адамланы, халкъланы барыны да келишиб джашаргъа эмда ишлерге талпыгъанлары аны ючюндю. Ёзге хар затха ачыкъ кѳараргъа керекди: кѳазауатха кѳаршы кюрешде кючлени тенгликери прогресс бла реакцияны арасында джити эмда динамикалы баргъан кѳаршычыланыуу кѳюююнде кѳурааладыла. КПСС-ни миллет эмда социал кѳозгъалыуу кючлери бла бир иннетлилик

ги, социалист джолу сайлагъан кѳралла бла, революцион-демократ партияла бла, кѳошулмауу кѳозгъалыуу бла кѳысха байламлы ишлеуде бизни джолубуз тюрленмегенлей турадыла. Совет джамагъат кѳазауатха кѳаршы кюрешген коммунистсиз кѳауумла эмда организацияла бла, ол санда динчи кѳауумла бла сайламлылыкъны мындан ары да ёсдюруге хазырды.

КПСС социал-демократ бла иш джюрютюуге кесини кѳарамын да ол халиди кѳурайды. Коммунистле бла социал-демократланы арасында идеология келишмегенликле, сѳзсюз да, бек терендиле сынам бла джетишимле бирча эмда бирча магъаналы тюлдюле. Алай болса да, бир-бирини дуняда позициялары бла эмда анга кѳарамлары бла кертисича танышыуу, бир ишексиз, коммунистлеге да, социал-демократлагъа да хайыры барды. Артыкъ да бек рахатлыкъ эмда халкъла арасы кѳоркѳуусуздукъ ючюн кюрешни тирилтир ючюн хайырлыды.

Биз керти дуняда джашайбыз, эмда кесибизни халкъла арасы политикабызны халкъла арасы ёсюмню бусагъатхы кѳююню энчи шартларын эсебге кескин алыб кѳурайбыз. Аны творчестводу анализи, перспективаны кѳре билиу бизни бек магъаналы оюмгъа келтиргендиле.

Халкъла арасы кѳоркѳуусуздукъну хар кимге да тийишген бютеулей система-сын кѳурау ючюн джерде рахатлыкъны джазыууна кѳайгыргъан пражительствола бла, партияла бла, организацияла эмда кѳозгъалыуула бла, халкъланы бары бла не кѳадар кѳысха байламлы

эмда этимли иш джорютюр-ге бюгонлюкде джол табыу-ну бир заманда да болма-гъапча магъанасы барды. Ал-лай системаны принцили **Тамаллары** былай болургъа тыйыншылдыла:

1. Аскер санагъатда

— ядро къралланы бир-бирине къраршчы неда ючюн-чю къраллагъа къраршчы къзауатны хайырландыр-маулары — ядро къзауат-ныча, тюзню да;

— къзызу сауутланыуну космосха джибермеу, ядро сауутну сыпауну не тюрлю-сюн да тохтатыу эмда аны кесин толу къруртуу, химия сауутну унамау эмда кърур-туу, кѣбчюлюкню къырычуу башха мадарланы къруауну унамау;

— къралланы аскер по-тенциалларыны тенглик да-раджаларын амалсыз керек-ли оюмлу ѳлчеге дери кюч-лю контролню болушлугъу бла тюрюрюу;

— аскер группировкала-ны чачыу, аны башлар ючюн — аланы кенгертиуню эмда джангыланы къруауну уна-мау;

— аскер бюджетлени про-порциялы эмда тенгишли къысхартыу.

2. Политика санагъатда

— хар халкъны кесини ѳсюуюню джолун эмда фѳр-масын суверенли сайларгъа халкъла арасы практикада эркинлигин джанлаусуз сый-лау;

— халкъла арасы кризис-ле бла регион къруагъаланы тюз иннетли политика джа-ны бла джарашдырыу;

— къралланы арасында ышанмакълыкъны бегитиу-ге тышындан чабыуул бол-

мазына, чеклери бузулмазы-на этимли гарантия къруау-гъа джораланган мадарла-ны комплексин къруау;

— халкъла арасы терро-ризмни болдурмауну, халкъ-ла арасы джер, хава эмда тенгиз коммуникацияланы хайырланыуну къркъруусуз-лугъун да кършуб. этимли джорукъларын джарашды-рыу.

3. Экономика санагъатда

— дискриминацияны не тюрлюсюн да халкъла ара-сы практикадан къруртуу; дуня бирлешлигин реко-мендацияларында кескин кѳргюзюлмеген экономика блокадала бла санкцияланы политикасын унамау;

— борчлулукъ проблема-ны тюз баджарыуну джол-ларын биргелей излеу;

— къралланы барыны тенг экономика къркъруу-сузлукъларыны гарантия-сы боллукъ джангы дуня экономика джорукъ белги-леу;

— аскер бюдже т л е н и къысхартыуну тамалында бош этилген мадарланы бир кесегин дуня джамагъатха, эм ал бурун ѳсюб келген къраллагъа ашхылыкъ ючюн хайырландырыуну принцип-лерин джарандырыу;

— космосну тинтиуге эм-да аны хайырландырыугъа, цивилизацияны джазыуу бла байламлы бютеудуня проб-лемаланы баджарыугъа кюч-лени бирикдируу.

4. Гуманитар санагъатда

— рахатлыкъны, саууг-сузланыуну, халкъла арасы къркъруусузлукъну идеяла-рын джайыуда биригиб иш-леу; бютеулей объективли информация джайыуну, хал-къланы бир-бири джашаула-

ры бла танышыуларыны дараджасын кёлтюрюу: аланы арасында иш джюрютюуледе бир-биригиз ангылау эмда разы болуу шартланы бегитиу;

— геноцидни, апартеидни, фашизмге махтау бериюню эмда не тюрюю да башха тюрсюю айырыуу, миллет неда дин ёхтемсиниуно, аны кибики ол затны тамалында адамланы сыйларын тюнюрююню кьоратыу;

— хар кьралны законларыны сыйын да кёре, адамны политика, социал эмда энчи эркиниклерин баджарыуда халкьла арасы иш джюрютюулене кенгертиу.

— юйдегилени бир-бирине кьошууно, юйдеги кьурауно бегитиуно, адамланы, организацияланы арасында контактланы ёсдюрююню вояросларын гуманистлик эмда позитивли халда баджарыу;

— культураны, искусствоно, илмуну, окьууну эмда медицинаны сферасында иш джюрютюулене джангы джорукьларын бегитиу эмда излеу.

Бу Тамалла КПСС-ни Программасыны оюмларындан логика халда кьурагандыла. Ала бизни кескин тыш политика башламларыбыз бла толду келишпедиле. Аланы башчылыкьгьа гутуб, рахатлыкьда джашау халкьла арасы келишиулене эм баш универсал принцип болурча этерге боллукь эди. Биз оюм этгенге кёре, ол Тамалла дуния бирлешликин кьралларыны тамадаларыны бетден бетге эмда таймаздан бардырылгьан сёлешилерини — эки джанлы да, кёб джанлы да — биринчи башлангьан кёзюу мардасы дегенча заты болуб кьалыргьа боллукь эдиле.

Сёз рахатлы зны джазыуно юсюнден бара эсе, ал

лай сёлешиле артыкь да бек Кьоркьуусузлукьну Советини — ядро сауутлу беш кьралны — таймаздан ишлеген членлерини арасында барлыкьыны магьанасы айдырылып уллуду. Адам улуну джазыуу ючюн джууаблыкьны аурлугьу алагьа тюшеди. Айырыб чертеме — дуния ишледе «башчылыкь этерге» дауларгьа эркинлик, тамал тюл, джууаблыкь. Аны унутургьа кишини эркинлиги джокьду. Алай эсе, аланы лидерлери **стол тегерегине** джыйылыргьа эмда рахатлыкьны бегитир ючюн не зат этерге кереклисин эмда боллугьун сюзерге неки болмайдыла да.

Бизни кёлюбюзге келгенде, сауутлануугьа чек салыуно юсюнден сёлешилени бусагьатха дери кьуралгьан бютеулей механизми да толду ючюу бла ишлеб башларгьа керекди. Алай сёлешиле джылла бла баргьан кёзюуде ала бла тенликде сауутланы кёб этну да тохтаусуз барыб тургьанына «юренирге» кьалай болаллыкьды да? Совет Союз дуния экономиканы, сауутсузланыуу бла ёсюноу, сатыу-алыуу бла илму-техника прогресс иш джюрютюулене бир-бири бла байламлыкьларыны проблемалары бла перспективаларына халкьла арасы форумлада, аланы ичинде Хельсинкиде процессде да, биргелей кьурауугьа уллу эс бёледиле. Бара баргьан заманда **экономика кьоркьуусузлукьну проблемаларыны юсюнден Бютеу дуния конгрессини** джыйыуно биз магьаналы иште санарыкьбыз. Анда дуния мюлк байламлыкьда таб сьзлыкьланы барын комплекс халда сюзерге боллукь эди.

Биз ол зат бла байламлы

не тюрлю оюмлагъа да терен къараргъа хазырбыз.

Къазауатха къаршчы кюрешде терк джетишим болдуругъа керекди. Бютеу адам улуну, Джерде хар

адамны историялы хорламы боллукъ джетишимни, КПСС кесини тыш политика стратегиясыны баш маъанасын ма ол кюрешге тири къошулууда кередди.

V. ПАРТИЯ

Джолдашла! Аллыбыздагъы ишлени масштабы бла джангылыгъы бюгюнлюкде бирча нюзюрю, таукеллиги эмда мизамы болгъан 19 миллион коммунистни бирикдирген КПСС-ни политика, идеология эмда къурау ишини халисине бир заманда да болмагъанча уллу излемле салады.

Заманны, джашауну джюрек тебиююн сезе билгениндеди, хар заманда да джамагъатны арасында ишлегениндеди партияны кючю. Къралны аллында джангы борчла салынганлары сайын партия аланы баджарыуну джолларын табады, къралны джазыуу ючюн, социализм бла коммунизмни иши ючюн историялы джууаблылыкъны толу ангылагъанын кёргозе, башчылыкъ этиуню мадарларын джангыдан джарандырады, тюрлендиреди.

Бизин мадарларыбызны джашау кеси таймаздан тингенлей турады. Озгъан джыл ол джаны бла айырылыб энчи шартлы эди. Бир заманда да болмагъанча бек керек эдиле партияны сафларыны бирикмекликлери, АК-ни бирлиги. Джамагъат ёсюню баджарылыргъа керекли проблемаларындан мындан ары бир джангына турургъа болмазлыгъын, джууабсызлыкъ-

гъа, излемсизликге, тирисизликге тезюб турургъа джарамазлыгъын биз иги ангылай эдик. Аллай болумда Политбюро, АК-ни Секретариаты, Ара Комитет заман излеген тамамлы борчланы баджарыуну къолгъа алдыла. АК-ни апрель Пленуму ол джолда эм магъаналы иш болду. Ишибизде къыйын затла бла кемликлени, аллыбыздагъы джууукъ заманга эмда перспективагъа планларыбызны юсюнден халкъгъа ачыкъ айтдыкъ. Апрель Пленум белгилеген джол коммунистлени, миллионла бла урунганланы джанындан кючлю джакълыкъ табханыны юсюнден бюгюн съезде таукел айтыргъа боллукъду.

Бусагъатдагъы кёзюу — джамагъатны асылулукъ тамалда тюрлендириуню кёзюу — партиядан, аны хар организациясындан джангы кюч салынырын, кеслерини ишлерине багъа бериуде принцили болумну, этимликни эмда къаджыкъмай кюрешиуню излейди. Къуру халкъны излемлерин баджарыр ючюн джашагъан партия, илму тамамлы перспективасы болгъан, белгиленген нюзюрлеге джетерге боллукъуна ышаныуну кесини иши бла бегитген партия толтурааллыкъды дженгил

джюрюшню бютеу факторларын бирикдириуню борчун, ма ол затдан чыгъадыла партия Программаны джангы редакциясы бла КПСС-ни Уставында тюрлениулени съезде берилген проектлери.

Кеси таймаздан ёсюмню джолунда тура эсе, «кемлик-сизликни» комплексиен керри эсе, ишни эсеблерине багъаны критика халда бере эсе, баджарыллыкъ затланы тюз кёре эсе. партия джангы борчланы джетишимли толтураллыкъды Проблемаланы масштаблылыкълары бла уллулукълары, озгъан кёзюден дерслени тюз эмда толу ала билерге кереклиси — ма бу затла белгилейдиле кадрлагъа, ишни бютеулей стилине, аны мадарлары бла

халисине салынган излемлени.

Бююн, джолдашла, биз керти ишлени къурауда, кадрланы, партия активни ишге салыу бла аланы юретиуде кючню бирикдирерге, бютеу дараджалада, бютеу эшелонлада да саулай ишибизге джангы партия кёзден къараргъа керекбиз. Бу зат бла байламлы эте, ленинчи сёзлени эсигизге салыргъа излейме: «Болум тюрлениб, биз башха тюрлю борчланы баджарыргъа керек эсек, былайда айланыб изыбызгъа къараргъа эмта тюненеги мадарла бла баджарыргъа джарарыкъ тюлдю. Кюрешмегиз — баджараллыкъ тюлсюз!»

1. Джангыча ишлерге, парторганизацияланы магъаналары бла джууаблылыкъларын ёсдюрюрге

Партия ишни джангыча джарашдырууну магъанасы бу затдады — хар партия организация, республикан организациядан башлаб ал башланган организациягъа а дерри, апрель Пленум белгилеген джолну джашауда бардырыр ючюн, тире кюрешиуню, джангы мадарланы излеуню, кесини ишени формалары бла мадарларын джангыртыуну халында джашаргъа керекди. Ол затны уа партияны кесини ичинде демократияны не джаны бла да ёсдюрюуню, бютеу дараджалада коллективли башчылыкъ этиуде принципликни болдурууну, критика бла самокритиканы, контрольну, ишге джууаблы кёзден къарауну кенг джайыуну джолларында бютеу коммунистиени кючлери бла баджарыргъа боллукъду. Къуру ол заманда тууадыла джангылыкъны шарты да,

терсине тартыугъа эмда бир джерден тебмей туруугъа тёзюб болмау да.

Бизни хар не тюрлю кемликлеге, аланы джюрютгенлеге — кеслерини борчларын толтурууда джууабсызлыкъ этген джамагъат излемлеге сансыз къарагъан адамлагъа: ишде брак джиберген бла ишсиз тургъанга, джыртхыч бла анонимщикге, чын излеучю бла улхучугъа — тёзюб болмагъаныбыз тюздю. Алай а ала бизден башха джерде тюлдюле, къайсы болса да бир коллективде, шахарда, элде, организацияда джашайдыла эмда ишлейдиле. Алай эсе уа, урунган джамагъатыбызда хар ким да сыйын тюшюрмезлей ишлерге, социалист джашауну хар кимге да бирча джорукъларын джанлаусуз сакълаб джашаргъа керекди деб, толу ауаз бла коммунистледен

башха ким айтырыкъды. Не зат эмда ким чурум болады алай этерге?

Ма былайда толусу бла ачыкъланады партия организацияны магъанасын не джаны бла да ёсдюрююню борчу. Бизге, коммунистлеге, кимге эсе да джалбарыргъа тыйышлы тюддю. Партия организация принципли ишлени тамалында толу джашау бла джашай эсе, коммунистле керексиз темалагъа джаншаб турмай, керти ишлени баджара эселе, джетишим болмай къаллыкъ тюддю. Кемликле бла осал къылыкъланы кёрген бла, сёгюм салгъап бла къаламай, аланы болдурмаз джанындан хар нени да этерге керекди. **Коммунистни авангардлы магъанасы кеси аллына болмайды, ол керти ишледе танылады.**

Кесини керти ишлери бла къайгъырыуларында тюз иннетли, этимли, кёб шартлы, ачыкъ сёзлю, планланы эмда бегимлени джамагъатха билдириучю, коммунистлени адамлыкълары эмда адеблиликлери бла белгили партия джашау — ма бу зат керекди бизге бююн. Бизге, коммунистлеге, хар неде да — иште, кесибизни джюрютююбюзде да — юлгюгеча къарайдыла. Урунган адам былай айтырча джашаргъа эмда ишлерге керекбиз: «Да, бу керти коммунистли». Партия юйде джашау не къадар джарыкъ эмда таза болса, бююнню джууаблы кёзюуге тыйышлы уллу борчланы ол къадар дженгил баджарлыкъбыз.

АК-ни апрель эмда аны ызындан келген Пленумларыны бегимлерин башчылыкъгъа тута, таукел эмда тири ишлей, кёб партия организация иги джетимиле этеди. Алгъа барыуну джол-

ларын белгилей, КПСС-ни АК неде да алгъа ол сынамгъа таянады, аллай джетимилеге бютеу джамагъат да джетерлей этерге кюренеди. Сёз ючюн, илму-техника прогрессни джелгил джюрюшлю этиуню юсюнде бегимни тамалына бу вопрослагъа къарауда ленинградчы партия организацияны башламчылыгъындан, интенсификацияны илму бла производствону, социал-экономика планированиени программасын джарашдырууда аны сынамында кёб зат киргенди. Украинаны партия организациялары уа илму-техника комплекслени эмда инженер аралыкъланы къурау бла, экинчи ресурсланы файдалы хайырландырууну джетимиле бардыруу бла махтаулудула. Къаралда бирикген агропромышленность комплексни джарашдырууну мадарларын джашаугъа сингдириб кёрюу а алгъы бурун Грузия бла Эстонияда сыналгъандыла.

Иште бююнню кёзден къарауну юлгюлери аз тюддюле. Белоруссиячы, латвиячы, свердловскечи, челябинскечи, краснодарчы, омскечи, ульяновскечи эмда башха партия организацияла джангылыкъны иги сезедиле, тюрленген болумлагъа кёре ишни тири джарашдырадыла. Отчет-сайлау джыйылыулары, конференциялары, республикан съездени кёблери шагъатлыкъ этеди ле ол затха. Ала вопросланы тюз, оюмлу салыу бла, бизни алгъа барыуубузну дженгил джюрюшлю этиуню резервлерин эмда джолларын табар джанындан коммунистлени къайгъырыулары бла, сайланган органланы ишлерине багъа берюуде излем сала билиу бла белгиленгендиле.

Алай а ишши тюрлендириуну кереклисин иги ангыламагъанла да, алай болум кыралмагъан джерле да алкын тюбер ючюн кыалмайдыла. Отчет-сайлау кампания ачыкклагъаннга кере, деменгиле, самокритикалы анализ эмда практика оюмла этерге тыйышлысыча келлениу эсленмеген организацияла аз тюлдюле. Эскиге тартыу, заманны излемин сезе билмеу, кыурамсызлыккыгъа дженгиу, башсыз-тюбсюз селеширге юренмеклик, ишде керти болумну ачыккларгъа кыоркыуу себеб боладыла алай кемлик-леге.

Джангыча ишлерге юрен-месек, терсине тартыу бла консерватизмни хар не тюрлюсю да хорлай билмесек, болумгъа тюз багъа берирге, аны кертисича кере билирге джигитлигибиз джетмесе, биз алгъа бир атлам да эталлык тюлбюз. Джууабсызлыккы ёмюрлюкге кыорар ючюн, хар нени кесини тыйышлы атын айтыу, хар нени юсюнден оюмбuzuн ачыкк этну джоруккы болургъа керекди. Излем бла тюзлюк, партия намыс кёрю-зюллюк джерледе керексиз адеблилик дыгаласланы тохтатыргъа заман джетгенди. Бу кыаты ленинчи эсертиуну киши да унутмазгъа керекди: «Ётюрюк сёз, ётюрюк махтанчаклыккы адеб джаны бла ёлюмдю, политика джаны бла ёлюмню керти белгисиди».

Коллективлилик принципини джашаугъа таймаздан сингдириб барыу хар партия организацияны саулыккылу джашаулу болууну эм магъаналы шартыды. Ёзге бир кыауум организациялада пленумла бла бюроланы коллегиялы органлача магъаналарын тебен этгенди-

ле, бегимлени биргелей джарашдырыр орнуна биреуну энчи буйруккылары джюрю-тюлгендиле, ол зат а уллу джангылычлагъа аз келтирмегенди. Партия джашауну джоруккыларындан ол халда тыйышбула Киргизияны Компартиясыны АК-де тюбеген эдиле. Республиканы Компартиясыны съездинде, кыуру алгъынныгы биринчи секретарны ишине багъа берилиб кыалмай, джууабсызлыккы бла джалбарыуну джакклагъанлагъа да принципли багъа берилгенди.

Субъективли джангылычладан саккыларкык, оюмлу, тутхучлу бегимле алыргъа тыйышлы болум кыууарыккы зат — ол коллективли башчылыккыны принцип-лерин кыаты саккылауду эмда бегиттюдю. Бу затны иги ангылагъан башчыны кыулу-дукъда кёб заманны турургъа да, джетишимли ишлерге да мурат этерге эркинлиги барды.

Критика бла самокритиканы ёсдюрюрге, бош кёрюнчюлюкге кыаршчы кю-решууну кючлю этерге кереклиси бусагъатда алгъын-дан эсе кескин ачыккыланды. Кёб болмай мындан алда озгъан кёзюуледен биле-биз: критика бла самокритика джуккыланган джерде керти болумгъа партия анализ этиуну орнуна кыуру джетишимлени юсюнден селешууле джюрюген джерде бютеу партия иш асхайды, бек табсыз затлагъа джолуккыдургъан хошлуккыну, уллу келлюлюкню эмда джууабсызлыккыны болуму кыу-ралады. Бир-бир джерледе, таб аралыккыда да, сени кем-линг барды дегенлеге тез-меген, ол огъай эсенг, критиканы айтханланы ызла-рындан тюшюб айланган

к'ууллук'чула аз чык'ма-
г'андыла.

Москвачылары урунуу
дjetiшимлери кенг белгили-
диле. Алай а, шахарны пар-
тия организациясында талай
замандан бери самокритика-
ны, этилген затла баша кош
болмауну оюмлу шартлары
тас бола тебремеселе. кеси
кесин тынчлык'ы этну адет
тубемесе. аланы дjetiшим-
лери андан нги танг кесекге
онглу боллук' эдиле. Шахар
партия конференцияда ай-
тылганга к'ере, шахар ко-
митетни башчылык'ы дjeti-
шимлени к'ергюнчлююкге
тутуб, уллу проблемаланы
баджарыудан джанлаб бар-
г'анды. Ма ол зат, тынч
к'еллююкню болдуруб, уллу
кемликке тюз баг'а берир-
ге мадар табдырмай тург'ан-
ды.

Критика бла самокритика
болмаг'андан чык'ган не-
гативли процессле Узбекис-
танда айырылыб аслам тубе-
гендиле, дерге боллук'ду.
Республиканы алг'ынны
башчылык'ы, джашаудан
бир джанына айырылыб,
к'уру дjetiшимлени юсюн-
ден с'елешиню, кемликлени
юсюнден джук' айтмауну
адет этиб тург'анды, крити-
каны уа не тюрлюсюне да
ачылуу халда к'араг'анды.
Республикан партия органи-
зацияда мизам к'арыусуз
болуб, принципсизликни, то-
юмлу джашаулары бла
карверист оюмларын джо-
рук' этгенлеге сый берил-
генди. Джалбарыу, «чыны
бла онглуну» тыйг'ычсыз
махтау кенг джайылг'анды-
ла. Ол затланы зарапы иш-
ге да джетмей к'аллык'
тюр эди. Экономика бла со-
циал сферала аманга кет-
ген эди, тюрлю-тюрлю хый-
лачылык' ишле, гудучу-
лук', улхучулук' джайыл-

г'ан эдиле, социалист джо-
рук'ла адебсиз халда бузу-
ла эдиле.

Халны тюзетир ючюн, иш-
ге КПСС-ни АК к'арарг'а
керек болду. Республикаг'а
не джаны бла да болушлук'
этилгенди. Партия, к'рал,
мюлк ишлени к'б участогу
тыйыншлы кадрла бла беги-
тилгенди. Узбекистанны ком-
мунистлери, урунганлары
ол мадарланы тюзге сана-
г'андыла эмда тири джак'-
лаг'андыла.

Башха зат да к'айг'ылы
этеди. Республикада кем-
ликке к'ысха заманны ичин-
де болуб к'алмаг'андыла,
ала джылла бла джыйылыб
тург'андыла, гитчеден уллу
бола барг'андыла. Союз ор-
ганланы к'ууллук'чулары,
аланы ичинде АК-ни к'уул-
лук'чулары да болуб, Узбе-
кистанга к'уру бир кере
барыб к'алмаг'ан эдиле,
ала анда бола тург'ан зат-
ланы эслемей да к'алма-
г'ан эдиле. Осал ишлени
юсюнден ара органлаг'а
республиканы урунганлары
да ачылуу халда джаза эди-
ле. Алай а ол билдирилеге
тыйыншлысыча к'арамай
к'ойг'ан эдиле.

К'арамай к'ойг'ан эди-
ле, не ючюн десенг, ол к'е-
зюуде бизде бир к'ауум
республикала, крайла, обла-
стла эмда шахарла критика-
ны зонасында бир джаны-
на чыгарылыб эдиле. Бу
болум ол джерледе быллал
халг'а джетдирген эди:
к'атылырг'а кишиге эркин-
лик берилмеген районла,
колхозла, совхозла, промыш-
ленность предг'риятнеле, д.
а. к. чыг'а башлаг'ан эди-
ле. Бу затланы барысындан
к'аты оюм этерге керекди:
**партияда контролдан ты-
шында к'алг'ан, критика-
г'а джол джабылг'ан орга-**

низацияла джокъдула эмда болмазгъа керекдиле, партия джууаблылыкъ къатылмазлай башчыла джокъдула эмда болмазгъа керекдиле.

Бу зат министерстволагъа, ведомстволагъа, учреждениеле бла организациялары хар къайсы бирине да тийишеди. КПСС-ни АК министерствола бла ведомстволаны парткомларыны магъаналарын таукел ёсдюрге, башчылыкъ этиуню аппаратында, бютеулей санагъатда ишни джангыча къурауда аланы ишлерини дараджасын мийик этерге тыйыншылыгъа санайды. АК-де талай министерствону парткомларыны отчётларына къарау ачыкълагъаннга кёре, ала контрольгъа эркинликлерин алкын бек къарыусуз, таукелликсиз хайырландырадыла, джангылыкъны, ведомстволукъгъа, къагъыт творчество бла тарт-созлукъгъа къаршчы юрешиню каталлизаторлары болалмай турадыла.

Партия политика башчылыкъны баджарады, ёсюню баш джолларын белгилейди. Ол джашауну социал-экономика эмда тин санагъатында баш борчланы джарашдырады, кадрланы сайлайды эмда иште салады, бютеулей контрольну баджарады. Белгили мюлк эмда социал-культура вопрослары баджа-

рыуну методларыны юсюнден айтсакъ а, былайда аланы сайларгъа башчылыкъ этиуню хар органына, хар ишти коллективге, мюлк кадрлагъа уллу эркинлик бериледи.

Партия, башчылыкъ этиуню джорукълары бла мадарларын иглендире, партия комитетлеин функциялары бла кърал эмда джамагъат органланы функцияларын бир-бирине къатышдырыгъа къаршчылыкъын таукел билдиреди. Ол бош вопрос тюлдю. Джашауда партия контроль, керти ишни баджарыуну къурау ууакъ-бош къайгырыгъа, бир-бирде уа кърал эмда мюлк органланы орунларын толтуруугъа бурулуб къалгъан тересини чегин айырыу къыйынды. Айхай да, хар болумгъа башха тюрлю къараргъа керекди эмда былайда башчыланы политика культураларына, ангыларына кёре болады кёб зат. Партия кесини ишни хар ким анга ышаныб берилген учасокда профессионал, джигерлик халда ишлерча, кесине джууаблылыкъны алыргъа къоркъмазча къуаргъа юреширкиди. Бу вопросну баджарыуну принципли леиничи джоругъу алайды, биз аны партия ишни бютеу дараджаларында джанлаусуз сакъларгъа керекбиз.

2. Партиецни таза эмда тюз иннети ююн, принцили кадр политика ююн

Джолдашла! Биз совет джамагъатны ёсюмон дженгил джюрюшлю этиуню ишине партияны уллу творчество ююн не къадар къошуб бара эсек, апрель Пленумну кадрланы башчылыкълары бла джууаблылыкъларын ёсдюрге ке-

реklисини, партиецни таза эмда тюз иннети ююн таймаздан юрешиню магъанасыны юсюнден оюмларыны терен тамамланганлары ол къадар белгили болуб барады.

Коммунист партия — ол политика эмда адеб-намыс

авангардды. Озгъан беш джылны ичинде аны сафлары 1,6 миллион чакълы адамгъа аслам болгъандыла. Ишчи классда, джамгъатны бютеу къатларында аны тамырлары кючлюден кючлю джуб келедиле. Партияны джаыгы членлерини хар джюзюню арасында — 59 ишчи, халкъ мюлкню тюрлю-тюрлю санагъатларыны 26 устасы барды, партиягъа членнге киргенлени бешден тёртюсю джаш тёлюдо.

Партияны къурамын бютеулей джарашдыруу, аны сафларын ёсдюрюу Уставда кёртюсюлген мардалагъа кёре барады, алай а, хар къайсы ишница, партиягъа алынуу да мындан ары да игилендире барыгъа керекди. Бир къауум организацияла, партияны сафларын ёсдюрююу къызыу бардыра, аланы асылулукъларына мусхамлыкъ джетдиредиле, алгъан адамларына тыйышлы излем салмайдыла. Бизни борчубуз — партияны сафларыны тазалыгъы ючюн къаджыкъмай къайгъырыу, партияны анданмындан бош къошулгъан, анга кеслерини карьерист неда башха тюрлю энчи-джут муратлары ючюн кирирге излеген адамладан деменгилли сакъларгъа керекди.

Биз коммунистлени идея джанындан юретиюню мындан ары да игилендирге, партия мизамны сакълауда, Уставны излемлерин джанлаусуз толтурууда джууаблылыкъны кючлю этерге борчлубуз. Партия джорукъланы саусыз этерге джангыз бир адамгъа да мадар берилмезча, хар партия организацияда коммунистле кеслери бир-бириден джууаблы-

лыкъны излеу болумну къурагъа керекдиле. Ол себебден коммунистле кеслерини джолдашларыны алларында кёзюу-кёзююу бла отчётла этген, партджыйлыулада партия характеристикаланы сюзген эмда бегитген кёб партия организацияны сынамларын джакъларгъа эмда джаяргъа тыйыншылды. Ол зат партияны членлерини барысыны да, джангыз бирин да тышында къоймай, кеслерини организацияларыны алларында джууаблылыкъларын ёсдюрюге джарайды.

Бир къауум коммунистле кеслерини тыйыншылыгъа джюрютмегенлери, айыблы ишле этгенлери ючюн, биз аз джарсымайбыз. Бу арт кёзюуде тюрлю-тюрлю осал ишле ючюн башчылыкъ этген къуллукъчуланы талайы тутхан ишлеринден къысталгъандыла эмда партиядан чыгарылгъандыла. Аланы бир-бирлери терслеу джууаблылыкъгъа тартылгъанды. Айтыргъа, аллай фактла Алма-Ата, Чимкент эмда бир къауум башха областла бла республикалада, аны кибик министерствола бла ведомстволада тюбегендиле. Быллай затла, адетдеча, кадрланы сайлау бла юретиюню, аланы ишлерине контрол салынуу партия джорукълары бузулсала чыгъадыла. Партия мындан ары да кесини тизгинлерин коммунист деген атны сыйын тюшюргенлени барысындан да таукел тазаларыкъды.

Бизни съезде **этимлиликни** юсюнден энгда бир кере айтыргъа излей эдик, бу принципли вопросду. Айтылгъан сёз бла баджарылгъан ишни арасында хар не тюрлю башхалыкъ да баш загъа — партия политиканы

сыйына — заран джетдиреди, ол себебден аллай кемликни не тюрлюсюне да чыртда тезерге боллукъ тюлдю. Бу затны хар башчы, хар коммунист эсде тутаргъа борчлуду. Совет халкъ сёз бла ишни бирлигине кёре багъа берликди бизни ишибизге.

Апрель Иленумдан сора магъаналы бегимле алындыла, аралыкъдача, башха джерледе да иги идеяла бла оюмла айтылгъандыла. Алай а аладан джашаугъа не зат сингдирилгенди, керти иште не зат орнун табханды, деб анализ этсек, аккыллы болмазча джетишимле этилген бла биргелей, кёб затны, керти практика иште джетмей, джарты джолда квалгъанын кёребиз. Хар коммунист, артыкъ да бек башчы, джашауну алгъа элтирик, урунууну хайыр бериюн ёсдюрюк керти практика ишлени улуу магъаналарын ангыламаса, бир тюрлю бир джангырыу да, бир тюрлю бир тюрлениу да боллукъ тюлдюле. Къурау ишни кёб тюрлю кенгешле бла джыйылыулада сёз оюннга, джаншаугъа бурмазгъа керекди.

Дагъыда бир затны юсюнден. Партия бюрократизмге къаршы таукел эмда кечимсиз кюрешни ачаргъа керекди. Владимир Ильич Ленин тюрлениуле боллукъ джууаблы кёзюледе, башчылыкъ этиуню бир системасындан башхасына кечген заманда, не къадар улуу этимлилик, дженгил джюрюш эмда кюч керек болгъан кёзюуде бюрократизмге къаршы кюрешиуню бютюн да магъаналыгъа санагъанды. Бюгюнлюкде бюрократизм бизни баш борчубузну — къралны социал-экономика ёсююн дженгил

джюрюшлю этиуню эмда аны бла байламлы мюлк джюрютюнуно механизмин тамыры бла тюрлендириуню — баджарыуну джолунда уллу тыйгъычды. Бу вопрос сагъышлы этмей къоймазгъа керекди, оюмланы излейди ол. Былайда бир затны эсге алыргъа керекди: этимлилик, ачыкълыкъ джюрюмеген, тюбюнден контроль болмагъан, ышаныб берилген иш ючюн джууаблылыкъ изленмеген джерде бюократлыкъ чюйреликле бютюн да бек кёрюнедиле.

Джолдаш! Бу арт кёзюуде джууаблы къуллукълагъа кёб жангы, тири, бюгюнню излемге келишген къуллукъчу салынгакды. Партия мындан ары да башчылыкъ этиуде сынамлы эмда джаш кадрланы бирикдириуню джолун тутарыкъды. Башчылыкъ этиуге тиширыула алгъындан эсе таукелирек салынадыла. Партия эмда совет органланы къурамында аланы саны аслам болгъанды. Иште салыуда эмда бир ишден бирине кёчюуде излем бирди: политика эмда этимлилик шартла, фахмулулукъ, къуллукъчуну керти джетишимлери, аны адамлагъа къайгырыуу. Бир къауумла ишчи коммунистле бла урунганла бла таймаздан байламлы болуб турууну партия адетлерин тас этгенлери ючюн да чертерге тыйышлы кёреме бу затны. Алай кемлик партия ишни тюзюнлей магъанасына заран джетдиреди.

Кёбчюлюк бла къысха байламлы, идея джаны бла ийнамлы, башламчылыкъ оюму болган этимли башчы — быллай адам болургъа керекди бюгюнлюкде хар партия организацианы башчысы. Адамла кеслери

джашагъан керти джашауларында джетишимле бла кемликлени башчыны, чынг алгы бурун а партия башчыны, ишин бла байламлы этгенлерин эсге салыргъа керекмиди! Тюз ишти партия комитетни, бютеулей партияны ишине райкомну, шахар комитетни неда обкомну секретарыны ишине кёре багъа бери.

Партияны ишине берилген, аны политика джолун джашаугъа сингдирир ючюн кюрешнюню ал сафында бар-

гъан кадрла бизни эм баш, эм багъалы байлыгъыбыздыла. Партия актив, бютеу коммунистле большевизмни уллу шартларын алыргъа, ол адетлени тамалында кюрешрге борчлудула. Партияда, аны хар звеносунда принциплик бла партия джолдашлыкъ джанлаусуз керукъла болур ючюн кюрешрге керекди. Къуру аллай позиция болдурдукъду партияны адеб саулугъун, ол а бютеу джамагъатны саулыкълу болууну тамалыды.

3. Идеологияны джашау бла байламлылыкъын бегитирге, адамны тин дуниясын байындыргъа

Джолдашла! «Теория къулдукъну барыуун ишни излемлерине кёре къурамай, ол теорияны джетишимлерини пропагандасын бардырмай идея башчы болургъа болмагъанча, теория ишни бардырмай да идея башчы болургъа боллукъ тюлдю». Алай юретгенди бизни В. И. Ленин.

Марксизм-ленинизм эм онглу революцион дуния оюмду. Адам улу кесн джашауунда къайсы кёзюуде болса да салгъан эм гуманист иннетни тамамлагъанды ол — джер юсюнде тюзлюкю социал къуралыш орнатыуну. Джамагъат ёсюмню илму тинтиуюню джолун — ичине кёб тюрлю уллу башхалыкълары эмда къаршчылыкълары болгъан бир бирикген джорукълу процесснича тинтиуюню джолун — кёргозгенди, ол, экономика эмда политика кючлени халилери бла аланы бир-бирлерине къатылыуларын тюз ангыларгъа, кюрешни тюз джолларын сайларгъа, тикли историялы айланчлада кесингде таукелик сезерге юретеди ол.

КПСС бютеу кесини ишин-

де башчылыкълар бу затны тутады: марксизм-ленинчи окъуугъа кертилик — джыйылгъан сынамны тамалында аны творчестволу ёсдюрюудеди. Бююн партияны теория оюмуну фокусунда тургъан бизни джамагъатны, бютеу дунияны ёсюмню бююнню, джангы халындан чыкълан проблемаларыны къыйын комплесици. Ёсюм джюрююню дженгиллетиуюню кёб тюрлю борчлары, аны бир-бири бла байламлы аспектлери — политика, экономика, илму-техника, социал, культура-тин эмда психология аспектле — андан ары да не джаны бла да терен тинтилиуюню излейдиле. Виз терен магъаналы философия оюмланы, тамаланган экономика эмда социал прогнозланы, терен историялы тинтиулени амалсыз кереклилерин сезебиз.

Керти болумдан джанларгъа болмайды: бизни философия эмда экономика фронту-буз бютеуден, таб джамагъат илму да, алай айтырым келеди, джашау салгъан излемледен узагъыракъ халда турадыла. Аны юсюне да биз-

ни план-мюлк органларыбыз, башха ведомстволу алимлени-обществоведлени хайырлы оюм берилерин джашаугъа сингдириуге тыйыншы халда кызынмайдыла.

Заман джамагъат илмула практиканы кесгин излемлерине джууб берликлерин излейди, джамагъат джашауну тинтген алимле джашауда болгъан тюрлениулеге терк огъуна эс беллюклерин, джангы затланы кез туурада тутарыкъларын, практика иште тюз джол кёрюзалырча оюмла берликлерин излейди. Джашау кючу болгъан илму джолла, сынгар практикадан башланыб, анга терен оюмла бла, хайырлы рекомендацияла бла байыныб къайтхан илму джолладыла. Схоластика, затны башы бла барыу эмда догматизм билимни керти ёсюмне кёруу да кишен болгъанлай тургандыла. Ала оюмну бузлатадыла, илмуну джашаудан джансыз къабыргъала бла айырадыла, аны ёсюмне тыйгъыч боладыла. Кертилик декларацияладан эмда былай болсун деб кёрюзюден чыкмайды, ол илму дискуссияла бла ёчешиледе тууады, иште тинтилб бегитиледи. Ара Комитет джамагъат илмуланы ёсюм джолу онгу теория эмда практика джетишимлеге чыгаргъа хыйсаб берген джол болурун излейди.

Джашауну бютеу санагъатларында партия бегитген творчестволу хауа джамагъат илмулагъа артык да бек хайырлыды. Бизни экономистлерибиз бла философларыбыз, юристлерибиз бла социологларыбыз, историклерибиз эмда литературоведлерибиз ол халны джангы проблемаланы таукел эмда башламчылыкъ бла салыуда, ала ны творчестволу теория бла

ачыкълауда хайырландырырла деб ышанабыз.

Алай а, кеслерине не бек тартсала да, халкъ кёбчюлюкню социал-политика сынамы бла бирикмеселе, идеяла кеслери алларына тюзюнлей бютюню эмда тиридуния къарам къураб къоялмайдыла. Социалист идеология тирилик бла кючню алчы идеяла бла джангы джамагъат ишлеуну практикасы бир-бири бла байламлы болгъанларындан алады.

Партияны идеология ишини баш джоллары КПСС-ни Программасыны джангы редакциясында белгиленгендиле. Ала КПСС-ни АК-ни Пленумларында, 1984 джыл декабрда бардырылгъан Бютеусоюз илму-практика конференцияда сюзюлгендиле. Аланы сынгар талайыны юсюнден айтайым.

Бютюнюлюкте партия ишни бютеу кючк бурулургъа керекли баш магъаналы зат — ол хар адам бусагъатхы болумну джитилигин, аны джангы тюрлю халын ангыларча этиудю. Бизни не тюрлю планларыбыз да хауада квалкъыб кваллыкъдыла, ала адамланы джюреклерин кюзгъамасала, биз халкъ кёбчюлюкню урунуу эмда джамагъат тирилигин, аланы гырманшулары бла башламчылыкъларын уятмаса къ. **Джамагъатны джангы борчлагъа бурургъа, халкъны, хар урунуу коллективни творчестволу потенциалын аланы баджарыугъа салыргъа — алайды къралны социал-экономика ёсюмюн дженгиллетуину эм баш амалы.**

Акъыллы эмда тюзлюклю сёзюну уллу къатылыу кючу болгъаны хакъды Алай а, политика, экономика эмда социал атламла бла бириксе,

аны магъанасы джюз къат-ха онглу болады. Сынгар ма алай бла боллукъду, адамлапы эрикдирген къургъакъ акъыл сёзлени къоратыб, чакъырыула бла лозунглары керти джашауну тылпыуу бла тирилтирге.

Сёз джер тамалдан айырылса, идеология иште учузлукъ тюшеди. Сансызлылыкъ бла бюрократизмни хыртлай, къайгъырыулулукъну юсюнден не кёб лекция окъусакъ да, ала хауада эриб къаллыкъдыла, адам учреждениеде, орамда, тюкенде хынылыкъгъа тюбесе. Адамны кесин джюрютюуюню культурасыны юсюнден не кёб ушакъ этсек да, ала хайыр келтирлик тюдлюе, производствода, общежитиеде, адамлары бир-бирлери бла келишиулеринде мийик культура ючюн керти кюрешиу бла бегитилмеселе ол ушакъла. Социал тюзлюкню, джорукъ бла мизамны юсюнден биз не кёб статья джазсакъ да, аладан хайыр чыгъарыкъ тюдлю, ала бла биргелей урунуу коллектив бу иште тири къатышмаса, закон джанлаусуз хайырландырылмаса.

Адамла бизни идеологияны уллу тюзлюкюн, политикабызны принципилегин таймаздан кёргенлей, сезгенлей турургъа керекдиле. Урунууну эмда хайыр юлешунуу алай къуаргъа керекди, социалист общежитиеини закону бла принциплерин алай таза сакъларгъа керекди, хар совет адам бизни идеалларыбыз бла байлыгыбызгъа деменгили ийнанырча. Фатар, азыкъ бла баджарылыу, халкъ излемни товарларыны асыулулукълары, саулукъ сакълауну дараджасы — ол затла бары адамлары ангылары бла кёллерине тюзюллей къатыла-

дыла. Партия, совет эмда джамагъат организациялары юретиу иилери бла байламлы вопрослары бютеу комплексине биз айырыб ма ол кёзден къараргъа керекбиз.

Социал-экономика ёсюмю дженгиллетир ючюн кюрешиде идеология ишни хайырлылыкъын кёлтюрюрге айырыб таб джамагъат болумла къураладыла. Алай а идея-политика, урунуу эмда адеб джанындан юретиу аны бла биргелей тынч болады деге джарамайды. Таймаздан эде тутаргъа керекди: бюжюнгю болумну, не таб болса да ол, къаршычылыклары бла къыйын джерлери барды. Багъа бернуде не аз да тыншча кёргюсюу джарарыкъ тюдлю.

Джамагъат ангыны ёсюмю къуруу да къыйын процессди, бусагъатхы болумну энчи шарты уа заманы джетген кёб проблемагъа айырыб джити хал бергенди. Биринчиси, дженгиллетюую борчуну онглулукъу джамагъат хауаны, аны халиси бла энчи шартлылыкъын белгилейди. Бола турган затлары ангыларгъа эмда алагъа мюкюл болургъа алкъын хар бары хазыр болуб бошамагъандыла. Экинчиси, аны уа айырыб чертиу магъаналыды: социал-экономика ёсюмю акъырын болгъаныны сылтауу къуру мюлк башчылыкъда джиберилген уллу джангылычла тюдлюе, идеология иште да болгъандыла ала.

Бу затны юсюнден сёз, эмда керти сёз, аз айтылгъанды деге джарамаз. Практикада уа бир муратху ууланган юретиу иш, бир-бирде пропаганданы джашаудан бир джанына бургъан керексиз кампаниялагъа айланьб, джамагъат арасы хауагъа заран келтиргенди.

Джашауда тюбеген кършчылыкъланы джитилигине бир-бирде эс бёлюнмегенди, экономикада, социал санагъатда, башха сфералада да керти болумгъа багъа бериуде реализм болмагъанды. Алгъындан бир-бирине кършула келген затла ыз кълдырмай болмагъандыла. Адамланы ангъларында, алааны атламлары бла кеслерин джюрютюлеринде таныла, ол затла кеслерин билдиредиле. Джашауну барыу халисин эрлай тюрлендириб къроялмайды адам, адамны оюмунда инерцияны хорлау а андан да кърыйынды. Былайда кюрчю таукел салыргъа керек болады.

Политика классланы, социал группаланы, инсапны излемлерин эсебге тюп-тюз алыуну тамалында къруралса, керекли джетимилени олсагъатда береди. Бу зат джамагъатха башчылыкъ этиу джанындан тюз эсе, идеология, юретиу джанындан артыкъ да бек магъаналыды. Джамагъат — ол кесгин адамладан къруралгъан затды, алааны уа кесгин излемлери, энчи кърууанчылары бла джарсыулары, джашауну, аны керти эмда кертича кърюннген хазналарыны юсюнден энчи актыллары барды.

Бу зат бла байламлы мен. **юретиуно эм магъаналы сферасындача, хар адам бла энчи ишлеуно юсюнде тохтаргъа излейма.** Анга эс бёлюнмейди, дерге джарамаз, алай а идеология сферада бу ишге адетли халда «бютеуден» кърарау уллу тыйгъыч болады. Кертиси бла да бу джаны бла санла уллудула. Онла эмда джюзле бла минг пропагандистле, агитаторла, политинформаторла, кружокла бла семинарла, газетле бла журнал-

ланы миллионла бла саналгъан тиражлары, лекциялада миллионлу аудиторияла. Ол бары игиди. Алай а быллай кёр санла бла «кършулгъанланы» арасында керти адам тас болуб къралмаймыды? Идеология статистика бир джанындан джамагъат аллында уллу сый табаргъа тыйыншылы джигер адамланы биздеп кёлекке бла айырмаймыды, энинчи джанындан а — социализмге къраршы моральны джюрютгенлени? Юретиу ишде мааны ючюндю алай уллу магъанасы болгъаны кесгинлики.

Идеология ишни айтырча башхалыгъы дагъыда бу затдады ол социалист эмда буржуй идеологияны арасында кюреш къраты болгъан сагъатда бардырылады. Буржуй идеология — ол капиталны эмда монополияланы хайырына къруллукъ этген идеологияды, авантюризм бла социал реваншны. келир заманы болмагъан джамагъатны идеологиясыды ол. Аны муратлары белгилитиле: не тюрю мадар бла да капитализмни айбатлау, аны табигъатыны адамгъа къраршы халын эмда терелгини джашырыу, джашау бла культурада кеслерини стандартларын башхалагъа илиндириу: не мадар бла да социализмге кърара тамгъа салыу, демократия, эркинлик, тенглик, социал прогресс дегенча хазналары магъанасын кърыйындырыу.

Империализм башлагъан «психология кързауатха» агрессияны энчи тюрю формасындан башха тюрю къраргъа болмайды, халкъланы баш эркинликлерине, историяларына, культураларына къратылады информацияланган империализм. Ол дагъыда юзюнтей кързауат-

ха политика-психология джанындан хазырланууду, айхай да, аны не дуня кыарамланы тенгешдириуге, не идеяла бла эркин халда алышыу деген затха келишген загы джокъду. Запалда алай сёзлени эки бетли халда айтсала да, Башла тюрлю багъа берирге болмайды ишлеге, империализм ушатмагъан кыайсы тюрлю джамагъатха да ала адамланы прицелни гиялуу бла кыараргъа юретген сагъатда.

Кертиди, буржуу пропаганданы кыатылыууна уллу багъа берирге тамал джокъду. Совет адамла тюрлю-тюрлю файгъамбарла бла аланы билгичликлерини кертти багъасын иги биледиле, башчылыкъ этген монополист кючлени душманлыкъ ишлерини кертти муратын ала иги айырадыла. Алай а «психология кыазуат» — ол адамланы акъылларына, аланы дуня кыарамларына, аланы джашау, социал эмда тин юлгюлерине кыаршы кыазуат болганын унутургъа бизни эркинлигибиз джокъду. Бизни бла кюешген сынамлы класе джауду, аны политика сынамы кёб тюрлюдо, заман джаны бла уа ёмюрле бла ёлчеленеди. Ол кёбчюлюкню алдаргъа пропаганданы бек уллу машинасын кыурагъанды, ол а бусагъат заманы техника мадарлары бла сауутланганды, социализми кёрюб болмагъанланы уллу эмда уста аппараты бла баджарылгъанды.

Буржуу пропагандистлени хыйлалыклары бла принципсизликлерине кыаршылыкъгъа бизни идеология кыуллукъчуларыбызны мийик дараджалы усталыклары, социалист джамагъатны моралн, аны культура-сы, хапар бериную туура-

лыгъы. Бизни пропагандалы таукел эмда творчестволу халиси салыныргъа керекдиле. Алгъа барыу керекди — идеология диверсияланы айгъакълау джанындан да, социализмин кертти джетишимлерини, джашауну социалист халисини юсюнден тюз хапарла берну джанындан да.

Биз джегну эмда унутурдуруу адет болмагъан дуня кыурагъанбыз, социал бирлик бла ийнам берген джамагъат кыурагъанбыз. Биз, кесибизни Ата джуртну патриотлары, аны мындан ары да бютеу кючюбюз бла сакъларыкъбыз, Ата джуртубузну байлыгъын кыатларыкъбыз, аны экономика кючу бла мораль кыудретин бегитирикбиз. Совет патриотизми терен орналгъан тамырлары джамагъат кыурамышдадыла, бизни гуманист идеологиябыздадыла. Кертти патриотизм — этимли граждандан позициядады. Социализм — ол мийик дараджалы намыслылыкъны джамагъатыды. Таза кёллю, уятлы, адамлыкълы эмда кесине кыаты излем салычу болмай, идеялы адам болургъа мадар джокъду. Джангы джамагъатны идеаллары, принциплери бла хазналары не кыадар таукел бегитилселе, бизни юретиу ишибиз ол кыадар джетишимли боллукъду. Джашауну тазалыгъы ючюн кюрешиу идея-юретиу ишни джетишимин, аны социал хайырын кёлтюрюуде, джараусуз ишлени болдурмауда эм уллу хыйсаб берген мадарды.

Айтыб кыояргъа, джолдашла, идеология ишни кыайсы санагъатын алсакъ да, хар неде атламны джашауну кесинден башларгъа керекди. Хапар берну, пропаганда, суратлау творчество бла суратлау самодеятель-

ность, клубла бла театрланы, библиотекала бла музейлени ишлери дегенча, алай тири динамикалы, кёб тюрлю иште, кысхасы — идея-политика, урунуу, намыс эмда атеист юретиу дегенча ишледе бир халда тохтау чыртда тёзерге болмазлык затды.

Бизни заманда, динамизм бла тюрленнуледен толугама, кёбчюлюк хапар бериучю мадарланы магъанасы айтырча ёседи. АК-ни апрель Пленумундан бери озгъан заман бютеу партиялы журналистикагъа джууаблы сынам болгъанды. Редакция коллективле кыйыш, кёб джаны бла джангы вопросланы кьолгъа таукел алгъандыла. Газетле бла журналланы бетлеринде, телевизия программалада кесини джетимшлери эмда кьаршылыклары бла бирге кёргозюлген джашауну джюрек тебиюу танылыб башлагъанды, сюзюу бла граждандык, проблемаланы салыуда эмда кемликле бла джангылычланы кескин хыртлауда джитилик танылады. Заманы джетиб тургъан экономика, социал эмда идология вопрослада конструктивли оюмла аз айтылмагъандыла.

Бусагъатда кёбчюлюк хапар бериу мадарланы этимдиги андан да магъаналы болады. Ара Комитет алагъа кьураучу инструментгеча, бютеу партия оюму кёргозюучю, ведомственностдукъ бла кесимчиликге тёзюб болмагъан кючгеча кьарайды. Мындан ары да партия принципли оюмла бла, ишни иги этер ючюн кьайгырыуу бла этилген затны бютеу барын джакъларыкъды. Кёбчюлюк информацияны мадарларыны ишинде оюмлудукъ не кьадар кёб болса, тирилик не кьадар

аслам болса, тауушлукъ эмда тамалсыз затланы сюрюу не кьадау аз болса, ол кьадау онглу боллукъду алаы хайырлары.

Бизде телевидение бла радио, бусагъатхы техника джетимшлеге ие бола, дженгил ёсюб барадыла. Ала, хапарны пропаганданы эмда бизни адеб хазнабыз бла культурабызны джайыуну кенг маларыча, джашаугъа терең синггендиле. Былайда иги джанына тюрленнуле ачык таныладыла — бир биринден башха тюрлю эмда сейир болгъандыла телевизия эмда радио бериуле, орналгъан штампладан джанларгъа тырмашыу, кьараучула бла тынгылаучулары излемлери кёб тюрлю болгъанын эсебге алыргъа тырмашыу таныладыла.

Алай а хапар бериу эмда пропаганда мадарларыбыз кеси хыйсабларын толугама хайыргандырадыла деге боллукъбузму? Алкын айталлыкъ тюлбюз. Алкын мутхуз затла кёбдюле, инертность хорланыб бошамагъанды. джангыгъа сангыраулукъдан тазаланмагъанбыз. Бола тургъан ишлени юсюнден хапар терк берилмегени, джашаугъа сингиб баргъан джангылыкъла ючюн кюреш кьалай баргъанын кёргозюу учухара кьуралгъаны адамланы джанындан гурушха болдурады. Бир-бир литература чыгъарманы, телепрограмманы, кинофильмни дараджасы излемден тёбенди, идея эмда эстетика джанындан тунакылыкъ танылгъаны бла кьалмай, аланы бир-биринде амалсыз керекли сезим табылмагъаны тыйыншы гурушханы болдурадыла. Кинопрокат, китабла басмалау эмда журнал иш айтырча игиленирге керекдиле. Джамагъатны кёб тюрлю кри-

тикалы эгертиуюнден культураны Министертвосуну, Гостелерадионоу, Госкиноноу, СССР-ни Госкомиздатыны, информациион Агентстволаны тамадалары таукел оюмла этерге керекдиле. Кемликле бирчадыла, джууаблылык а кескинди, идеология кадрла ол затны таймаздан эсде тутаргъа керекдиле.

Кесини **культура политикасыны** баш борчун партия бу затда кереди: адамланы фахмуларын ачыкларуююн эм кенг джол ачыуда, аланы джашаулары тин джаны бла бай, кёб шартлы болурча этиуде. Бу иште иги джаньна таукел тюрлениулени болдура, бютеу культура-юретну ишни ол адамланы тин излемлерин не къадап толу баджарырча, ол аланы излемлерине туура келирча этиуню магъанасы уллуду. Джамагъатны намыс саулугъу, адамла джашагъан тин хауаны халиси асламысына **литература бла искусствону** халы бла ачыкъланадыла. Бизни литература, джангы дуния туугъанын кёргозе, аны бла биргелей ол дунияны къураугъа тири кшошулгъанды, ол дунияны адамыны халисин къурагъанды — кеси Ата джуртуну патриотун, керти интернационалистни, Алай бла бютеухалкъ иште ол кесини орнун, борчун тюз белгилегенди. Аны тышында да бу критерийди, халкъ, партия джазыучуну, художникни ишине багъа бернуге ол кезден къарайдыла, литература бла совет искусство кеслери да ол кезден къарайдыла энчи борчларына.

Заманны, артык да бек джангы кезуююн белгилеген заманны, магъанасын аныларгъа джамагъат излем салынса, бу затны ачыклау аны кесини ич излеми бол-

гъан адамланы чыгъарады ол алгъа. Алай заманда джашайбыз биз бусагъатда. Не партиягъа, не халкъгъа кёб махтаула джазыу не да турмушну халисин ууачъ чучхуу, конъюнктурщина не да тюрт-мюрт керегъ тюлдюле. Джамагъат джазыучудан суратлау табышны, джашау кертиликни сакълайды, ол зат болгъанды къуру да керти искусствону баш шарты.

Алай а кертилик — ол къайда эсе да джюрюген зат тюлдю, аны кескин орну барды. Ол халкъны джеттишимлериндеди эмда джамагъат ёсюню къаршчылыкларындады. джигитлик бла урунууда джашаууу хар бир кюнундеди, хорламла бла джангылычладады, алай демеклик — джашаууу кесиндеди, аны кёб тюрлю шартларында, драматизм бла онглулукъда. Сынгар литература — идеялы, суратлаучу, халкълы литература — юретеди кеси бойнуна заманны джюгюн алыргъа таукеллиги болгъан халал эмда уллу тин кючю болгъан адамланы.

Бизни джамагъатны джашау кючюнден чыкъгъан джорукълу адетдиле критика бла самокритика. Аласыз ёсюм джюкъду. Литература-суратлау критикагъа таза моральны кемирген хошкёллюк бла чинопочитание-ни кесн юсюнден къагъар заман болгъанды, эсге алыргъа керекди — критика авторланы кеслерине скоймекликлери бла чёрчекликлерине къууллукъ этген сфера тюлдю, ол джамагъат ишди.

Бизни творчество союзларыбызны бай адетлери барды, искусствону, бютеу джамагъатны джашауунда да аланы магъаналары уллуду. Алай а мында да тюрлениуле керекдиле. Аланы ишле-

рини итогу рекомендацияла
бла эмда джыйылыула бла
ёлчеленмейди, джамагъатха
керекли, халкъны тин джа-
шауун байындырыргъа джа-
рагъан фахмулу эмда энчи
шартлы китабла бла фильм-
ле бла, спектакльле бла,
партинала эмда музыка чы-
гъармала бла ёлчеленеди. Ол
зат бла байламлы къара-
сакъ, мийик саугъалагъа те-
желген чыгъармалагъа из-
лемни кёлтюрююню юсюн-
дея джамагъат берген оюм-
лагъа терен эс бёлюрге ке-
рекди.

Тин, культура джашаугъа
башчылыкъ этну бош иш
тюдю. ол ишленмекликни,
творчествону табигъатын
ангылауну эмда литера-
тура бла искусствогъа
сыймекликни, фахмуну сы-
йын кёре билиуню излейди.
Былайда кёб зат партианы
культура политикасын ангы-
латыуда, аны джашаугъа
синдириуде усталыкъгъа
кёре, багъа бернуде тюзлюк
бла джан аурутуугъа кёре
боллукъду, сёз творчествону,
джазыучуну, компози-
торию, художникни излеу
джолларыны юсюнден барса.

Идеология иш — ол твор-
честволу ишти. Джашауда
тубеген хар ишге аны хазы-
р универсал мадарлары
джокъдула, таймаздан из-
леуню, джашаудан артха

къалмай бара билиуню из-
лейди ол. Бюгюнню борч-
ланы халисин терен ангылау-
ну, деменгли илмулу дуния
къарамны, принципликни,
мийик культураны, хар къай-
сы участокда да ишге твор-
честволу кёзден къарауну
орнатуу бюгюнлюкде айы-
рыб бек магъаналыды. Джа-
магъатны ёсюм дараджасын
кёлтюрюу, коммунизмни иш-
леу — алай демеклик ангы-
ны ёсюмюн кёлтюрюудю,
адамны тин дуниясын ба-
йындырыуду.

Партия кесини идеология
активини билимине, сынамы-
на, къаджыкъмаууна мийик
багъа береди. Былайда, биз-
ни съездибизде, кесини иши-
ни баш джолларыны бирин-
де партия салгъан бек джу-
уаблы борчланы эндиге де-
ри эмда бусагъатда да сый
бла толтургъан миллионла
бла партиецлеге эм ашхы сёз-
лени айтыргъа керекди. Кес-
лерини иннетлерин энчи юл-
гю бла бегитген, сюзюб оюм-
лаша билген, тынгылай эм-
да сёлеше билген джолдаш-
ланы, айтыб къояргъа, тео-
рия эмда усталыкъ джанын-
дан иги хазырланган, биз-
ни заманны джангы борчла-
рын джетишимли баджарал-
лыкъ адамланы мындан ары
да идеология цехге таукел
тартаргъа керекди.

VI. ПАРТИЯНЫ ПРОГРАММАСЫНЫ ДЖАНГЫ РЕДАКЦИЯСЫНЫ ЭМДА УСТАВЫНДА ТЮРЛЕНИУЛЕНИ СЮЗЮУНЮ ЭСЕБЛЕРИНИ ЮСЮНДЕН

Джолдашла! КПСС-ни АК-ни Политика докладында партияны программалы нюзюрлери, аны бююнню экономика эмда политика стратегиясы, партияны ич джашауун, ишини стили бла мадарларыш игилендириуню проблемалары — КПСС-ни Программасыны джангы редакциясыны эмда Уставында тюрлениулени проектлери-ни бютеу мағаналарына тамал болған затла — кёр-гюзюлгендиле. Ол себебден аланы мағаналарын толусу бла айтыргъа керек болмаз. Ол документлени проектлери-ни бютеу партия эмда бютеу халкъ сюзюуню эсеблерине кёре, къуру бир-бир принципни затлада тохтайы.

Къаллайладыла ол эсебле? Ол зат чынг алгъы бурун КПСС-ни Программасы бла Уставыны оюмлары бла болумларыны кенг джакъланганларыды. Коммунистле, совет адамла къралны социал-экономика ёсюмюне дженгил джюрюш беруню юсюнден партияны джолун, аны Программасыны коммунист перспективагъа, Джер-

де рахатлыкъны бегитиуге кескин джораланганын джакълайдыла, джангы историялы борчла джамагъат ёсюмю баджарылыргъа керекли проблемаларыны терен анализини тамалында джарашдырылганларын чертедиле.

Программаны джангы редакциясына тыш къраллада да уллу эс бёлгендиле. Прогрессивли джамагъат аны гуманист шартларын, адамгъа джораланганын, халкълары арасында бир-бирин ангыламакълыкъны болдурргъа, адам улуну тамблагъы джашауун рахатлы этерге бек талпыб чакъыргъанын чертеди. СССР-ни дунья социалист системаны къралларыны барысы бла да кючлю джолдашлыкъ келишиулеге эмда не джаны бла да иш джюрютюулеге таймаздан талпыгъаны, империализмге къаршчы халкълары рахатлыкъ, демократия, социал ёсюм ючюн, эркинликни бегитир ючюн кюрешнулерин таукел джакълагъаны тыш къраллада бизни шохларыбызны кёллендиреди. Буржуазия лагер-

ин тюз оюм этген деятельле-рини кёблери бизни Про-грамманы рахатлыкны джакълагъанын, КПСС-ни сауутсузлануугъа, бютеу къралла бла тюз эмда сау-дукълу келишиле болду-ругъа излеген джолун тюз-ге санагъанларын айтадыла.

Съезд аллы документле-ни хазырлау эмда сюзюу партияны идея-политика ншин тирн этгендике, урун-ганланы миллионлу кёб-чюлюгюню джамагъат тири-лигин ёсдюрюрге джарагъан-дыла.

Программаны джангы редакциясыны эмда Уставны проектлери ал башланган партия организацияланы джыйылыуларында, район, шахар, округ, область, край отчёт-сайлау конференция-лада, союз республикаланы компартияларыны съездле-ринде кенг сюзюлгендике. Сюзюу башланганлы джан-гы Программаны проек-тине огуна 6 миллион отк-лик келгенди. Аланы автор-лары — ишчиле бла колхоз-чула, алимле, устазла, ин-женерле, врачла, Совет Ас-кер бла Флотну аскерчиле-ри, коммунистле бла пар-тияда болмагъанла, ветеран-ла бла джаш адамла, Про-грамманы джангы редакция-сына совет халкъны джа-шау излемлерине келишген документгеча багъа бере, кёб оюм айтхандыла, кёб зат къошаргъа эмда редак-цион тюрленнуле этерге те-джендике. Ол чюмлапы бир къауумуну юсюнден ай-тыргъа тыйышды кёребиз.

Бир бёлек ишъмону ав-торлары, сюзюлген проектни джангылыгъын черте, аны съезде партияны тёртюнчю Программасыча алыргъа кер-рекди деген оюмну айтады-ла. Джангы партия Про-

граммаланы алыу — алгъы бурун экинчин аны ызын-дан ючюнчюню да — аланы алларында алынган Про-граммада белгиленген бет-джаплагъа джетген кёзюуде баджарылгъан эди. Буса-гъатда уа болум башха тюр-людо.

Социализмни ёсдюрюу бла бегитиуде, аны планлы хал-да эмда не джаны бла да игилендириб барыуда, совет джамагъатны мындан ары да коммунизмге барыууда партияны баш борчлары ал-гъынлай къаладыла. Заман-ны сынамындан ётген эм-магъаналы теория эмда по-литика установкала кёрю-зюледике те джелген доку-ментде.

Аны бла биргелей ючюн-чю партия Программа алын-ганлы ётген джыйырма беш джылны ичинде джа-шауда кёб зат тюрленгенди. Джангы история сына-м джыйылгъанды. Бир къауум эсертиуу бла оюм толмай къалгъандыла. Коммунизм ишлеуноу кенг халда барды-рынуу борчларын кескин белгиленген практика иш-лени болумуна кёчюрюу асыры эртде башланган эди. Бир къауум конкретли вопросну баджарыуу бол-джалларын белгилеуде да белгили джангылычла джи-берилген эдиле. Кюнню ив-есткасына социализмни иги-лендириуноу, аны ёсдюрюю-ню дженгил джюрюшлю этиуноу, халкъла арасы по-литиканы джангы проблема-лары салынган эдиле. Ол затланы барысын да пар-тияны программалы доку-ментинде кёргюзюрге керек эди.

Алай бла, те джелген до-кументни партияны ючюнчю Программасыны джангы ре-дакциясына санау керти бо-

лумгъа кёре тамамланганды эмда аны принципли магъанасы барды. Ол КПСС-ни баш нюзюрлерин, коммунист кырудушину баш джорукъларын бегитеди эмда джыйылгъан история сынамны творчество халда ангылаугъа, тюрленнуле болгъан джууаблы кёзююне халисине шагъатлыкъ этеди.

Программада джамагъат ёсюмню къраллыбыз чыкыгъан кёзююне эмда аны баджарыуну тамалында биз джетерге керекли чеклеге багъа берилген оюмлагъа джамагъат уллу эс бёлгенди. Аны бла байламлы тюрлю-тюрлю оюмла айтылгъандыла. Бир къауумла, Программадан ёсюмлю социализмни юсюнден оюмланы толусу бла къоратыргъа керекди, дейдиле, бир къауумла уа ол затны юсюнден андан эсе кенг айтыллыгъын тыйышшылыгъа санайдыла.

Проектде бу вопросну юсюнден эсебленнген эмда керти ишлеге кёре джарашдырылгъан позиция айтылады. Бююнню социалист джамагъатны юсюнден баш оюмлада бизни къралны ёсюмлю социализмни кёзююне чыкыгъаны бегитиледи. Социалист къралланы кърнаш партияларыны программалы документлеринде ёсюмлю социализмни кыурауну юсюнден салынган борчланы да ангылайбыз.

Аны бла биргелей былайда бу затны эсге салыргъа керекди. коммунизм ишлеуню борчларын баджарыуну джоллары бла болджалларын тынчха санаугъа реакцияча джайылгъанды бизде ёсюмлю социализмни юсюнден тезис. Алай а андан арысында ёсюмлю социализмни трактовкасында ак-

центле ууакъ-ууакъ тая баргъандыла.

Экономиканы интенсификацияны джолуна кёчюрюю бла, иш къоратыуну ёсдюрюю бла, джамагъатны излемни баджарыуну игиледириууу бла, негативли кемликленн къоратыуу бла байламлы амалсыз баджарылыргъа керекли проблемала бир джазында къалыб баргъан, алагъа тыйыншылысича эс бёлюнмей тургъан заманда болумну кыуру джетимленн юсюнден селешип кёююгъа джиберилген тереси аз тюл эди. Билиб, билмей этиле эсе да, баджарылыргъа керекли борчланы толтурууда сериюлюкню тюзге санауну бир тюрлю бир дыгаласы болгъанды ол зат. Бююн, партия социал-экономика ёсюмню дженгил джюрюшлю этнуно джолун белгилеген эмда баджара тургъан кёзюуде, алай оюм этну тюз тюлдю.

Бююнню болумла бизден бу затны излейдиле: теория эмда политика оюмну, этилген затланы белгилеуге бурмай, социал-экономика ёсюмню дженгил джюрюшлю этнуно джоллары бла мадарларын — джашауну тюрлю-тюрлю санагъатларында асылулукук тюрленнуле бла байламлы затланы — тамамлаугъа бурургъа керекди. Джамагъат ёсюмню баш борчларын баджарыугъа ёлчемсиз терен магъана берюню юсюнден барады сёз. Тюрленнуленн амалсыз керек болгъанларындады, джамагъат ёсюмню динамизмни кючлю этнудеди КПСС-ни Программаны джангы редакциясында айтылгъан стратегиясыны магъанасы. Бизни джамагъат социал-экономика джаны бла дженгил джюрюшлю болууну тамалында

чыгырарга керекди социалист кзурулушуну онглулугун танытырыкты, муну аллында озган кезюулден кыалган проблемаланы баджарлыкты джангы бет-джанлагга.

Программалы оюмланы детализациясыны юсюнден да тюрлю-тюрлю оюмла айтылгандыла. Программа андан да бек джыйышдырылган документ — партияны муратларыны юсюнден кысыха декларацияча бир зат — болургга керекди, деген оюмну айтадыла бир кыауумла. Башкала уа экономика эмда социал ёсюмню параметрлерин не кыада толук кёрююрге керекди, дейдиле. Совет джамагыат кесини коммунизмге барыуунда ётерик кезюулени хронологиясын не кыада тюз белгилерге тыйышлыды, деб тежеледи бир белек письмода.

Программалы документлени джарашдырыуну ленинчи принциптерине, джашауда кыурала келген адетлеге кёре, Программа бююнню дуняны, аны ёсюмюню баш шартларыны эмда джорукларыны болумун кенг халда кёрююрге, партия кесини аллында салган эмда аланы толтурурга джамагыатны чактырган нюзюрлени ачыкты эмда ийнамлы халда белгилерге керекди. Аны бла биргелей Ленин былай чертгенди: программа кескин илму тамалда кыуралырга, не джаны бла тамам тюз факталадан оюм ётерге, экономика джаны бла кескин болургга эмда артык затны тежемезге тыйышлыды. Джамагыатны келлик заманына эмда белгиленген борчлагга багга берген сгыатда не кыада уллу кертиликке чактырганды ол.

«Не кыада сакты, кескин болургга керекди, деб джазганды Ленин, биз аталмазлыкты затыбызга не аз да аталлыкты деб билдирсек а, — ол бизни программабызны кыарыусуз ётерикди, ала (урунганла) бизни программабыз кыуру фантазияды деб ишекли болдукдула».

Кёлге келгенден, Программаны тежелген редакциясы ол излемлеге келишеди. Программалы чеклеге джетиуню хронология болжалларыны юсюнден айтханда уа, аланы белгилеу тюз тюрлю. Алгырактылада джангылганыбыз бизге дерсди. Бююн кескин айтылыкты зат кыуру бирди — бу программаны толтуруу бара турган ёмюрден озырыктыды.

Аллыбызда 15 жылда баджарыллыкты борчланы бир аз кескинерек белгилерге боллукты, ала Программаны джангы редакциясында бериледи, андан да кескин а — кыралны 2000 жылгы дери кезюуге экономика бла социал ёсюмюню Баш джолларында. Айхай да, программалы муратланы толлууларында онекинчи бепиджыллыкты уллу магыанасы боллукты, илму-техника прогрессни дженгиллетиуню базасында халкты мюлкюню интенсивли ёсюмюню джолуна кечююуге онглу атлам боллукты ол.

КПСС-ни АК-де КПСС-ни Программасыны джангы редакциясын хазырлаудан комиссиясына келген билдириуле бла письмоланы танг кесеги социал политиканы впросларына аталганды. Халкты джашау болумун кёлтюрюуден социал тюзлюкню хар кылайда да бегитиуден, со-

циализмни принциплерине келишимеген хар затдан бизни джашауну тазалаудаи этилген мадарланы совет адамла джакълайдыла эмда къабыл кѳредиле. Ала урунууну кѳблююу бла асыулулугуна кѳре игиликлени юлешиюну принципни не къадар толу, къаты болдуругъа эмда хайырланууну джамагъат фондларыни игилендируге; урууну мардасы бла хайырланууну мардасына контрольную кючлюрек этиуге, ишлемей хайыр тюшюрюню эмда кир уютла бла ара байлыкъны хайырландырууну таукел тыйыгуъа; тюрюлю тюрюлю санагъатла бла регионлада ишлегенлени бирча урунуулары ючюн хакъ тѳлеуде тюз болмагъан башхалыкъланы, джал берюде керексиз бирчалыкъны къоратыгуъа, д. а. к. джораланнган оюмла беридиле. Аллай оюмланы бир-бирлери проекте кѳргюзюлгендиле. Бирсилери партия, совет, мюлк органлада кѳл ашаб къаралыргъа, законодатель актла бла бегимледе, практика иште эсге алыныргъа керекдиле.

Халкъны кеси кесине социалист башчылыкъ этиуюн ѳсдюрюуден программалы кѳргюзюулеге бютеухалкъ сюзюу баргъан заманда уллу эс бѳлоннгенди. Социалист джамагъатда не джаны бла да демократизацияны бардыруу, экономика, социал бла политика процесслеге башчылыкъ этиуге уруннганланы не къадар кѳб эмда иги къошуу бир аууздан джакълыкъ табады. Бу джаны бла этилген кескин атламла джакъланадыла, джамагъат бла къралны ишлерине башчылыкъ этиуюн игилендиуюн проблемалары ачыкъланнган заманда уру-

нуу коллективлени — тюз, керти демократияны ал башланнган ячейкаларыны мадарлары кенгирек кѳргюзюлселе деб, оюмла берилдиле. Ала эсебге алыннгандыла.

Совет адамланы коммунист идеалла бла адеб-намыс мардаланы иннетинде юретиуюн аланы антиподларына къаршы юрешиюну кючлюрек бардырыгъа деген излемле бизни джамагъатны тин джаны бла мийик болуруна къайгъырылгъандан чыгъадыла. Программага къарагъан комиссия ол оюмланы, партиялы Программаны излемлерини магъанасына уллу идеялыкъ бла адеб-намысны принциплери игирек сингер ючюн, алыргъа кереклиси тюзге санагъанды.

КПСС-ни Уставыны юсюнден кѳлге келгенни эки миллион чакълы бир адам айтханды. Партияны Ара Комитети, сюзюуюн эсеблерин эсге алыб, Уставны проектине талай магъаналы къошакъ бла тюзетиуюн къошаргъа кереклиге санагъанды, ала коммунистлени авангард магъаналарын, ал башланнган парторганизацияланы этимлиликлерин кѳлтюрюуге, партияны ич демократиясын ѳсдюрюуге, хар парторганизацияны, хар ишчини ишине таймаздан контроль этиуюн баджарыугъа джораланннгандыла.

Бир-бир джолдашла, коммунистлеге джуаблылыкъны ѳсдюрюуюн юсюнден тезисни джакълай, ол мурад бла, партияда тазалауну бардырыгъа деб теждейдиле, алай бла аны мардалары бла идеалларына келишимеген адамладан ариуланыр ючюн. Кѳлге келгенде, КПСС-ни сафларын тазалаудан иш этиб кампания бардырыгъа кереклиси

джокъду. Бизни партия саулукълу организмди, ол кесини ишини стили бла джорукъларын игилендиреди, формализмни, бюрократизм бла казенщинаны къуртады. бизге алгъа барыргъа тыйгъычлыкъ этген онгмагъан, эски, джарасуз затланы кесинден атады, аман ишлегенлери бла, ушагъыусуз джюрютгенлери бла кеслерини сыйларын тюшюргенледен айырылады. Партия организацияла бу ишни мындан ары да таймаздан, джорукълу эмда джанлаусуз бардырыргъа керекдиле.

Программаны джангы редакциясы, ань кибик партияны Уставында тежелген тюрлениуле партия къурулушну, партия ишни стили бла джорукъларыны, коммунистлени адеб-намыс мардаларыны Ленин джарашдыргъан эмда практикада сыналгъан большевик принциплерин бегитедиле эмда ёсдюредиле.

Саулай алыб къарагъанда, джолдашла, КПСС-ни Программасы бла Уставын сюзююню эсеблери бек хайырлыдыла. Ала кёб идея бла болумну ёсдююрге, формулировкаканы тюзюрек айтыргъа, редакцияны игирек этерге джарагъандыла. Коммунистлеге, бютеу совет адамлагъа съезд аллы документлени сюзююге этимли, иги болурун излеб къошулгъанлары ючюн, бизни съездни атындан терен бюсюреу этерге эркинлик беригиз.

* * *

Партияны Ара Комитети санагъандан, тежелген проекте, партияны сынамы бла, халкъны сынамы бла байыныб, заманны излемине, бу историялы кёзююню излемлерине келишедиле. Ала бизни партияны онглу

марксист-ленинчи окъуугъа кертилигин кёргозедиле, ич бла халкъла арасы джашауну баш вопросларына илму тамалда бегитилген джууабланы бередиле, коммунистлени, бютеу урунганланы ачыкъ перспектива бла сауутландырадыла.

* * *

Джолдашла! XXVII съезде къаралыргъа деб тежелген бизни мындан ары ёсююбюзюню программамы борчлары былайдыла.

Белгиленген планланы керти боллукъларын биз неде кёребиз? Социал-экономика прогрессни дженгиллетиуден джол тюз болгъаныны эмда бардырылыгъыны гарантиясы недеди?

Неден да алгъа бизни планла марксист-ленинчи илмуну деменгили фундаментада, Владимир Ильич Ленинни идеяларыны тауусулмазлыкъ байлыгъына таянганларындады.

КПСС кючюю социализмни бек уллу мадарларындан, кёбчюлюкню джашаулу творчествосундан алады. Ленинчи партия къыйын историялы айланчлада алгъа барыуну тюз джолларын таба билиюн, урунганланы миллионла бла саналгъан кёбчюлюгюн келлендире, бирикдире, къурай билиюн бир кере кёргозюб къыймагъанды. Алай болгъанды революцияны, мамыр ишлеуню, къазауат сынаулань, джылларында, къазауатдан сора тынч болмагъан кёзюуде. Биз инлексизбиз, мындан ары да алай боллукъду.

Биз ишчи классны джакълыгъына ийнаабыз, нек десенг, партияны политикасы—аны политикасыды.

Биз эллилени джакълы-

гъына ийнабыз, нек десенг, партияны политикасы — аны политикасыды.

Биз халкъ интеллигенцияны джакълыгъына ийнабыз, нек десенг, партияны политикасы — аны политикасыды.

Биз тиширыулары, бизни джаш тѣлюню, ветеранлары, Совет Ата джуртну бютеу социал къауумларыны, бютеу миллетлери бла гитче миллетлерини джакълыгъына ийнабыз, нек десенг, партияны политикасы — бютеу халкъны умутларын, излемлери бла нюзюрлерин кѣргюзеди.

Бизни къралны деулюгю кючлюрек, бизни джашау игирек, тазаракъ, тюзюрек болуруна джораланган партияны стратегиялы джолун бютеу ангылы, тюз адамла, хар совет патриот джакъларыкъларына биз ышанабыз.

Былайдыла КПСС джанлы болган деу джамагъат кючле. Ала аны ызындан барадыла, коммунистлени партиясына ышанадыла.

Историяны алгъа ургъан ырхысы экинчи бла ючюнчю мингджыллыкъланы ара сюремине кызыу барады. Анда, ол ара сюремден сора не барды? Анга таш салмайыкъ. Алай а биз бюгюн бичген планла бирсилеге ушамайдыла, ала бек тау-келдиле, бизни хар кюндеги ишлерибизге социалист адебнамыс бла тюзлюкню пафосу сингибди. Бу къайгылы

ѐмюрде бизни социал стратегия, мен анга джашау стратегия да дерик эдим, адамла планетаны, кѣк бла космос кенгликни сакълаугъа, аланы мамыр цивилизацияны адамларыча хайырландырыугъа алланыбды, аны ючюн джашауну ядро кыйынылыкъдан ариуларгъа эмда тюз ишлеуге, сынгар тюз ишлеуге Адамны — Аламда джашагъанладан башхалагъа ушамагъанны — эм иги шартларын керилтирге тыйыншылды.

Къралны келлик заманына, Джерде деменгиле рахатлыкъгъа, белгиленген джолну тюзлюгюне кесини джууаблылыкын партия терен сезеди. анга совет халкъ ишекли болмасын. Ол джолну джашаугъа бардыруда баш зат — ол къаджыкъмай ишлеудю, партия бла халкъны бирлигиди, бютеу урунганлары биригиб кюрешиулери.

Алай, сынгар алай толтуралтыкъбыз биз уллу Ленинни осиятын — къууат бла, талпымакълыкны бирлиги бла мийикге ърлерге, алгъа барыргъа. Бизге история башха джазыу бермегенди. Алай а, джолдашла, ол къалай аламан джазыуду!

* * *

Делегатла бла кьонагъла М. С. Горбачевну докладына уллу эс бѣлюб тынгыладыла эмда кѣб кере кючлю, узакъгъа барган аплодисментле бла бѣдлюле.

БАШЛАРЫ

I. БУСАГЪАТ ДУНИЯ: БАШ ТЕНДЕНЦИЯЛА БЛА КЪАРШЧЫЛЫҚЪЛА	3
II. КЪРАЛНЫ СОЦИАЛ-ЭКОНОМИКА ЁСЮМЮН ДЖЕНГИЛЛЕТНУ — СТРАТЕГИЯ ДЖОЛ	24
а) Социал-экономика ёсюмню итоглары эмда аны дженгиллетирге кереклиси	25
б) Экономика политиканы баш джоллары	27
1. Илму-техника прогрессни тамалында халкъ мюлкню реконструкциясын этерге	28
2. Азыкъ проблеманы баджарыу — эм биринчи борч	33
3. Экономикагъа башчылыкъ этиуню — джангы излемлени дараджасына	36
4. Экономика ёсюмню мадарларын — хайырландырыугъа	47
в) Социал политиканы баш джоллары	47
1. Халкъны джашау болумун джанлаусуз кёлтюрюрге, социал тюзлюкню таймаздан бегигирге	49
2. Социал-класс эмда миллет келишиулени игилендириу	54
III. ДЖАМАГЪАТНЫ МЫНДАН АРЫ ДА* ДЕМОКРАТИЯ-ЛАНДЫРЫУ, ХАЛҚЪНЫ КЕСИ КЕСИНЕ СОЦПАЛИСТ БАШЧЫЛЫҚЪ ЭТИУЮН ТЕРЕНЛЕТНУ	59
IV. ПАРТИЯНЫ ТЫШ ПОЛИТИКА СТРАТЕГИЯСЫНЫ БАШ МУРАТЛАРЫ БЛА ДЖОЛЛАРЫ	68
V. ПАРТИЯ	84
1. Джангыча ишлерге парторганизацияланы магъаналары бла джууаблылыкъларын ёсдюрюрге	85

2. Партицни таза эмда тюз иннети ючюн, принципи кадр политика ючюн	89
3. Идеологияны джашау бла байламлылыгъын бегитирге, адамны тин дуниясын байындырыгъа	92
VI. ПАРТИЯНЫ ПРОГРАММАСЫНЫ ДЖАНГЫ РЕДАКЦИЯ- СЫНЫ ЭМДА УСТАВЫНДА ТЮРЛЕНИУЛЕНИ СЮЗЮУНЮ ЭСЕБЛЕРИНИ ЮСЮНДЕН	100

Михаил Сергеевич
ГОРБАЧЕВ

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДОКЛАД
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КПСС
XXVII СЪЕЗДУ
КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ
СОВЕТСКОГО СОЮЗА

25 февраля 1986 года

На карачаевском языке

Ответственный за выпуск
Р. С.-Б. Лайпанов

Содержание
Выпуск № 1
1986 г.

Подписано в печать 05.03.86.
Формат 84x108¹/₃₂. Бумага типографская № 1.
Гарнитура новогазетная. Печать высокая.
Усл. печ. л. 5,9. Усл. кр.-отт. 6,2. Учетно-изд. л. 7,3
Тираж 2000 экз. Заказ № 1437. Цена 15 коп.

Г 67

Политический доклад Центрального Комитета КПСС XXVII съезду Коммунистической партии Советского Союза. 25 февраля 1986 г. Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского книжного издательства, 1986.

112 с.

66. 61 (2) 273. 2

Г 10202
М 159(03)—86 без объявл.